

TÜKETİM NORMLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

MÜBECCEL B. KIRAY

Mübeccel B. Kıray, 1923'te İzmir'de doğdu. 1940'ta İzmir Lisesi'nden, 1944'te Ankara Üniversitesi'nden mezun oldu. 1946'da Ankara Üniversitesi'nden Sosyoloji doktora, 1950'de ABD'de Northwestern Üniversitesi'nden Antropoloji Ph. D. dereceleri aldı. 1960'ta doçent, 1966'da profesör oldu. 1959 yılından 1973 yılına kadar Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Bölümü'nün gelişmesine emek verdi. 1973'te ODTÜ'den ayrılarak "Morris Ginsberg Fellow" olarak London Schools Of Economics'e gitti. Dönüşünde önce İTÜ'de, 1982'den sonra da Marmara Üniversitesi'nde çalıştı. Bu arada bir yıl University of Texas in Austin'de ders verdi. 1989'da emekli oldu. Çalıştığı süre içerisinde Norveç Bergen Üniversitesi'nde, Kahire Amerikan Üniversitesi'nde, ABD Berkley Üniversitesi'nde, Zürih Teknik Üniversitesi'nde seri konferanslar verdi.

Mübeccel Kıray, ODTÜ Mustafa Parlar Ödülü Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fahri Doktor unvanı ve Aydınlanma Kadınları Ödülünü aldı. 1994'te Kıray, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) şeref üyeliğine seçildi. Türkiye'de sosyolojinin üniversitelerde kurumsallaşmasında çok önemli rol oynayan ve toplumsal değişmeyi ele alma tarzı ile bir ekol oluşturan Mübeccel Kıray'ın en çok referans verilen eserleri *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, *Social Stratification as an Obstacle in Development* ve *Örgütlemeyen Kent İzmir* isimli kitaplarıdır. Makaleleri arasında *The Family of Migrani Workers*, *Changing Patterns of Patronage* ile *Survivial Strategies of Expeasants in Cities* en çok zikredilenlerdir.

TÜKETİM NORMLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

MÜBECCEL B. KIRAY

Yayına Hazırlayan
Nigan BAYAZIT

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 238
İnceleme-Araştırma 163
ISBN 975-8803-30-1

Mübeccel B. Kıray / Toplu Eserleri 7
Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma
Mübeccel B. Kıray

Yayına Hazırlayan: Nigan Bayazıt

© Mübeccel B. Kıray
© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Mart 2005
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Kapak Fotoğrafı: Ankara, Vakıf Evleri, Kemalettin Bey - Arif Hikmet
Koyunoğlu, 1927
Kapak fotoğrafını sağlayan Ayla Antel'e teşekkür ederiz.

Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık
Litros Yolu II. Matbaacılar Sitesi / Topkapı

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 Tel-fax: (0212) 243 17 27

İÇİNDEKİLER

Önsöz / Nigan BAYAZIT

ENDÜSTRİYEL TASARIM AÇISINDAN TÜKETİM

NORMLARININ ÖNEMİ ----- 7

I. Bölüm

PROBLEM: Tüketim Normları ve Özellikleri ----- 13

II. Bölüm

HİPOTEZ: Toplumsal Tabakalaşmaya ve Varlık Birikimine Ait

Özellikler Gösterişçi Tüketimin Şeklini Belirler ----- 25

III. Bölüm

METOT VE MATERYAL: Karşılaştırma Metodu ----- 29

IV. Bölüm

ÇİN ÇUN ÇAN: Varsayımı Gerçekleyen Kültürlerden

Meksika'da bir Köy ----- 35

V. Bölüm

NGONİ: Hipotezi İrdeleyen Kültürlerden Afrika'da Bir Krallık ---- 49

VI. Bölüm

PONAPE: Hipotezi Gerçekleyen Kültürlerden Doğu Karolin

Adalarından Biri ----- 57

VII. Bölüm

ANKARA: Hipotezin denendiği Kültürlerden Türkiye

Cumhuriyeti'nin Yönetim Merkezi ----- 75

VIII. Bölüm

SONUÇLAR ----- 115

BİBLİYOGRAFYA ----- 121

Önsöz

ENDÜSTRİYEL TASARIM AÇISINDAN TÜKETİM NORMLARININ ÖNEMİ

Tasarımda kültür antropolojisinin öneminin tasarımcılar ve özellikle endüstriyel tasarımcılar tarafından kavranmaya ve yararlanılmaya başlandığı günümüz koşullarında, Mübeccel B. Kıray tarafından hazırlanmış olan Tüketim Normları başlıklı Doçentlik tezi, çağdaş Türkiye’de endüstriyel tasarımla ilgilenenler için yöntemi ve bazı bulguları açısından güncelliğini koruyan örnek bir çalışmadır. Mübeccel B. Kıray’ın iznini alarak elimde bulunan 1960 tarihli daktilo edilmiş kopyadan, bugünkü yazın dilimizde artık genellikle kullanılmayan ve okurların anlamakta güçlük çekebilecekleri bazı eski Türkçe sözcükleri günümüz Türkçesiyle değiştirmek gerekti. Aynı zamanda o zamanki daktilo etmenin getirdiği sınırlamalar nedeniyle, yapılamayan bazı biçimsel düzenlemeleri, bilgisayar olanakları ile yeniden ele almak ve çalışmaya daha rahat okunabilir bir görünüm vermek mümkün oldu.

Mübeccel B. Kıray’ın tezi çağdaş tasarım araştırmacıları için gerek yöntem gerekse içeriği açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Mübeccel Kıray’ın 1960’lardaki Doçentlik tezinin en önemli özelliği, Kıray’ın Türkiye’de ve ABD’de yaptığı iki ayrı doktora tezine dayanması, bütün araştırmalarında olduğu gibi farklı kültürler arasında toplumsal değişimi temel alan bir tabakalaşmanın getirdiği tüketim normu katmanlarını karşılaştırmasıdır.

Çağdaş endüstriyel tasarım pratiğinde ve özellikle akademik ortamlarda, gerek ABD’de gerekse Avrupa kıtasında antropolojik çalışmalar, tasarım araştırmaları başlığı altında ve onun bir alt dalı olarak önem kazanmaya başlamıştır. Tasarım araştırması sistematik bir sorgulama olup, insan yapısı nesnelerde ve sistemlerdeki düzenleme, kompozisyon, strüktür, amaç, değer ve anlamla ilgilidir. Tasarım araştırmaları tasarımın insanla, toplum-

la, fiziksel çevreyle ve tasarımın bütün bağlamı ile olan ilişkilerini ortaya koyma konularında yapılan sistematik bir aramadır; tasarıma ve tasarım eylemine ilişkin bilgileri ortaya çıkarma ve bilgi üretme görevini üstlenir. Kısaca özetlenecek olursa, tasarım araştırmalarının amacı akademik ortamda ya da imalatçı firmalarda insanlar tarafından yapılan yapayın ve bunu gerçekleştirmek üzere yapılan eylemlerin incelenmesi, araştırılması ve keşfedilmesiyle ilgilidir. Herbert Simon'ın¹ dediği gibi bütün tasarım araştırmalarını "yapayın bilimi" olarak adlandırabiliriz.

Tasarım bilimi insan yapısı yapay somut ya da soyut şeylerle ilgili olması nedeniyle diğer bilimlerden ayrıcalık gösterir; doğal olayları değil insan yapısı yapayı inceler. İnsan yapısı nesneler ve organizasyonlar toplumun kültürünün bir parçasıdır. Kültürün tanımının yapılması çok zordur. Ancak endüstriyel tasarımlar geleceğin maddi kültürüne birer katkı olmaları nedeniyle, insan kültürünün bir parçası olarak ele alınmaları gerekmektedir. Aslında Simon'ın yapayın bilimini tanımlarken kullandığı insan tarafından yaratılan her şey, yani tasarımları kültürün bir parçası olarak ele alabiliriz. Marx'ın tanımladığı gibi, "Kültür doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şeydir." Kültür insanların inançlarını, davranış kurallarını, dilini, törenleri, sanatı, teknolojiyi, giyim stillerini, üretim ve yiyecek yapma yöntemlerini, dini, politik ve ekonomik sistemi kapsar. Antropoloji insan yaşamının ve kültürünün bütün yönlerini araştıran bir disiplindir. İnsanların nasıl yaşadıkları, ne düşündükleri, neler ürettikleri ve tükettikleri, çevreleri ile nasıl bir etkileşim içinde oldukları konularıyla ilgilidir. Antropologlar insanların birbirlerinden ayrıldıkları noktaları ve hangi yönlerinin ortak olduğunu anlamaya çalışır. Kiray'ın araştırması da bunun en güzel örneklerinden biridir.

Antropolojinin bir bölümü olan kültür antropolojisi ya da etnoloji çağdaş dünyadaki kültürün bütün yönleriyle ilgili olup, etnologlar modern toplumu anlamak için bir bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadırlar. Etnoloji kültürleri geleneksel hallerinde inceleyip, çağdaş dünyanın değişen koşullarına adaptasyonu üzerinde durmaktadır. Etnolojinin gözleme dayanan bir dalı olan etnografya her

¹ Herbert Simon, (1999). *The Sciences of the Artificial*, (Cambridge, MA: MIT Press, Third Edition, 1999).

kültürü dili, insanların fiziksel nitelikleri, onların maddi ürünleri ve toplumsal alışkanlıkları ile açıklamaya çalışmaktadır.

Endüstriyel tasarımda da ürünlerin geleneksel hallerinde incelenip, çağdaş dünyanın değişen koşullarına üretim stilleri, insanların ürünlere karşı davranış şekilleri, tüketimde ürünleri kabulleniş tarzları açısından ele alınması gerekmektedir. İnsanların ortak değer sistemleri, tüketim normları, gösterişçi tüketim davranışları her gün farklılaşmaktadır. Yeni kolay ve etkin iletişim ortamı, özellikle elektronik iletişim ve Internet kullanımı toplumların kültürel temellerini sarsacak boyutlara ulaşmıştır. Bilinçli olarak üzerinde durulmayacak olursa, insanların kendi kültürel normlarını, değer sistemlerini kolaylıkla kaybedecekleri ve küreselleşen dünyada kendi kültürel kişiliklerini koruyamayacakları tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Çağdaş ekonomilerde rekabet yeniliği, yaratıcılığı ve farklılığı zorunlu hale getirmiştir. Farklılığın en önemli öğelerinden biri de kültürel özelliklerin yapaya yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün kendi kültürümüzün parçası olan bazı özelliklerin yeterince anlaşılmadan Batılılar tarafından benimsendiği ve aynen alındığı, Batının özelliklerinin de bizim tarafımızdan benimsendiği ve aynen kullanıldığı görülmektedir. Kendi etnolojik özelliklerimizi kaçınılmaz olarak sahip olduğumuz değer sistemimiz nedeniyle ürünlerimize yansıtmaktayız. Özellikle başka ülkelerin kültürel özelliklerini tanımayan gençlerimiz başkasının nasıl olabileceğini sorgulamadan oralarda bulduklarını tasarımlarına yansıtmaktadırlar; Batıdan televizyon, sinema ve reklâm filmlerinin, belgesellerin etkisinde iki boyutlu dünyadan imgeler almaktadırlar. Ne olduğu ve nedenleri bilinmeden alınan alıntılar karmaşık bir yeni kültür yapısı oluşturmaktadır. Kendi kültürümüzün diğer kültürlerle karşılaştırmasını yaparak benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyan çalışmalar çok eksiktir.

Tasarımcılar kendilerini bazı temel soruları sormak zorunda hissetmektedirler. İnsanlar ne zaman, nerede, nasıl bazı şeyleri yapmaktadırlar? İnsanlar farklı ürünlere nasıl adapte olmaktadır? Toplumlar geçmişten günümüze nasıl gelişmiş ve değişmiştir? Aynı zamanda tasarımcılar bütün dünyada günümüz insanların çağdaş gereksinmelerinin karşılanma şekillerini öğrenip, gelecekte nasıl bir yaşama sahip olabileceğimizi tahmin etmek

zorundadırlar. Değişen teknolojiler beraberinde yeni ürün buluşlarını ve insan yaşamının ve değer sistemlerinin ve kültürün değişimini de birlikte getirmektedir. Bu noktalarda tasarımcılarla antropologların amaçlarının kesiştiğini görmekteyiz. Tasarımcı tasarımı yapabilmek için insan yaşamını tanımlamak zorundadır. Antropolog da insan yaşamını tanımlamaya çalışır.

Ayrıca tasarımcının teknolojik değişimden, yani malzemelerdeki ve üretim yöntemlerindeki değişimlerden, bunlarla tasarlanacak ürünlerin getireceği değişimlerden ve bu değişimlerin insan toplulukları üzerindeki olası etkilerinden haberdar olması gerekmektedir. Yeni bir ürünün ortaya çıkarılması, yaratılması, tasarımcının işidir. Tasarım eskiden deneme-yanılma ile geliştirilmiş olan zanaat teknolojisine karşı ve onu aşan bir uğraşı alanı, yeni bir meslektir. En yeni teknolojiler, en yeni buluşlar tasarımcının kendi varlığını sürdürebilmesi için olmazsa olmaz dedğimiz, yapması gereken görevidir. Bu nedenle tasarımcılar geçmişle geleceğin arasında bir köprü gibi rol oynayan ve yeni maddi kültürün yaratıcılarından biridirler. Tasarımcı tasarımlarını bilime ve rasyonel düşünceye dayanarak yapmaz. Çoğu kez duyguları, firma yetkililerinin talepleri, pazar araştırmalarının sonuçları tasarımın belirlenmesinde rol oynar. Tasarım bir insan eylemi olarak bilim değildir. Ancak tasarım sonucu ortaya çıkan ürünler, tasarımın yapılma şekli, tasarımın insanlar üzerindeki etkileri, tasarımın organizasyonu ve metodu, insanların tasarım bilgisine sahip olmaları, tasarımdan çıkardıkları anlamlar, tasarımı kullanım şekilleri tasarımlar arası tercihleri ve daha birçok konu tasarım araştırmacıları tarafından ele alınmaktadır.

Yukarıda açıklanan nedenlerle tasarım araştırmalarında üzerinde çalışılan konuya özgü yeni araştırma yöntemleri ve teknikleri geliştirilebildiği gibi, komşu disiplinlerin yöntemlerinden ve tekniklerinden de yararlanılır. Tasarım araştırmalarında temel bilimlerin yanı sıra psikoloji, sosyal psikoloji, ergonomi, antropoloji, etnoloji, bilişsel bilimi, işletme, ekonomi, vb. araştırma yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

"Tüketim Normları" üzerinde Mübeccel B. Kıray'ın hazırlamış olduğu bu çalışmada değinilen konulara paralel olarak, çağdaş tasarımcıların tasarımlarını yaparken gözönüne almak zorunda oldukları tüketici segmentleri, diğer bir deyişle tüketici tabakaları

ile tasarım yakın bir ilişki içindedir. Antropoloji farklı toplumların karşılaştırmasını yaparak, kültürlerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı hedefler. Bugünkü tasarımcıların farklı tabakaların ve değişik toplumların normlarını gözönüne alması ve farklı tabakaların beklentilerine yanıt vermesi gerekmektedir. Artık ürünler zanaat ürünü değildir; belirli bir yöre için üretilmemektedir; farklı ülkeler için ve de o ülkelerin farklı tabakaları için tasarlanmakta ve üretilmektedir. Tasarım araştırmalarıyla uğraşanlar da farklı tabakaların normlarını, geleneksel ve çağdaş değerlerin buluşma noktalarını ortaya koyma konularında çalışmalarını yönlendirmektedirler. Belirli pazarlara hitap edebilme durumunda olan tasarımcılar farklı insan gruplarının davranışlarını ve değer sistemlerini bilmek zorundadırlar. Kıray'ın çalışması çağdaş tasarım araştırmacıları için örnek bir yöntem izlemektedir. Ayrıca kendi toplumumuzun geçmişine yönelik bulguları da bugünkü değer sistemleri ile karşılaştırılabilir bir nitelik taşımaktadır. Topluma bütüncül ya da holistik bir bakış sergilemektedir. Bu tür yaklaşımlar çağdaş karmaşık bazı problemlere derinlemesine girilmesini mümkün kılmaları ve küresel çevre problemleri karşısında tasarımcıların pozisyonlarını belirlemeleri açısından yararlı olmaktadır.

Ayrıca insanlar üzerinde yapılacak antropolojik çalışmalar sayesinde tasarımcıların, kültürel değişimin insanları ve toplumları nasıl etkilediğini ve potansiyel etkilerini kavramaları gerekmektedir. Tasarımcılara ve tasarım yaptıranlara bu konuda önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Tasarım araştırmaları yoluyla kültürel bir oluşumun, hızla gelişmekte ve endüstrileşmekte olan toplumumuz ve de kaynakların kullanımı üzerindeki etkilerinin kavranması ve anlaşılması üretici ve tüketici her kesimi ilgilendirmektedir.

Batıda tasarım araştırmaları ve tasarım bilimi devlet politikalarıyla desteklenirken, Türkiye gibi çevre ülkelerinde henüz ne endüstrinin, ne de devletin ve kamu yönetiminin bu konularda herhangi bir politikası ve girişimi yoktur. Küreselleşen dünya pazarlarında ülkenin mallarını ihraç edebilmesi için yalnız kendi ülkemizin değil aynı zamanda olası pazarların toplumlarının davranışlarından da haberdar olunması önem taşımaktadır.

Bu nedenle günümüzde tasarım firmaları ve tasarım yaptıran büyük endüstri kuruluşları kültür antropolojisine büyük önem vermekte ve o mesleklerden kişileri istihdam etmektedirler; çağdaş toplumu incelemek, insanların nasıl yaşadıklarını, birbirleriyle nasıl iletişime geçtiklerini, nasıl organize olduklarını öğrenip politikalarını ona göre belirlemek durumundadırlar. Antropolojinin farklı toplumları karşılaştırma yöntemiyle farklı toplumlar arasındaki farklılaşmayı ve nedenlerini anlama yaklaşımı tasarım araştırmalarının da gereksinim duyduğu bir yaklaşımdır. Bu şekilde kültürel farklılıkların ürünlerin arkasındaki düşünce yapısına yansımaları mümkün olabilmektedir. Bugün birçok antropolojik çalışma küresel ticaretin ve uluslararası fikir teatilerinin, inançların ve kültürel uygulamaların alışverişi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle farklı kültürel yetiştirme tarzına sahip birçok kişinin antropolojik çalışma yapmakta olduğuna şahit olmaktayız. Bu nedenle, 1960'lardan bu yana antropologlar iş dünyasının, organizasyonların, devletlerin, farklı kültür gruplarının değişik problemlerini çözümlemeye yönelmişlerdir. Örneğin ülkemizde bazı büyük firmalara danışmanlık yapmakta olan Silikon Vadisinin IDEO² tasarım firması, tam zamanlı personel kadrosunda psikologların yanı sıra antropologlara da yer vermektedir.

Türkiye'de antropoloji çalışmaları dendiği zaman ilk akla gelebilecek kişilerden birisi Mübeccel B. Kiray'dır. Çeşitli açılardan ilkel bir toplumdaki tüketim normları ile toplumumuzdaki kentleşmiş bir toplum örneği olan Ankara'da yaptığı karşılaştırmalı çalışması, bugün için birçok ipuçlarını barındıran bir yaklaşıma sahiptir. Bu çalışmasını daha geniş bir okur kitlesine ulaştırma mutluluğunu bana verdiği için Mübeccel B. Kiray'a teşekkür ederim.

Nigan Bayazıt

İstanbul Teknik Üniversitesi

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü

Mart 2004

² IDEO Jeremy Myerson tarafından kurulmuş dünyanın en büyük ve tanınmış tasarım firmalarından biridir. Firmanın adı Yunanca "idea", İngilizce "Ideology" (fikir) sözcüğünden gelmektedir. 1991 yılında firmanın kuruluşu sırasında İngiliz ortak Billi Moggridge'nin önerisiyle kabul edilmiştir. ...

Bölüm I

PROBLEM: Tüketim Normları ve Özellikleri

Her toplumda yeme, içme, giyinme ve barınma gibi zorunlu biyolojik ihtiyaçların karşılanma şekli, o toplumun doğal çevresinin imkânları, teknolojik ve ekonomik durumu ile birlikte, toplumsal organizasyonlarının sahip olduğu adetlere, ananelere, kurumlara ve değerlere göre değişir. Eskimoların muz yemeleri veya yemek pişirirken zeytinyağı kullanmaları düşünölemeyeceği gibi, Müslüman ölkelerde domuz tüketimi söz konusu olamaz; Eskimo'lara bu maddeleri reddettiren doğal çevreleri olduğu halde, Müslümanların domuz eti yememeleri dini inançlarından gelir. Polenezyalılar'ın ağaç kabuklarından imal ettikleri kumaşlarda ve Amerika'nın orlon süveterlerinde tayin edici faktör teknolojik gelişmedir. Sinema seyrederek boş zamanlarını dolduran Batılılarla, danslarla ve ziyafetlerle eğlenen Afrikalılar arasında teknolojik ve toplumsal değerlerin etkisi görülür. Kısaca bu farklılaşma, tüketim konusunun her yönünde görölebilir.

Tüketim normlarının yani ev, giyim, besin ve boş zaman geçirme faaliyetlerinin ve bunlarla ilgili olarak beliren değerlerin¹, toplumlar arası farklılaşmasından, toplumdan topluma değişmesinden başka bir de aynı toplum içinde farklılaşması görülür.

¹ Klasik ekonomide tüketim genel olarak günlük insan ihtiyaçlarının tatmini için satın alınan malların ve hizmetler toplamı diye tarif edilmektedir. Çünkü bu konu ile gelir, fiyat ve *tüketici* talebi açısından ilgilenirler. Fakat bu *tüketim sürecine* çok dar bir açıdan bakmaktır. Nitekim son senelerde iktisat literatüründe *tüketicinin ihtiyaçlarını karşılayan malların* ve hizmetlerin kullanılması diye tarif edilmeğe başlanmıştır. (Bak: Williard W. Cochrane ve Carolyn Shaw Bell: Economics of Consumption. McGraw Hill Book Co. New York, 1959. Sayfa 4) *Bununla birlikte biz tüketim ile ekonomik bir gerçek olmaktan çok toplumsal bir olay olarak ilgilendiğimizden tüketimi, ihtiyaçları karşılanma şekilleri ve bunlarla ilgili olarak beliren değerler diye tanımlıyoruz.*

Herhangi bir toplumda her fert aynı biçimde tüketmez. Tüketime, bir toplumda var olan toplumsal tabakalaşmaya ve diğer statü organizasyonlarına göre farklılaşması, bu konunun esas niteliklerinden biridir. Tabakalaşmış bir toplumun çeşitli tabakalarına bağlı kişiler başka başka giyim ve besin maddeleri tüketirler veya tüketim konusunda değişik endişelere sahiptirler. Ortaçağ Avrupası'nda serfler kalın yünlü kumaştan elbise giyerler ve basit evlerde otururlardı. Lordların ise dantelli kadife elbiseleri ve şatoları vardı. Hizmetçiler ve din adamları üniforma giyerlerdi. Afrika'da Dahomey'de ise, Ashanti asillerinin giydiği kumaşla ve biçimle bir elbiseyi asil olmayanların giymesi yasaktır. Amerika'nın Kuzey-Batı sahillerinde yaşayan yerliler potlaç denen rekabetçi ziyafetlerde büyük miktarda eşya kırıp dökerek kendi toplumlarına özgü toplumsal tabakalaşmada ailelerinin yerini yükseltmeğe çalışırlar. Başka sözcüklerle söylenirse, tüketimin toplumsal yönleri ele alındığında, bunun insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme fonksiyonu özellikle statü ve prestij endeksi, göstergesi halinde geldiği göze çarpar. Tüketim normlarının bu özelliğinin analizi araştırmamızın temel problemini meydana getirecektir.

Tüketim Normları ve Tabakalaşma Probleminin Dikkati Çekmesinde Toplumsal ve Tarihi Nedenler

Klasik ekonomi alanında 19. yüzyıla gelinceye kadar tüketim konusu ile ilgilenen araştırmalar pek yoktur. 19. yüzyılda bu konunun da ilgi çekmeğe başladığı görülmektedir. Bunun nedeninin 17. yüzyıldan beri değişmeğe başlamış olan tüketim normlarının bir çeşit denge bulması olduğu söylenebilir. Bu bakımdan yeni endüstri kollarının gelişmesi ve yeni tüketim maddelerinin üretimi sonucunda meydana gelen tüketim normlarının değişmesi ile birlikte, en az bunun kadar önemli diğer bir faktör de son derece gelişen ticaret yaşamı ve endüstriyel devrimler dolayısı ile varlık birikimi hacminin ve hızının değişmesinin düşey hareketle elverişli bir toplumsal tabakalaşmaya da yol açmış olmasıdır.

E. Gilboy örneğin "18. yüzyıl İngilteresi'nde Gündelikler" isimli eserinde 18. yüzyıl yazarlarının sık sık katı sınıf engellerinin azalması olayına işaret ettiklerini, birçok bireyin çalışan kitleler-

den kopup, endüstriyel ve ticari alanda nüfuzlu kişiler haline geldiğini söylemektedir². Aynı yazarın büyük babası demirci olduğu halde kendisinin yılda binlerce sterlinlik geliri olan Sir William Shore'un çok şahane olan konağındaki ziyafette gördüğü şıklığı ve lüksü o yüzyılda rahip W. Mc Ritchie'ye mal ederek kaydetmektedir³. Sanayileşme başladıktan sonra giyime ait normların değişmesi konusunda da Gilboy, "aşağı tabakaların giysilerindeki en önemli gelişme, gittikçe daha fazla pamuklu kumaş kullanılmasıydı." demektedir ve sonra şu çok anlamlı açıklamayı yapmaktadır: "Pamuklu kullanılması ile birlikte elbisede sınıf farklılaşması da azalmağa doğru gitmiştir"⁴.

Tüketim Normları ve Toplumsal Tabakalaşma Problemi Üzerinde Başka Araştırmalar

Bu gibi değişmeler sonunda dikkati çekmeğe başlayan tüketim konusu, çeşitli araştırmacılar tarafından başka başka bakımlardan ele alınmıştır. Bir grup "Yaşam Düzeyleri" üzerinde çalışmış, diğer bir grup da yeni zengin gruplar arasında tüketim normlarının köklü bir ögesi haline gelen "lüks" problemini araştırmalarının merkezi yapmıştır.

Lüks Problemi ve İlk Araştırmacılar

Gerçekten 19. yüzyılda tüketim kuramları ile ilgilenenler arasında "lüks" problemi en önemli yeri alıyordu. İngiltere'de Senior, Almanya'da Rocher, Amerika Birleşik Devletleri'nde Rae ve daha sonraları gene Almanya'da Sombart çeşitli kapsamlarda "lüks" üzerinde çalışanların başında gelirler. Hareket noktaları ve bakışları ne olursa olsun bu yazarların hepsi tüketimde biyolojik ihtiyaçların karşılanmasında ve gelirden başka endişelerin de var olduğu noktasında birleşirler. Rae lüksün esasının başkalarının yanında ağzı sıkı olmak arzusu olduğunu öne sürmüştür⁵. Senior lüksün "kaynağı zengin ve üstün olmak" demektedir ve "daha zen-

² E. Gilboy, *Wages in Eighteenth Century England* Cambridge, Mass.: Harvard University Publications, 1936, Sayfa 235.

³ E. Gilboy, aynı eser, s. 213

⁴ E. Gilboy, aynı eser, s. 33-34

⁵ John Rae: *Principles of Economy*, New York: 1873.

gin görünmenin kendisinin karşılaştırma yaptığı çevresi içinde diğerlerinden daha iyi bir görünüme sahip olmasının bir prensip" olduğunu söylemektedir⁶. Rocher, feodal tip toplumlarda ve kendi devrindeki büyük şehirlerde çeşitli lüks tüketimlerini araştırmış ve tarihi devrelerde lüksün yalnız aristokratik çevrelerde ve sadece birkaç maddeyle sınırlanmış bir şey olduğunu, diğer taraftan, kendi yazdığı devrede, lüksün çok daha fazla eşyayı içine aldığını, toplumun her kesiminde bir istek ve arzu olarak yaşadığını göstermiştir⁷. Rae, Rocher ve Senior'den ve daha sonra göreceğimiz Veblen'in *The Theory of the Leuxier Class* isimli klasik eserinin yayınlanmasından sonra Werner Sombart da lüksün toplumsal ve ekonomik yaşamda yerini ve rolünü araştırmıştır. Sombart lüksü, gelişen Avrupa kapitalizmi içinde "yoksulluk noktasını aşan maddeler" olarak tanımlamıştır. Sombart'ın bütün çözümlemeleri Avrupa'da değişen nüfus farklılaşmaları ile artan israfçı tüketim arasındaki sıkı bağı göstermektedir⁸.

Bu yazarların gözlemleri çok zaman doğru olduğu halde, "lüksün" ne olduğunu tanımlamada ve tabakalaşma, varlık artması gibi diğer toplumsal olgularla tüketim arasındaki bağıllık konusunda etraflı ve sistemli bir anlayışa varılamamış, çok kere kaypak, birey düzeyinde terimler içerisinde kalmış olduklarından, açıklamalarının eksik ve kişisel olduğu görülür.

Yaşam Düzeyi Araştırmaları

İkinci tür araştırmalar, yaşam düzeyi (*Standarts of Living*) problemleri ile ilgilidir. Bunlar yalnız 19. yüzyılda değil bugün dahi, hâlâ herhangi bir yerde ve zamanda gelire göre insan başına tüketilen çeşitli maddelerin cinsini ve miktarını çözümleme ile uğraşırlar.

Bu tip araştırmalarda kullanılan yaşam düzeyleri, yaşam standartları, geçim indeksleri⁹ gibi terimler, oldukça geniş bir çeşitlilik göstermekle birlikte, bunlar aslında aynı şeyin yeniden

⁶ W. N. Senior: *Political Economy*, London: 1872, s. 11-12.

⁷ W. Rocher: *Die Grundlagen der National Economie*, Stuttgart, 1854.

⁸ Werner Sombart: *Luxus und Capitalismus*, München a Lelpsig, 1922.

⁹ Bu terimlerin tanımı ve karşılaştırması için bak: W. W. Cochrane and C. S. Bell: *Economics of Consumption*. New York: McGraw Hill Book Co., 1956. Sayfa 17 ve devamı.

daha işlenmiş tanımlarından başka bir şey değildir ve her ne kadar bu araştırmalarda teknikler ve ölçüler son derece bütünsel, dakik ve işlenmiş bir hale gelmişse de, bunlarda tüketim maddelerinin gelire göre olan dağılımından başka bir şey bulunmaz¹⁰. Bu araştırmalar genellikle, toplumsal tabakalaşma ile tüketimin farklılaşması arasındaki ilişkinin altında yatan prensiplerin dinamik bir analizini vermekten uzak kalmıştır. Yüksek gelirli kişilerin büyük konakları olmasına karşılık, dar gelirli olanların tek odalarda oturmaları veya bir grup en büyük eğlence olarak muhallebiciye giderken, diğerlerinin parterde konsere gitmeleri olgusunun açıklaması ve sosyo-kültürel önemi, sadece aşağı veya yukarı bir yaşam düzeyinde bulunduklarını söylemekle ortaya konmuş olmaz. Öyle görülüyor ki, bu eserlerde tüketimin biyolojik ihtiyaçları karşılamaktan başka, diğer fonksiyonları ve bu arada statü göstergesi olma durumu bütünü ile gözden kaçırılmış veya hiçbir zaman ön plana getirilmemiştir.

Thornstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Terimi

Bir toplumda tüketim ile toplumsal tabakalaşma arasındaki fonksiyonel ilişkiye ilk defa dikkati çeken Thornstein Veblen'dir. Bugün bir klasik olarak kabul edilen *The Theory of The Leisure Class* adlı eseri ilk kez 1899'da yayınlanmış olmasına karşın uzun zaman üzerinde durulmamıştır. Veblen'e göre tüketimin amacı hiç bir zaman sadece biyolojik ihtiyaçların tatmini değildir. Her

¹⁰ Hem daha önceki devirlerde hem de son zamanlarda yapılmış yaşam düzeyi etütleri için bak: W. C. White ve R. Cassady. *The Consumer and the Economic Order*. New York: 1949, s. 216; S. Y. Stigler. *The Early History of Empirical Studies of Consumer Behavior*. *The Journal of Political Economy*. No: 2 cilt LXII, 1954. Sayfa 951.

Bu konuda en önemli ve yaygın araştırmalardan olan Le Play ve takipçilerinin 1855'ten 1920'ye kadar olan zaman içinde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde işçilerin yaşam düzeyleri üzerindeki çalışmaları da ayrıca belirtilmeye değer. Bu konuda Hilmi Ziya Ülken'in *Sosyoloji Rehberi* adlı eserinin 250.inci ve izleyen sayfalarında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Ziyaeddin Fahri Findıkoğlu'nun *Sümerbank Müesseselerinden Defterdar Fabrikası* adlı araştırmasında, bu kuruma bağlı işçilerin bütçe, geçim ve yaşam düzeyi üzerinde bilgi verilmek istenmişse de, işçilerin bu tür sorulara cevap vermeğe alışık olmamalarından aydınlatıcı bir sonuca varılamamıştır.

Birleşmiş Millet Teşkilatı'nın çeşitli ülkelerde, son sıralarda yaptığı yaşam düzeyi etütleri de hatırlatılmalıdır.

toplumda tüketim, tüketicinin toplumsal statüsünü göstermek gibi aynı derecede önemli olan diğer bir fonksiyona sahiptir. Kullandığı gelişimci terimlerle "aylak sınıfın (*Leisure class*) doğuşu, mülkiyetin doğuşu ile beraberdir. Varlığın "ekonomik özelliği çalışmamak olan" aylak sınıfın ellerinde birikmesi, bu grubu el ile iş görmek zorunluluğundan kurtarır. Bu sınıftan olmak ve bu aidiyetle birlikte varlığa sahip olmak şerefli bir şeydir, aylak sınıf bu şerefli sınıftan olmalarını ve edindikleri varlığı ve gücü farklılaşmış bir tüketim şekli ile gösterirler ki, bu Veblen'de, "*Conspicuous Consumption*" gösterişçi tüketimdir. Bu gösterişçi tüketim ve aynı zamanda varlığın ekonomik olmayan şekilde harcanması ile aylak sınıf yerini ve statüsünü belirtir¹¹. Bu açıklaması ile Veblen'in tüketim problemini anlamamız açısından var olan bilgimize çok köklü eklemeler yaptığı kesindir. Kırk yıla yakın bir zaman ihmal edildikten sonra fikirleri son zamanlarda tekrar tüketimle ilgili her yerde önemli bir yer kazanmaya başlamıştır. Tüketim maddelerini seçme konusunda bireye etki eden faktörleri araştıran her yazıda, Veblen ve fikirleri anlatılmakta, gösterişçi tüketimin toplumda bugün aldığı şekillerden örnekler verilmektedir¹².

¹¹ Thorstein Veblen: *The Theory of the Leisure Class*, New York, 1899, Fasil I, II, III ve IV. New York, olan ve gösterişçi tüketim konusunda bak: Sabri F. Ülgener "Gösteriş Maksudı ile İstihlak. Siyasi İlimler Mecmuası, Cilt 23, Sayı 268, Yıl 1953, Sabri F. Ülgener "İktisadi Gelişimin Şartları ve Sınırları". *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVI, sayı 1-4.

¹² Bak: Joseph McKenna: ".Consumption Patterns" *Economic Development*, yayıncısı: Harold P. Williamson ve John Buttnic, New York: 1957, Cilt VII. Leland J. Gordoan: *Economics for Consumer*. New York: American Book Co., 1953, Fasil 7 ve 8.

Villiard Cochrane and Carolyn Shaw Bell: *Economics for Consumption*, New York: McGraw Hill Book Co., 1956. s. 87 ve devamı.

Bu eserlerde gösterişçi tüketim terimi daha eski ekonomistlerin "lüks" tanımı kullandıkları gibi bağımsız bir terim halinde açıklanmaktadır. Bunlar için de gösterişçi tüketim sadece bireyi ilgilendiren, açıklanamayan ve/icap etmeyen, ekonomik olarak irrasyonel bir faaliyettir. Örneğin, Cochrane ve Bell'de "bireyin tüketim maddelerini seçmesine etkiyen birçok etken arasından "teşhir" amacı ile tüketmek için garip fakat önemli bir özelem vardır. Veblen ünlü eseri "*The Theory of Leisure Class*" ta bu davranışa gösterişçi tüketim adını vermiştir." diyorlar. Adı geçen eser, s. 87.

Yeni Kuramlar

Son zamanlarda, özellikle 1947 ile 1953 yılları arasında yeni tüketim kuramlarının geliştiğini gözlemliyoruz. Bunun nedeni uzun zamandan beri yapılagelmekte olan tasarrufun ve bütçe araştırmalarının verdiği sonuçların¹³, klasik iktisatçıların genel olarak kabul ettikleri Keynes'in tüketim kuramı ile ¹⁴ açıklanamadığının yani tüketimi sadece gelirin bir fonksiyonu olarak izah etmenin yetersizliğinin açıkça ortaya çıkmış olmasıdır¹⁵.

Bu gelişmeler içerisinde en önemli kuram toplumsal tabakalaşmanın tüketim normları üzerindeki etkisi problemini ön plana almış olan Duesenberry'nin kuramıdır¹⁶. Bu kurama göre, insanlar daha üstün kaliteli veya daha geçerli addolunan tüketim maddeleri ve tüketim şekilleri ile temas ettikçe, ihtiyaçlarını karşılayacak yeni yollar öğrendikçe, gelirleri değişmese dahi, daha fazla tüketmek eğilimi gösterirler. Daha fazla tüketmek isteğinin şiddeti ise, daha üstün kaliteli tüketim maddeleri ile iletişimlerinin sıklığına bağlıdır. Bir kişinin tüketimi sadece geli-

¹³ Bak: Simon Kuzneta; Proportion of Capital Formation to National Product, *American Economic Review*, Paper and Proceedings, XLII, May 1952, s. 507-526. James S. Duesenberry: *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952.

Milton Freedman: *A Theory of the Consumption Function*. A Study by the National Bureau of Economic Research, New York: Princeton University Press, Princeton, 1957.

¹⁴ Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York, Harcourt, Brace and Co., 1936. s. 97.

¹⁵ Bu kuramlar hakkında aşağıdaki eserlere bakılabilir: Franco Modigliani: "Fluctuations in the Saving-Income Ratio: A Problem in Economic Forecasting", *Studies in Income and Wealth*, XX. (New York: National Bureau of Economic Research, 1949). Sayfa 371-441.

James Robln: "Relative Income, Absolute Income and Savings" *Money, Trade and Economic Growth*, New York: MacMillan Co., 1951. s. 135-156.

Lawracne H. Klein: "Estimating Patterns of Saving Behavior From Sample Survey Data". *Econometrica*, XIX, No: 4 (Ekim 1951) s. 453-454.

¹⁶ James S. Duesenberry: *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*. Harvard University Press, Cambridge, 1952.

Sabri F. Ülgener: "İktisadi Gelişmenin Şartları ve Sınırları" *İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt XVI, sayı 1-4, Sayfa 9-14.

W. Lloyd Warner and Paul S. Lunt: *The Social Life of a Modern Community*, Yankee City Series Vol. I., New Haven, Yale University Press, 1941. Sayfa 94.

rine değil, birlikte yaşadığı, iletişim kurduğu kişilerin tüketim şekillerine de bağlıdır. Onlarla karşılıklı ilişki halindedir. Duesenberry bu hale gösteriş, etkisi" (*demonstration effect*) demektir.

Başka türlü ifade edilmek istenirse, Duesenberry bireyin tüketimini toplumsal bir faktörün tayin ettiğini ileri sürmektedir. Toplumsal statüsü daha yüksek olan, daha müreffeh bireylerin tüketim şekilleri, dolayısıyla toplumsal tabakalaşma, statü ve itibar endişeleriyle onun tüketim biçimini etkilemektedir.

Bu açıklaması ile Duesenberry, Veblen'in sadece 'aylak sınıf'a ait bir olgu olarak açıkladığı gösterişçi tüketimin, açık bir toplumsal tabakalaşma sistemine sahip Amerika gibi bir toplumda gelir ve tüketici talebi açısından aldığı şekli gözlemlemektedir. Fakat bu açıklama ile Amerika için dahi statü ile tüketim şekillerinin aldığı değişik biçimler, kaliteye ait özellikler anlatılmamakta, olay sosyolojik açıdan derinliğine aydınlanamamaktadır. Bu bakımdan, sosyoloji alanında yapılan toplumsal yapı araştırmaları daha aydınlatıcıdır.

Sosyolojik Araştırmalarda ve Etnolojik Verilerde Tüketim (Normları) ile Toplumsal Tabakalaşma Arasındaki İlişkiler

Toplumsal Yapı Araştırmaları

Son yıllarda yapılan bazı toplumsal yapı ve tabakalaşma araştırmaları, tüketimle tabakalaşma arasındaki ilişkiyi sosyoloji açısından çok anlamlı bir şekilde aydınlatmaktadır. Son yılların en önemli toplumsal araştırmalarından biri olan Yankee City'de Warner ve Lunt, "Yankee" olarak isimlendirdikleri bir Amerikan şehrindeki tabakalaşma sınırlarını tayin için bireylerin evlerini, evlerin semtlerini ve özellikle normlarını kullanmışlardır. "Hill Street'de oturanlar" ifadesi Brahmen veya Aristokrat kelimelerinin etkisini yapar. Birisi Hill Street'tendir dendiğinde bu onun hiyerarşinin zirvesinde veya zirvenin çok yakınında bulunduğunu gösterir... Buna karşılık Hiver Brook'ta oturmak toplumsal hiyerarşinin en altında olmak demektir¹⁷. Bu çözümlerler daha

¹⁷ James S. Duesenberry: *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*. Harvard University Press, Cambridge, 1952.

ileriye götürülerek, aile yaşamının özel durumu, çeşitli tabakalara bağlı ailelerin evlerini ve giyinişlerini tasvir eden verileri kullanarak Yankee City’de çeşitli toplumsal ve ekonomik tabakalarda tüketim normlarının aldığı şekiller gösterilmiştir¹⁸.

R. ve H. Lynd’in *Middletown* isimli eserlerinde tüketim normları ile statü arasındaki ilişkiyi açıkça gösteren bilgi vardır. Bu araştırma sadece bir tabakadan diğerine evlerin döşemesinin ve giyim eşyalarının değişmesini göstermez fakat aynı zamanda, gayet köklü bir şekilde, boş zaman faaliyetlerinin de farklılaşmasını verir¹⁹. Veblen’in etkisi altında kalmış oldukları açıkça görülen Lynd’ler Middletown’da, bugünkü Batılı toplumlarda tüketimin en köklü karakteristiklerinden olan rekabetçi ve taklitçi özelliklerini vermektedir.” Bir işçi ailesinin kızı elbise rekabetinde tutunabilmek için her şeyi yapar, bununla birlikte çok geride kalırsa çok kere liseyi bırakır. Beş çocuklu ve yılda 1363 dolar gelirli bir işçi sınıfı annesi, kızının diğerleri gibi elbiseleri olmadan okula gitmek onuruna dokunduğu için mektebi bıraktığından yakınmaktadır²⁰.

Veya” Bir möbleci dükkânı, pahalı ve gösterişli misafir odası takımlarını, bir ev konusunda misafirlerin ve yabancıların alındığı salona bakılarak hüküm verildiğini söyleyerek reklâm yapıyordu. Bu suretle, dükkân menajerine göre, fakir aileler pahalı misafir odası almağa ve evin diğer kısımlarını ihmal etmeğe ikna ediliyordu²¹.

Zorbaugh’ın Şikago’da çeşitli tabakaların bulunduğu bölgelerde yaptığı araştırmaya benzeyen diğer sosyolojik çözümlemelerde de tüketim normları, bu bölgeleri işgal eden değişik statüye sahip çeşitli grup üyelerinin seçilerek ayrılması kritik öge olarak kullanılmıştır²².

Sabri F. Ülgener: “İktisadi Gelişmenin Şartları ve Sınırları” *İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt XVI, sayı 1-4, s. 9-14.

W. Lloyd Warner and Paul S. Lunt: *The Social Life of a Modern Community*, Yankee City Series Vol. I., New Haven, Yale University Press, 1941. Sayfa 94.

¹⁸ Bak aynı eser, s. 178-180

¹⁹ Robert ve Helen Lynd: *Middletown* 1929 Harcourt, Brace and Co. New York, Cilt XII, IX ve XIX, aynı zamanda *Middletown in Transition* 1938

²⁰ R., ve H. Lynd: *Middletown*, 1929 New York, Sayfa 163-164.

²¹ Aynı eser, s. 10, Not 16.

²² Zorbaugh: *The Cold Coast and The Slum*, University of Chicago Press, Chicago Ill. 1929.

Ya da Louis Wirth'in *The Ghetto* adlı eserinde Amerikan şehirlerine yerleşen bir etnik grubun kendi içerisinde tabakalaşması gene tüketimlerinin gösterişçi bir nitelik kazanması ile açıklanmıştır²³. W. Whyte'in Amerika'daki büyük ticari ve endüstriyel kurumların idarecilerinin eşleri üzerinde yaptığı bir araştırma, bu hanımların giydikleri, yedikleri konusunda bağlı oldukları kulüp organizasyonlarını seçmede daima kocalarının statüsünü korumak veya yükseltmek endişesi ile hareket ettiklerini göstermektedir²⁴.

Çeşitli Kültürler

Batı toplumlarından başka kültürlerle ait etnolojik materyal bizim problemimizi aydınlatması açısından çok ilgi çekicidir. Bu materyalde itibar ve statü kazanmak için tüketim maddelerinin iktisadi olmayan bir şekilde sarf edilmesi olgusu en önemli ve en devamlı toplumsal mekanizmalardan biri halinde belirmektedir.

Amerika'nın Kuzey-Batı sahili yerlilerinin meşhur potlaç'ları, belki de gösterişçi tüketime, statünün değerlendirilmesi için zaman ve varlığın israfına, en canlı ve en somut örnektir. Battaniyeler, kutular ve bakır levhalar şeklindeki varlık, reislerin yerlerini kuvvetlendirip kendilerine şeref veren, ünvanlar ve ayrıcalıklar sağlar. Bunlar rekabetçi törenlerde ya tahrip edilir, yakılır, denize dökülür veya etrafa dağıtılır²⁵. Böylece diğer reislerin şerefleri ve itibarları azaltılır, alt edilir.

Soloman adalarından, Cuadalkanal'da birçok benzerlerine örnek gösterilebilecek tüketim olan bir gösterişçi tüketim şekli mevcuttur. Gösterişçi tüketim burada muazzam ziyafetler halindedir.

Burada bir klan reisinin yeri ailesinden gelmez. Otorite "ziyafetler vererek ve diğer şekillerde varlık dağıtarak" elde tutulur. Bu ziyafetler uzun bir hazırlık devresinden sonra başlar, bunlardan biri Hodbin tarafından şöyle tasvir edilmektedir:" Misafirlere

²³ Louis Wirth: *The Ghetto*, Chicago Ill:University of Chicago Press, 1928 - 1956.

²⁴ William H. Whyte Jr. 'The Wives of Management' *Fortune*, Ekim 1951 Sayfa 86.

²⁵ Potlaç'ın bir statü göstergesi olarak tahlilini görmek için Franz Boas'ın Kwakwilt kavmi üzerindeki materyalinden başka aşağıdaki eserlere bakılabilir: P. Brucker, "Rank, Wealth and Kingship in Northwest Coast Society" *American Anthropologist*, Cilt 41, 1939 ve G. P. Hurdock "Rank and Potlatch among Haida" 1936 Yale University Publications. New Haven, Conn.

evvelâ demetlerle areka cevizleri ve "betal" denen sakız gibi çiğnenen biber yaprakları dağıtıldı, bu sırada delikanlılar ortaya yiyecekleri yığıyorlardı. Önce 3000-4000 kadar tatlı patatesten yapılmış bir yığın çörek getirdiler, sonra 13 domuzun eti yığıldı, sonra 15 kazan muhallebi ve belki 200 kilo balık getirildi" hepsi ortaya geldikten sonra ev sahibi, konuklarına statülerine göre cömertçe bu yiyecekleri dağıttı ve herkes yemeğe başladı²⁶.

Tüm Okyanusya'da böyle gösterişçi tüketim ve varlık teşhiri ile statü elde etmek pek yaygındır. Bunun rekabetçi, tatlı patates teşhirleri, hediye verme ve ziyafetler gibi yerel varyasyonlarını, Trobriandlar, Samoa veya Yeni Zelandalılar arasında gözlemek mümkündür. Yeni Zelandalılar arasında, örneğin giyimin ve evlerin "sadece bir statü ifadesi" olduğu söylenir²⁷.

Dahomey, Ashanti veya Nupe gibi Batı Afrika krallıklarında her ne kadar Güney denizlerinin keskin rekabetçi gösterişçi tüketimi bulunmazsa da, gene bir varlık teşhiri ve aşırı bir tüketim bulunur. Ashanti'de örneğin kral ve diğer aristokrasi üyeleri, halktan olanların giymesine müsaade edilmeyen belirli desenli ipek elbiseler giyerler²⁸. Dini törenler, cenaze ve düşünlerde de gene karışık ve karmaşık bir şekilde varlık sarfını gerektirir. Burada, aynı zamanda, Avrupalılar gelmeden önceki zamanlarda bir bireyin oturacağı ev ve sahip olabileceği esir sayısı, o bireyin ait olduğu tabakaya göre ayarlanmıştı²⁹.

Diğer taraftan gösterişçi tüketim olayı bazı yerlerde bütünü ile yok olmuştur. Foster Meksika'da Popolucalılar denen "Pueblolar" arasında yiyecek maddeleri, elbiseler veya diğer eşyaların teşhiri ile başkalarını küçük düşürmek veya onları geçmek gibi bir gayrete rastlanılmaktadır... Toplumsal kazançlar için gösterişçi ve israfçı bir şekilde varlığın sarf veya tahribine de Popolucalılar arasında rastlanılmamaktadır³⁰.

²⁶ H. I. Hogbin: "Social Advancement in Guadalcanal, Solomon Islands" *Oceania*, Cilt VIII, 1937-1938. s. 289-305. Ziyafetin verildiği topluluğun sadece 171 kişiden ibaret olduğu göz önünde tutulmalıdır.

²⁷ B. Malinowski: *The Argonauts of the Western Pacific*, New York, Dutton 1922.

²⁸ R. S. Rattray: *Ashanti*, London 1929.

²⁹ M. J. Herskovits: *Dahomey*, New York, Augustine 1936.

³⁰ G. M. Foster Monographs of the American Ethnological Society, V. Augustine: *A Primitive Mexican Economy* 1942, Sayfa 75-76.

Gösterişçi tüketimin şekli ve yapılış tarzındaki varyasyonların çeşitli yerlerde ve tarihin çeşitli devrelerinde çok büyük olduğu görülüyor. Burada verilmiş olan sınırlı sayıdaki örneklerden ve açıkça görülen olaylardan bazı sorular ortaya çıkabilir. Örneğin bazı insanlar neden, tatlı patates ziyafetleri veya battaniyelerin yakılmasında olduğu gibi, varlıklarını tahrip ediyorlar da öbür taraftan diğerleri örneğin Afrika'da Tulular³¹, sığırlarını, hatta faydacı bir tüketim için bile kullanmadan öylece saklıyorlar?

Niçin bazı toplumlarda zengin kişiler yalnız belirli özel fırsatlarda, zamanlarda mücevherlerini takarlar da, diğer taraftan bazı kültürlerde hiçbir şekilde gösterişçiliğe izin verilmez? Niçin bazı kültürlerde gösteriş keskin ve sert bir rekabet konusudur da diğer bazı kültürlerde saygınlığı olanlar sadece kendilerine özgü olan muhteşem evlerde oturmaktan başka bir şey yapmayarak üretim konusunda herhangi belirgin bir rekabeti hor görürler.

Esasen Veblen de statü farklılıklarının tartışmasında varlıktan başka faktörlerin örneğin siyasal gücün, eğitimin, eski yerleşmiş aile olmanın yerini tam vermiş olmamakla tenkit edilebilir. Üstelik bazı durumlarda en üst tabakanın dışında gösterişçi tüketimin, rekabetin devam edip gittiğini de görmemiştir. Sosyoloji ve toplumsal antropoloji literatüründen verdiğimiz örnekler, değişik tabakalaşma sistemleri, farklı varlık şekil ve dereceleri olan, bu varlığı biriktirme tarzları birbirine benzemeyen toplumlarda gösterişçi tüketimin aldığı şekillerin de bambaşka olduğunu göstermekte fakat bu çeşitlenmenin açıklamasını vermemektedir.

Bu durum karşısında toplumsal bir kurum olarak tabakalaşma ile tüketim normları arasındaki dinamik ilişkiyi ve gösterişçi tüketim olgusunun özellikleri problemini yeniden ele almak gerekmektedir.

³¹ E. Y. Krige: *Social Organization Among Zulu*, 1936, London.

Bölüm II

HİPOTEZ: Toplumsal Tabakalaşmaya ve Varlık Birikimine Ait Özellikler Gösterişçi Tüketimin Şeklini Belirler

Problemin Genişletilmesi

Geçen bölümde tüketim normlarının ve gösterişçi tüketimin çok değişik biçimler gösterdiği ve bunun nedenleri üzerinde durulmadığına işaret etmiştik. Bu çeşitlenme rastlantıların sonucu değildir. Genel olarak tüketim normları ve özel olarak gösterişçi tüketim, toplumsal tabakalaşma kurumlarının ve varlık biçimlerinin bazı özelliklerine uyup, bu özelliklere fonksiyonel bir biçimde bağlanarak, biçim değiştirmektedir. Öyle ki, bu iki toplumsal kurum tam bir fonksiyonel bütün oluşturmaktadırlar. Bu gerçeğin nasıl oluştuğunun açıklamasından önce toplumsal tabakalaşma kurumu ve bunun özellikleri üzerinde durmamız yerinde olur.

Toplumsal Tabakalaşma Kurumu ve Özellikleri

Herskovits'in sözleri ile "çok az rastlanan durumlarla hemen bütün kültürlerde ekonomik sistemlerinin ulaştıkları teknoloji düzeylerinin ve doğal çevrelerinin olanaklarının, bazı kişilere diğerlerinden daha ayrıcalıklı bir yer verdiği görülür"¹.

Diğer bir deyişle, ilkel veya modern, çağdaş veya tarihi hemen bütün kültürlerde nüfusun, Young'ın saygınlık ve güç açısından derecelendirilmiş toplumsal bir merdiven² diye tanımladığı, toplumsal tabakalaşma hiyerarşisi halinde farklılaştığı görülür.

¹ W. J. Herskovits: *Economic Anthropology*, New York: Alfred A. Knopp, 1953, s. 442-443

² Kimbal Young: *Sociology: A Study of Society and Culture*, New York: American Book Co., 1949.

Bu terimler içinde, toplumlar büyüdükçe, bu toplumların üyeleri arasında varlık, mülkiyet, siyasal ve askeri güç, eğitim ve saygınlık farklılaşmakta ve bu eşit olmayan dağılıma çevresinde çeşitli kombinezonlar halinde toplanmaktadır.

a) Nüfusun Statü-Prestij Açısından Derecelenmesi

Fonksiyonların farklılaşmasıyla meydana gelen bu toplulukların en belirgin özellikleri, saygınlık ve statü açısından farklılaşmış derecelenmeleridir. Bu derecelenmenin miktarı bunu belirleyen etkenler ve aldığı biçimler çeşitli zamanlarda ve çeşitli toplumlarda değişik biçimler gösterebilir. Fakat toplumsal tabakalaşma olarak kabul edilmesi için her şeyden önce derecelenme özelliğinin var olması lâzımdır³.

b) Tabakalaşma Sistemi İçerisinde Düşey Hareket Olanağı Olup Olmaması

Herhangi bir toplumsal tabakalaşma sisteminin, ikinci daha önemli ve daha etkili olduğu görülen özelliği de bu sistemin içindeki düşey hareket olanağının derecesidir. Bir tabakalaşma sisteminin içinde bir bireyin statüsü ya doğuştan gelir, ona verilir veya statü rekabet veya bireysel çabayla elde edilir. Yani, ya bireyin toplumsal statüsünü değiştirmesi olanağı yoktur, kastların veya çok kesin bir aristokrasinin hâkim olduğu toplumlardaki gibi, birey hangi sınıfa ait olarak doğmuşsa, o sınıfa ait olarak ölür ya da bugünkü modern Batı sanayi toplumlarında olduğu gibi, birey rekabet ve kişisel çaba ile yerini değiştirir. Bununla birlikte, statünün doğuştan gelmediği durumlarda düşey hareketin mümkün olduğu yerlerde de, daha yüksek bir statüye erişmek için, var olan gerekli şartlar, çeşitli toplumlarda farklılık gösterir veya statünün doğuştan belirlendiği toplumlarda da evvelce oluşmuş sınıflara dışarıdan yeni kişilerin girebileceği (dar da olsa) bazı kanallar var olabilir.

³ Çeşitli sosyal tabakalaşma biçimlerinin örnekleri için bak: Robert Lowie: *Social Organization*, New York: Rinehart, 1948, s. 267-294. Bernard Barber: *Social Stratification: Comparative Analysis of Structure and Process*, New York, 1957.

c) Üst Tabakalara Karşı Davranışlarda Saygı ve Bağlılık

Toplumsal tabakalaşmanın üçüncü karakteristiği ise, aşağı tabakaların üst tabakaya karşı duydukları "tavır" hareketlerinde ve değerler sisteminde etkilerini gösteren, derin bir saygı ve bağlılıktır.

Toplumsal Tabakalaşma Özelliklerine Bağlı Olarak Gösterişçi Tüketimin Aldığı Biçimler: Bir Varsayım

Tabakalaşma sistemlerinin bu özelliklerine uyarak tüketim normları ve gösterişçi tüketim olgusu biçim değiştirir ve tabakalaşmaya bağlı olarak yeni özellikler kazanır. Bu tezin esas problemini ve bizim varsayımımızı oluşturan bu özellikleri şöyle belirtebiliriz:

Tabakalaşma sisteminde düşey hareket olanağı olmadığı, yani statü sadece doğuştan elde edildiği zamanlarda, gösterişçi tüketim bir statü göstergesi olma fonksiyonunu kazanır ve daha önemlisi, rekabetçi ve çekişmeli bir görünüşü yoktur. Diğer taraftan statü değiştirmenin mümkün olduğu, yani rekabet ögesi-nin araya girdiği toplumlarda gösterişçi tüketim hem daha yüksek yerler elde etmek için bir araç, hem de rekabetçi ve taklitçidir. Bu tartışmayı bir adım daha ileri götürürsek görürüz ki, her ne kadar bir bireyin statüsü, ait olduğu toplumun tabakalaşma sisteminin yapısı ile belirirse de, bu yer için istenen ve kabul edilmiş olan, davranış ve hareket normlarına uyulmadıkça, yerini tam manasıyla doldurmuş, rolünü hakkiyle oynuyor sayılmaz.

Üst tabakalara aidiyeti en iyi kanıtlama yolu, sahip olunan kıymetli malların denetim gücünün sembolü olarak, sergilenmesi ve tüketimidir. Bu üst tabakalara bağlı olanlar, statülerini doğrulamak için varlıklarını ve zamanlarını ekonomik olmayan biçimlerde harcarlar. Bununla birlikte belirli ve somut durumlarda bu "savurganlığın" şekli orada varlığın birikme biçimi ile belirlenir. Rekabetçi olsun veya olmasın bu gösterişçi tüketimin miktarı hiç bir zaman bir toplumdaki varlık birikmesinin üstüne çıkamaz.

Varlığın nesiller boyunca ve güçlkle birikebildiği zamanlarda ve ekonomik sistem geçim sıkıntılarından fazla pek az şey sağlayabildiği zamanlarda, sadece sınırlı nedenlerle gösterişçi tüketimde bulunulduğunu görüyoruz. Buralarda günlük tüketimlerinde ve her günkü yaşamlarında bireyler birbirlerinden pek farklı

değillerdir. Örneğin varlığı tarımsal maddelerden veya diğer çabuk bozulan maddelerden oluşan ve para ekonomisine girmemiş olan kültürlerde gösterişçi tüketim periyodik ziyafetler biçiminde olmaktadır. Kalıplaşmış varlık sergilenmesi törenleri veya birikiminin belirli bir sınırı olmayan toplumlarda, bireyler arasında bir tür yaygın ve dağınık gösterişçi rekabet bulunmaktadır.

Bu bölümü takip edecek olan bölümlerde yukarıda açıklamaya çalıştığımız bizim görüşümüzü ve bu tezin esas problemi oluşturan bu ilişkilerin, dört çeşitli toplumda aldığı biçimleri gözden geçirecek ve Meksika'da Çin Çun Çan, Caroline adalarında Ponape, Cenubi Afrika'da Ngoni, ve Türkiye'de Ankara tabakalaşma sistemlerinin tüketim normlarının farklılaşması arasındaki ilişkinin bir analizi yapılarak, varsayım kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Bölüm III

METOT VE MATERYAL: Karşılaştırma Metodu

Bundan evvelki bölümde ileri sürdüğümüz problemin var olup olmadığını, açıklamamıza ilişkin dört farklı toplumda aldığı şekilleri gözden geçirerek, gerçeklemeye çalışacağız. Bu toplumlarda, tüketim normları ile toplumsal tabakalaşma sistemlerinin ilişkisi birbiri ile karşılaştırma yapılarak ileri sürülen hipoteze ne kadar uyduğu gösterilecektir.

Bir problemin çeşitli kültürlerde veya toplumlarda aldığı şekilleri araştırarak bir sonuca varma metodu, sosyolojide öteden beri karşılaştırma metodu (*comparative methods*) adı ile anılmaktadır. Bu araştırma metodu toplumların incelenmesinde deneyin yerini alır. Tüm toplumsal bilimlerinde olduğu gibi, sosyolojide de deney yapmanın imkânı yoktur¹. Bunun yerini değişken olayların gözlemi alır². Toplumsal bilimlerle uğraşanlar, gözlem yapılan olaylar arasında bu değişkenleri bulur, tetkik eder, genellikler çıkabilecek şekilde bunların birbirleri ile ilgisini (korelasyonunu) gösterir. Bu metoda, bir konu ile ilgili olan ve bize bilgi verebilecek durumda bulunan materyalin mukayesesidir denebilir. Mukayese, olaylarda planlı bir seçme gerçekleştirme ve kontrolü gerektirir. Bu sayede toplumsal bilimlerde yarı-deneysel bir metot dakikliğine ulaşılabilir. Bu durumsa, karşılaştırma metodunda herhangi bir ilişki veya korelasyon konusunda bir hipotez veya soru ileri sürmeyi gerektirir.

¹ Sosyal Bilimlerin bu özelliği astronomi, jeoloji gibi bazı doğal bilimlerde de görülür.

² 'Deney karşılaştırılacak olayların kontrollü koşullarda ve istenildiği zamanda meydana getirilen karşılaştırma yönteminden başka bir şey değildir'. Talcott Parsons: *The Structure of Social Action*, New York, McGraw-Hill Book Co. 1937.

Karşılaştırma metodu çeşitli durumlarda ve çeşitli düzeylerde uygulanabilir³. Kurumların veya bunların arasındaki ilişkilerin, a) belirli bir toplumda belirli bir zamanda, b) belirli bir toplumda çeşitli zamanlarda, c) çeşitli toplumlarda aldığı şekiller birbirleriyle karşılaştırma yapılarak sonuçlara varılır⁴. Bununla birlikte, bu üç karşılaştırma şekli birbirinden ayrı ve bağımsız araştırma yolları değildir. Hepsinin birbirine yardımcı olarak kullanıldığı durumlar çoktur.

Böyle araştırmalar ve olayların değişik koşullarda belirmesinin gözlenmesine olanak verecek çeşitli durumlar için gerekli materyali ilkel toplumlar sağlar. Hatta bunlar özellikle üretken ve uygun bir kaynak meydana getirirler. İlkel toplumlarda incelenen değişkenler, gelişmiş toplumlarda olduğunun aksine, birlikte bulunduğu diğer olaylar tarafından gizlenmemiştir, kolaylıkla gözlenebilirler. İlkel toplumlarda gruplar küçük, toplumsal yapı daha az karmaşık olduğu ve değişik tarihsel koşulların karışıcı etkisi bulunmadığı için, olaylar arasındaki ilişkiler kolaylıkla görülür. Bu açıdan problemlerin ve hipotezlerin formüle edilmesi kolaylaşır. İlkel kültürlerin sağladığı bu kolaylıklar ile toplumsal antropoloji, bütün toplum araştırmacıları tarafından her zaman kullanılan bir laboratuvar haline gelmiştir.

Kültürlerin Seçilişi

Bizim buradaki çalışmamızda da toplumsal tabakalaşmayı ve varlık birikimine ait özelliklerin, gösterişçi tüketimin şeklini nasıl belirlediği Meksika'da Çin-Çun-Çan adlı bir köyde, Karolin adalarından Ponape'de, Güney Doğu Afrika'da Ngoni Krallığında ve Türkiye'de Ankara şehrinde gösterilmeye çalışılacaktır.

³ Aşağıdaki yapıtlarda geniş bilgi verilmektedir. S. F. Nadel: *The Foundations of Social Anthropology*, London, Cohen ve West 1951, Sayfa 222-225 ve Oscar Lewis: *Control Experiments in Field Work. Anthropology Today*. L. E. Kroeber ve diğerleri. The University of Chicago Press, Chicago 1953. s. 452-475.

⁴ 3. biçimde kullanılan karşılaştırma yöntemi Durkheim ve Weber tarafından aynı bir disiplin gibi görülmüş ve bilindiği gibi "Karşılaştırmalı sosyoloji" (*comparative sociology*) diye adlandırılmıştır. Bak: E. Durkheim: *İçtimaiyat Usulünün Kaideleri*, 1927. Tercüme eden Selmin Evrim, 1943 Mütarebbiye Matbaası, s. 155 ve devamı. Max Weber: *The Theory of Social & Economic Organization*, New York 1947, s. 88.

Bu kültürlerin seçilmesi rastgele değildir. Toplumsal tabakalaşma kurumu ve varlık, bu kültürlerin her birinde, diğerine benzemeyen özellikler göstermektedir. Çin-Çun-Çan tabakalaşma ,sından hemen hiç farklılaşmamış bir toplumdur. Ngoni, oldukça kesin çizgilerle aristokrat ve avam tabakalarına ayrılmıştır. Buna karşılık Ankara'da düşey harekete çok elverişli bir tabakalaşma sistemi vardır. Ponape'de ise kalıtımsal tabakalar, bireyin üstüne çıkamayacağı, fakat altına da düşemeyeceği geniş sınırlar içinde sürekli ve yoğun bir düşey hareket vardır. Ponape'de gösterişçi tüketimin gösterdiği değişiklikler, buradaki tabakalaşma kurumu ile birlikte özellikle ilgi çekici fonksiyonel bir bütün oluşturmaktadır.

Toplumsal tabakalaşması değişik özellikler gösteren bu toplumlar yerine, örneğin, Türkiye'de başka bir şehrin analizi yapılmış olsaydı, buradaki tabakalaşma ve varlık biçimleri temel çizgileri bakımından Ankara tabakalaşmasından çok farklı olmayacağı için, varsayımımızı gerçekleştirme açısından, bir Ngoni veya Ponape kültürünün analizi oranında anlamlı ve aydınlatıcı olamazdı.

İlk Üç Kültüre Ait Materyal

Çin Çun Çan, Ngoni ve Ponape tüketim normları ve toplumsal tabakalaşmalarına ait materyal ve bilgiler, bu kültürler üzerinde⁵ yegâne etüt yapmış toplumsal antropologların eserlerinden alınmıştır. Bu durum, genel olarak, ilkel toplumlar için kaçınılmaz bir şeydir. Her bilim kolunda olduğu gibi, bu kültürlerle yeniden gidilip daha önce gözlem yapılan örf, adet kurumu ve değerlerin başka türlü oldukları gösterilmedikçe, bunların vardıklarını doğru olarak kabul etmek doğaldır.

Ngoni için sadece yazılı eserlere dayanılmış olmakla birlikte, Çin Çun Çan ve Ponape konusunda, çalışmamızda adı geçen eserlerin dışında bu kültürlerdeki tabakalaşma ve tüketim norm-

⁵ Çin Çun Çan için: C. E. Foster, *The Children of Empire Tzintzuntzan*. Publications of the Institute of Social Anthropology, Smithsonian Institution, No: 6 Washington. D. C., 1949: Ngoni için: M. Read: 'Native Standards of Living and African Culture Change' *Africa*, Cilt XI, ek sayı III 1938.; Ponape için: W. R. Bascom, *A Pacific Economy in Transition*. Mikrofilm üzerinde, Library of Congress, Washington. D. C. 1947.

ları konusunda hem Profesör Foster, hem de Profesör Bascom'la çeşitli kez görüşüp konuştuk. Bu açıdan Profesör Foster, Profesör Bascom, bizim için toplumsal antropoloji alan araştırmalarındaki bir tür haber kaynağı (*informant*) rolü oynadılar.

Ayrıca Profesör Bascom, Birleşik Amerika Devletleri Deniz Bakanlığı arşivleri için hazırlamış olduğu ve Washington D. C. de Library of Congress tarafından mikrofilme alınmış olan 200 sayfalık geniş raporunun daktilo edilmiş bir kopyasını bize vermek nezaketinde bulunmuştur. Bu açıdan, Profesör Foster'e, Profesör Bascom'a teşekkür borçluyuz.

Ankara Verileri

Ankara konusundaki bilgiler, 1946–1947 yıllarında bizzat tarafımızdan anketler, serbest görüşmeler ve genel gözlemlerle toplanmıştır. Görüşmeler, serbest bir plan ve soru cetveli içinde anket cevapları ile birlikte kullanılabilecek şekilde yapılmıştır. Anketler 500 aileye uygulandı. Bu aileler, normal denen, anne, baba, çocuklar ve diğer kişileri (büyük anne, büyük baba, diğer akrabalar ve hizmetçiler) bulunan, tüketim açısından bir birim oluşturan ailelerdir. Sorular tarafımızdan sorulmuş ve cevaplar gene tarafımızdan kaydedilmiştir. Anketlerin uygulandığı 500 aile tümüyle rastgele seçilmiştir. Ankara nüfusunun belirli bir tabakalaşma piramidi veya tabakalaşmaya etki eden faktörlerden en önemlisi olan gelir istatistiği yoktur. Tabakalaşmayı belirlediği düşünülerek öteki faktörlerden mesleklere göre nüfus dağılımını örneğimizin seçiminde kriter olarak kullanma olanağını bulamadık. 1946–1947 yıllarında tabakalaşmayı gösterecek bir meslek sayımı yoktu⁶.

Ekolojik bir seçme yapabilmek için de yetkililerin yardım ve işbirliğini sağlayamadık. Bu koşullarda örneklerimiz bugün son derece gelişmiş olan 'örneklem' tekniğinin gerektirdiği özelliklere

⁶ 1955 yılı nüfus sayımının esas meslek ana gruplarının sınıflamasında topluluklar o denli geniş alınmıştır ki, bir tabakalaşma kriteri olarak kullanılması olanağı yoktur. Örnekle, 'Hizmetler ve ilgili meslekler' topluluğuna hizmetçilerle birlikte jandarma ve gümrük muhafaza subayları da girmektedir. Aynı durum bütün topluluklar için vardır. Bu konuda bak: Ratip Yüceuluğ: *Rakamların İşığı altında 100.000 ve daha fazla Nüfuslu Şehirlerde Aile, Mesken ve Kira Durumu*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 129 Ankara, s. 54.

sahip olamamıştır. Bununla birlikte, bizim amacımız olasılığa dayanan bir sondaj yapmak değildir. Yaşam düzeyleri ve tüketim maddeleri ile değil, bu tüketim maddelerinin türü, kullanış tarzı ve kalitesi ile ilgilendiğimizden, bu 500 aileyle ilgili malzeme bizim problemimiz için aydınlatıcı ve anlamlıdır.

Bu bölümü takip eden kısımlarda artık kültürlerin analizine geçilecektir.

Bölüm IV

ÇİN ÇUN ÇAN: Varsayımı Gerçekleyen Kültürlerden Meksika'da Bir Köy

Tarihi, Coğrafi Yeri ve Durumu

Bir zamanlar Tarasken İmparatorluğu'nun merkezi olan Çin Çun Çan, Meksika'da Hichocan ili içindedir. Bugün bu kent 1250 nüfuslu¹ küçük bir kasabadır. Geçmişte taşıdığı büyük önem, çok sayıdaki Meksika *Pueblo*'larının tipik bir örneğidir. 1930 yıllarında Cabecera, ilçe merkezi yapılmış olmasına karşın İspanyollar geldiği zamanki parlaklığından ve öneminden hiçbir şey kalmamıştır. Pek az farklılaşmış, basit toplumsal tabakalaşması ve tarımla çömlekçilikten elde edilen sınırlı varlığı ile bu toplum, normları ve toplumsal tabakalaşması arasındaki ilişkinin oransal olarak basit bir belirtisini verir.

Çin Çun Çan sakinlerinin ırk açısından gösterdiği karışıklık toplumsal tabakalaşma sisteminde bir dereceye kadar kendisini duyurmaktadır. Bugünün Çin Çun Çanlıları, saf Amerika yerlilerinden, saf beyaz ırk tiplerine değin değişen bir farklılık gösterirler. Ekstremler az, yerli karışıklığı gösteren bireyler daha çoktur. Çin Çun Çanlılar dil ve genellikle kabul edilmiş olan gündelik yaşam tarzı açısından, Taraskanlı Kızıl Derili yerlilerden, toplumsal ve kültürel yönelme açısından çok farklılaşmış oldukları için Çin Çun Çan bir yerli köyü sayılmaz. Burada incelenen saf Taraskan yerlilerinin, çevredeki dağ köylerinden inip burada yerleşmiş oldukları söylenir. Bugün onlar da (*Mestizo*) melezlerin yaşadığı gibi, çiftçi, çömlekçi, balıkçı olarak yaşarlar ve onlardan ayırt edilemezler.

¹ C. N. Foster: *Children of Empire the People of Tzintguntzan*, Washington 1949, s. 78. Smithsonian Institution, Institute of Social Anthropology. Publication No: 6.

Melezler iki topluluktan meydana gelirler, bunlar da *Gente de rason* (akıllı kişiler) ve *Gente de criolla* (karışmış kişiler) terimleri ile ayırt edilirler. Bununla birlikte bir kişinin hangi topluluğa konulacağına dair bir fikir birliği yoktur. Kuramsal olarak *Gente de rason* yerli ataları olmayanların ve çok eski zamanlardan beri karışmış, bir beyaz aile soyağacı olanların topluluğudur. Gerçekte ekonomik statü, bu sınıflamada şecereden daha büyük bir rol oynamaktadır. *Gente de rason* kasabanın merkezine daha yakın bir yerde yaşar, hiçbir zaman köylülerin pijamaya benzeyen *calzones* denen beyaz pantolonlarını ya da yerli kadınların *telaes* denen etekliklerini giymezler. Tam tersine erkekler *catrin* (şık yani Batılı) pantolon, gömlek, kadınlar da elbise ve ayakkabı giyerler. Meslekleri açısından dükkân sahibi ya da "hali vakti" yerinde çiftçidirler². Daha az kullanılan *Gente de criolla* terimi yüz çizgileri belirgin şekilde yerli olup, İspanyolca konuşanlar için kullanılır. Kasabadaki herhangi bir kişi bu topluluğa girebilir.

Çin Çun Çan'da Toplumsal Tabakalaşma ve Varlık

Gerçekte bu ırksal sınıflamanın toplumsal statü terimleri içinde pek az anlamı vardır. Kabul edilmiş olan toplumsal tabakalaşma çizgileri içinde, bu psödo-biyolojik ırksal sınıflama olmasına karşın, herkes herhangi bir statüye ulaşabilir. Fakat Çin Çun Çan'ın çok az farklılaşmış toplumsal tabakalaşma sistemine karşın, bu yapının oransal olarak dengeli, kapalı ve düşey harekete çok az izin veren bir yapı olması dolayısıyla, bir kişinin statü değiştirmesi hemen hemen olanaksızdır. Foster'ın dediği gibi buradan nasıl bir *casique* (bey) ya da *Jeffo Politiko* (siyasal şef) çıkabileceğini görmek iyice güçtür³. Bugün Çin Çun Çan'daki farklılaşma o kadar azdır ki, diğer benzer Meksika topluluklarında çok rastlanan, ileri gelen eski bir zengin ailesi bile yoktur⁴.

Statü açısından, toprak sahibi çiftçiler ve dükkân sahipleri, en yüksek konumdadırlar. Sonra çömlekçiler, kentten kente katırlarla gezen seyyar satıcılar gelirler. Balıkçılar bunlardan biraz daha aşağı düzeydedir, fakat eğer çiftçilik çömlekçilikle birlikte

² Aynı yapıt, s. 36.

³ Aynı eser, s. 35.

⁴ E. C. Parsons: *Nitla, Town of Soulo*, Chicago 1936, s. 67 veya R. Refield: *Tepotslan: A Mexican Village*, Chicago 1936, s. 15.

yapılıyorsa, gene yüksek addedilir. Çiftliklerde ya da yol inşaa-
tında gündelikle çalışmak statù yönünden en aşığıda gelmekte-
dir. Bununla birlikte, Foster'ın verdiğı meslekler çizelgesinde
görüleceğı gibi, hemen herkes, hele bir ailenin iki üyesi söz ko-
nusu olduğı zaman, her ailenin çeşitli statüde birçok işle uğraş-
makta olduğı gör÷lmektedir.

ÇİZELGE: I

TABLO: I

Aile Reislerinin Mesleğı (+)

Aile Reislerinin Mesleğı (Erkekler)	Her Kategoride olanların sayısı
Çömlekçi (sadece)	94
Çömlekçi ve	
Çiftçi	22
Seyyar satıcısı	18
İşçi	6
Sıvacı	2
Balıkçı	1
Marangoz	1
Ayakkabıcı	1
Çiftçi ve seyyar satıcı	1
İşçi ve seyyar satıcı	1
Toplam	147
Çiftçi (sadece)	18
Çiftçi ve	
İşçi	4
Seyyar satıcısı	3
Seyyar satıcı ve işçi	2
Seyyar satıcı ve şarkıcı	1
Dokumacı	1
Memur	1
Sıvacı	1
İşçi ve hasır dokumacı	1
Toplam	32

Aile Reislerinin Mesleği (Erkekler)	Her Kategoride olanların sayısı
Balıkçı (sadece)	4
Balıkçı ve	
Çiftçi	6
İşçi	3
Seyyar satıcısı	1
İşçi ve hasır dokumacı	1
Çiftçi ve işçi	1
Çiftçi ve seyyar satıcı	1
İşçi ve seyyar rescaton satıcı	1
Toplam	18
İşçi (sadece)	14
İşçi ve	
Duvarcı	2
Hasır dokumacı	1
Toplam	17
Dükkâncı (sadece)	8
Dükkâncı ve	
Fırıncı	1
Çiftçi	1
Şarkıcı	1
Toplam	11
Seyyar satıcısı (sadece)	11
Seyyar satıcısı ve İşçi	3
Toplam	14
Duvarcı (sadece)	1
Duvarcı ve	
Marangoz ve hasır dokumacı	1
Marangoz, çömlekçi, berber, işçi	1
Marangoz, hasır dokumacı, çömlekçi, çiftçi ve demirci	1
Toplam	4

Aile Reislerinin Mesleği (Erkekler)	Her Kategoride olanların sayısı
DİĞER MESLEKLER:	
Öğretmen	3
Memur	1
Papaz	1
Sacristan	1
Fırıncı	1
Toplam	7
ERKEK REİSLER TOPLAMI	251
Aile reisinin mesleği (Kadın)	Her kategoride bulunanların sayısı
Ev kadını	19
Çömlekçi	16
Dükkâncı	2
Hizmetçi	1
Terzi	1
Hasır dokumacı	1
Lokantacı	1
KADIN REİS TOPLAMI	41
AİLE REİSLERİ TOPLAMI	292

(+) G. M. Foster'den kısaltılarak alınmıştır. Aynı eser, s. 54-55. Çizelge 8.

ÇİZELGE: II**TABLO: II**

Aile Reisleri hariç, 16 yaşında ve 16 yaşından büyük kişilerin mesleği (+)

ERKEK		KADIN	
Meslek	Sayısı	Meslek	Sayısı
Çömlekçi	40	Çömlekçi	193
İşçi	23	Ev kadını	127
Çiftçi	14	Öğretmen	5
Balıkçı	5	Hasır dokumacı	5
Seyyar satıcı	4	Terzi	5
Kiliseye mensup	4	Hizmetçi	5
Hizmetkâr	3	Yazıcı	1
Terzi	2		
Toplam	95	Toplam	357

(+) G. M. Foster'den kısaltılmıştır. Aynı eser, s. 54. Çizelge 10.

Böylece bu mesleksel farklılıkların toplumsal tabakalaşma probleminde çok az önemli olduğu görülmektedir. Diğer yandan toplumsal statüyü daha doğrudan doğruya tayin eden faktörün varlık olduğu görülmektedir. Bu hem mesleklerle doğrudan doğruya ilgilidir ve hem de, aynı zamanda bireylerin ırk olarak *Gente de rason* ve *Gente de Criolla* diye sınıflandırılmalarına etki eder⁵.

Genellikle varlık tarla ve ev gibi gayrimenkullara dayanmaktadır. Para her günkü yaşamda kullanılmakla birlikte, arttırılan kısmı, özellikle gümüş para hâlinde gömülmektedir. Bununla birlikte, bu ekonomide fazla bir para ya da mal biriktirme olanağı çok azdır ve hiçbir aile göze çaracak şekilde varlık biriktirmiş değildir. Arazi daha fazla para elde etmek için satılmaz ve bu durum Çin Çun Çan'ın statik durumunda para şeklindeki varlığın etkin bir fonksiyonu olmadığını gösterir. Aşağıdaki örnek bu bakımdan çok aydınlatıcıdır:

⁵ Aynı eser, s. 33.

ÇİZELGE: III

TABLO: III

Sekiz Çin Çun Çan ailesinin yıllık geliri (+)

Aileler	Ailenin üye sayısı	Para olarak (Dolar)	Aynı olarak (Dolar)	Toplam (Dolar)	İnsan sayısına düşen (Dolar)
1	5	1600	930	2530	506
2	10	1800	2200	4000	400
3	7	2150	200	2350	336
4	5	1200	1050	1250	250
5	5	825	25	850	170
6	3	325	0	325	108
7	2	225	25	250	125
8	5	425	25	450	90

(+) G. M. Foster'den kısaltılmıştır, aynı eser, s. 160. Çizelge: 32.

ÇİZELGE: IV

TABLO: IV

Ailelerin Yemekleri (+)

Aileler (++)	Yenmesi gereken yemek sayısı	Edimli olarak yenen yemek sayısı
1	81	79
2	72	72
3	81	77
4	81	70
5	81	56
6	81	54
7	81	44
8	81	44

(+) G. M. Foster'den kısaltılmıştır. Aynı eser, s. 166. Çizelge 35.

(+ +) ailelerin numaraları Çizelge 3'tekinin aynıdır.

"Bir adam 1930 yılında 1.200 Dolar'a göl kenarındaki en mükemmel araziden üç hektar edinmek mutluluğuna erişmişti. 1945'de 20.000 Dolar'lık bir teklifi reddetti. Para ile ne yapabilir- di ki. Kendi başına paranın hiçbir değeri yoktu." O adam "kâğıt parçası ile ben ne yapardım" diyordu ve bu bütün Çin Çin Çanlı- lara en akla uygun yanıtı"⁶.

Foster'in bütün nüfusun bir örneği diye verdiği sekiz ailenin yıllık gelirleri \$4.000.- ile \$4500.- arasında değişmektedir. Bu gelir kişi başına yılda \$ 506.- ve \$ 90.- arasındadır.

Bu durum Çin Çin Çan ekonomisinde anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir. Derecelenme o kadar düzenlidir ki, bunun dışında bir tabakalaşma hiyerarşisi oldukça problematik kalmaktadır. Foster'in "Çin Çin Çan hiçbir şekilde tabakalaşmış bir kültür değildir" sonucuna ve şimdiki varlık temeli üzerinde büyük bir farklılaşmaya erişmek için çok az fırsat ve şans olduğu yargısı oldukça doğru görünüyor.

Çin Çin Çan'dan Tüketim Normları

Çin Çin Çan'ın tüketim normlarına bakarsak, her şeyden önce evlerin çoğunun kasabanın ortasında "*plaza*" çevresinde kenti ikiye bölen şose boyunca toplanmış olduğu görülür. Evler genellikle bir avlu içindedirler. Zeminleri topraktır; diğerlerine göre daha iyice evlerin pencereleri vardır. Çoğu kez mutfak evin arkasında ayrı bir yapı ya da evin bitişiğinde, içinde yüksek bir ocağı olan bir odadır. Orta düzeyde mutfaklarda, üzerine çömlekler konabilen daha küçük diğer bir ocak vardır. Çömleklerin çoğu yerli üretilmiştir. Madeni kaşıklar, birkaç çeşit bıçak hepsinde bulunur. Hemen bütün yemekler elle ya da kaşıkla yendiği için, çatal çok az rastlanan bir araçtır. Bazı mutfaklarda dolaplar ve raflar vardır. Tahta tepsiler, çeşitli sepetler mutfak gereçlerini tamamlar. Foster bize çeşitli cins evlerde bulunan eşyanın tam bir listesini vermektedir. Fakat örnek olarak anlattığı biri bunların ne kadar basit olduğunu göstermektedir. "İçinde bir ya da iki battaniye, bir iki parça elbise bulunan bir tahta sandık, bir köşede geceleyin yere serilerek baba, anne ve iki çocuk için yatak olarak sarılmış ve tiftiklenmiş bir *petate* (hasır). Bir küçük masa iki mum, iki bar-

⁶ Aynı eser, s. 169.

dak ve bir sùrahi, birkaç iskemle, bir kùşede İsa'nın bir resmi, bir diğèr kùşede satılmak üzere bekleyen çùmlek yığını ve kalıplar. Duvarlarda Meryem ve Aziz resimleri, şapkalar, paltolar, ceketler ve bir *machete* asılı olan askılar ve üzerinde tabaklar duran bir raf"⁷.

Ekonomik şartları daha iyi olan kişilerin evlerinin bir ya da iki odası daha vardır. Bu odaların yerleri kare taşlarla kaplıdır. Duvarları sıvanmış ve boyanmıştır. Tahta sandıkların yerlerini süslü ve boyalı dolaplar almıştır. Bazı evlerde elektrik ışığı vardır. Bununla birlikte buralarda da bütün ışıklandırma tavandan sarkan 40 mumluk birer ampulden oluşur. Birçok evin bahçelerinde (hiçbir zaman evin içinde değil) bir musluğu ve gene avlunun pek ortalıkta olmayan bir kùşesinde tahta bir helâ bulunur.

Birçok evde karyola da bulunur. Birçok durumda bu yatak tahta sandıklar üzerine konmuş, hasır ve battaniyelerle örtölmüş tahtalardan oluşur. Bazılarında somyası çökmüş olan gerçek karyola bulunur. Bir yatağın olması hiç de herkesin bu yataktan faydalanması demek değildir. Anne ve Baba bunda uyusa bile, çocuklar fakirler gibi yerde *petata* denen hasırlar üzerinde uyurlar.

Çok kere Meksikalı'nın esas besininin fasulye ve mısırdan oluştuğı söylenmiştir. Çin Çun Çan'da mısır tek başına en çok yenen besindir. Meyve ve sebzenin yokluğu gerçek olmaktan çok görünüştür. Çünkü gerçekte yemeklerin dışında büyük miktarda lahana, domates, soğan ve *chili* denen biber tüketimi vardır. Çeşitli cins kabak Ağustostan kış ortalarına kadar sürer. Kısıtlı da olsa et, balık, tavuk proteinli besinlerini meydana getirir.

Yemekler arasında kahvaltılarda pazaryerlerinden alınıp yenen öteberi olarak bir hayli besin vardır. Meyve hiçbir zaman yemeklerde yenmez, bununla birlikte portakal, armut, muz ve diğèr bazı yerel meyveler çok miktarda tüketilmektedir. Şeker kamışı ve Amerikan fıstığı birçok ailenin çok sevdiği eğlenceliklerdir. Kabak çekirdeğı, *chayote* denen bitkinin kökleri ve buğday unundan yapılmış çörekler de yemek aralarında yenir. Bu ek besinlerin bazılarının alınma miktarı, büyük ölçeekte ailelerin ekonomik durumlarına bağılıdır.

⁷ Aynı eser, s. 36.

Bu durum zaman zaman ailelerin besinlerine önemsiz bir ek gibidir. Bazı durumda bunlar yardımcı besin olarak önemli bir yer alırlar.

"Elenterio Melcho ailesinin düzenli yemeklerinde hiç değişme yok gibi görünmektedir. Yine de yemekler arasında yenen meyve ve özellikle Amerikan fıstığının miktarı gerçekten şaşılacak bir konudur. Elenterio'nun karısı son derece "meşgul" bir kadındır, çömlek yapmak ve çocuklara bakmaktan başka bir iş yapmaya, karışık yemekler pişirmeye hiç vakti yoktur. Onun için eksik kalan besinler yemek arasında yenen çok miktardaki öteberi ile karşılanır".

Çin Çun Çan'da sabahları hafif bir kahvaltı, öğleden sonra 1-3 arasında büyük bir yemek ve gece gene hafif bir akşam yemeği yenir. Bu yemek saatleri ailenin faaliyetlerine ve ekonomik statüsüne göre değişiklikler gösterir. Tablo IV'te görülen belirgin özellik, az gelirli ailelerin gerçekten yedikleri yemeklerin sayısının, daha yüksek gelirli olanların yedikleri yemeklerin sayısının hemen yarısı oranında olmasıdır. Bir yandan bu ailelerin, yedikleri yemek sayısının böyle az oluşunun, yemek arasında en çok bunlar tarafından çok öteberi yendiği için, diğerlerinden yarı yarıya az beslendikleri demek olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır.

Çin Çun Çan erkeklerinin esas elbisesini genellikle kaba muslinden *Galzones* denen pantolonlar oluşturur. Pantolonun paçaları dar ve uçları nakışlıdır. Üzerine giydikleri gömlek önden baş geçecek kadar açık olan, bir iki düğme ile kapatılan bir bluzdur. Birleşik Amerika Devletlerinden ithal edilen ve dükkânlarda satılan *dungeree* denen işçi tulumları çömlek yapmak, odun kesmek gibi ağır işlerde tercih edilen giysilerdir. Soğuk günlerde bele kadar inen ve *gabin* denen battaniyeden yapılmış gocuklar kullanılır. Pek az erkeğin tam Batılı stilinde takım elbisesi vardır. Parlak renkli ipek gömlekler herkeste bulunur ve bayramlarda ve merasim günlerinde giyilir.

Çeşitli kalitelerde yapılmış *Huarache* denen sandallar herkes tarafından kullanılır. Çorap sadece Batılı ayakkabısı ile giyilir ve o da dükkândan alınır, evde örülmez.

Daha çocukluktan hiçbir erkek sokağa şapkasız çıkmaya cesaret edemez. Hemen hemen şapkasız çıkmaktansa gömleksiz ya da pantolonsuz çıkmayı tercih ederler. Şapkalar birbirine

örùlmeden dikilmiş palmiye liflerinden yapılmış ve beyaza boyanmıştır. Geniş kenarlı ve oldukça ağırdır.

Orta düzeyde bir erkeğın gardırobu aşağıdaki eşyalardan meydana gelir⁸.

3 adet gùmlek	1 kuşak
2 pamuklu pantolon	1 şapka
1 ipek gùmlek	1 çift huarache
3 calzone	1 çift ayakkabı (bazen)
3 don	1 kaban
3 iç gùmleğı	

Çin Çun Çan'ın da dahil olduğu Tarascan bölgesindeki kadın giysileri bir iç etekliğı, büzgùlù bir yùn üst eteklik, önlùk ve bir *rebezo* (řal)dan oluşur.

Her gün giyilen bluzlar muslinden, basmadan kısa kollu olarak yapılır ve *camisa* denerek, daha iyilerinden ayırt edilir. Bu daha iyi bluzlar parlak ve açık renkli ipekten uzun kollu bluzlardır. Kadınların önlükleri erkeklerin şapkaları gibi onsuz olamayacakları bir şeydir. Elbisesi ne olursa olsun, bir kadın sokağa önlùk takmadan çıkmaz. İş yaparken giyilen önlükler basma ve muslindendir. İpekli bluz giydikleri zaman da aynı materyalden yapılmış olanları kullanırlar. İç eteklik ve üzerindeki büzgùlù yùn etekliklerle kullanılan kuşaklar 6 cm kadar genişlikte, 150 cm kadar uzunlukta, mavi, yeşil, pembe, turuncu, kırmızı renkli ve stilize desenlerle işlidir. Hemen bütùn kadınlar pamuklu çorap giyerler. Fakat erkeklerin aksine hiç *huareche* giymezler. Ya yalınayak gezerler ya da ayakkabı giyerler. Her kadının yürümeğe başlar başlamaz bir *rebezo*(atkı)su olur. Bunlar renkli çizgili yùn dokumalardır. Bunları ya omuzlarına ya da başlarına örterler.

⁸ Foster'den kısaltılmıştır, aynı eser, s. 43.

Foster hali vakti yerinde bir kadın için aşağıdaki gardırobu vermektedir⁹:

2	Beyata		
(yün eteklik bir eski bir yeni)			
2	İç eteklik		
2	Gömlek	2	Kuşak
3	İç gömleği	1	Rebezo
2	Basma entari	1	Çift ayakkabı
3	Bluz	3	Çift çorap
2	Basma önlük	2	Saten önlük

Eğer yukarıda verdiğimiz ayrıntıyı birinci kısımda verilen terimler çevresinde düşünürsek, her şeyden önce bu toplumun enikonu karışık tarımsal temeline, dış pazarlar için yapılan çömlekçiliğine ve dışarıyla ilişkisi ile oldukça sıkı ticari bağları bulunmasına rağmen, Çin Çun Çan'ın toplumsal strüktür açısından farklılaşmamış bir bütün ve epeyce basit tüketim normları gösterdiğini kabul etmek gereklidir. Yukarıdaki tartışmadan tüketim farklılaşmasının ekonomik farklılaşma yönünde olduğu görülür. Bununla birlikte ekonomik farklılaşmanın kendisi de karmaşık bir şey değildir.

Statü göstergeleri sayısı pek azdır. Yerleri karo kaplı bir odadan fazla odası, rafları, dolapları olan daha fazla gelirli ailelere ait evlerinin belki bu kategoriye girdiği kabul edilebilir. Diğer yandan yataklar helâ, elektrik ve akarsu, yeni sağlanan konfor konuları olarak, Foster'ın gösterdiği gibi, ailenin okuryazarlık derecesi ile evin bu konfor konularından yararlanabilecek bir yerde olup olmamasına bağlı bulunmaktadır¹⁰.

Besin tüketimi açısından durum daha az belirgindir. Mısır ve fasulye konu olduğu sürece tüketilen besin miktarı ekonomik olanaqlara göre değişiyor gibi görünmektedir. Fakat et ve balık tüketimi varyasyonlarının varlığa göre değişmesi çok daha azdır¹¹.

⁹ Foster'den kısaltılmıştır, aynı eser, s. 15.

¹⁰ Aynı eser, s. 38.

¹¹ Aynı eser, s. 168.

Tatlı ve meyve tüketimindeki farklar da aynı şekilde, hiç değilse statü göstergesi olarak aileler arası farklılık göstermemektedir.

Fiesta'larda, şenliklerde giyilen parlak renkli gömlekler, ince muslin bluzlar, ya da daha iyi giyim eşyasının, herkesin içinde tüketim için saklanması, statü değıştirme mekanizması olmaktan çok statü endeksi fonksiyonu görmektedir.

Rosarios denen ölümlerden sonra yapılan hatırlama törenlerinde ya da kiliseye yapılan bağışlarda rekabet görülmez. Bu durum bir yandan bu masrafları yapmamak için özür dileyip çekilenin olağan sayılması ve ayıp sayılmaması, diğer yandan güçlerinin üstünde vermeğe kalkan ailelerin şiddetle eleştirilmeleri ile oldukça belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Çin Çun Çan'da Toplumsal Tabakalaşma ve Varlığa ait Özelliklerin Gösterişçi Tüketime Etkisi

Gerçekte bugün Çin Çun Çan daha geniş Meksika toplumunun çok küçük bir parçasıdır. Bu durumuyla buranın halkı, bütünü ile statülerini değıştirmek için çok az şansları olan, Meksika toplumsal tabakalaşma hiyerarşisinin en alt tabakasına dâhildirler. Bunun sonucu olarak, tüketim normları tamamıyla rekabetçi olmayan bir karakterdedir. Bütün ekonomik yaşamları en az düzeyde geçimlerini sağlamaya yöneltmiştir ve o kadar az bir fazlalığı vardır ki, daha iyi bir toplumsal konum kazanmak için bu fazlalığı ekonomik olmayan şekilde bol bol sarf etmek hemen hemen olanak dışındadır. Yine bunların sonucu olarak, daha iyi evlerde oturarak, daha iyi elbiseler giyerek ailelerin, komşularını ve dostlarını geçmek, onları küçük düşürmek girişimlerine rastlanmaz. Daha iyi bir elbise ya da daha rahat bir eve sahip olmak dileği, bir bütün olarak grubun içinde daha yüksek bir konuma erişmek için rekabetten çok, sahip olunan statüyü koruma ihtiyacından doğmaktadır.

Bölüm V

NGONI: Hipotezi İrdeleyen Kültürlerden Afrika'da Bir Krallık

Ngoniler Afrika'nın doğusunda Somali'den, Kap burnuna kadar uzanan Doğu Afrika Sığır bölgesinde, Bantu denen kavimlerden biridir. Bu bölgenin özelliği tarıma dayanan geçim ekonomisi ve sığıra dayanan saygınlık ekonomisidir. Buralarda sığır, ailelerin statülerini ve rütbelerini değerlendirerek, evlenmelerini ve boşanmalarını belirleyerek, cenaze ve gömülme problemlerinde, miras ve diğer benzer törenlerde yer alarak, bu insanların yaşamlarında çok önemli bir rol oynamaktadır¹. Fakat hiçbir zaman adamakıllı bir besin kaynağı ya da dar anlamıyla ekonomik bir rol oynamamaktadır.

Ngoni kavmi, Çaka Savaşları karışıklıkları sırasında, aşağı yukarı 120 yıl önce Afrika'nın güney doğusundaki ülkelerini terk etmişlerdir². Bunların çoğu bugün İngiliz sömürgesi Nyassaland'ın Nehsu ve Dezda bölgeleri olan Ngoni yaylalarına yerleşmişlerdir.

Ngoniler çeşitli kabilelerden gelen kolları içlerine almış, çok heterojen bir gruptur. İktidarı elinde tutan aristokrasi Zulu-Swazi kökenlidir. Önem açısından onu takip eden grup Zambesi tarafından gelen Vende ve Jiralılardır. Genellikle hepsi yerel gruplarla karışmış durumda bulunmaktadırlar³.

¹ Bak: N. F. Herskovits, *The Cattle Complex in East Africa* *American Anthropologist* n.s., XXVIII, 1936, 230-272-361-388-494-528-633-664.

² Çaka, Zuluların 1871-1886 yılları arasında hükümdar olmuş ve bugün Zululand ve Natel diye anılan bütün bölgeyi almış olan meşhur askeri organizatör ve kralıdır. Çaka'nın ve Zulu'ların çeşitli saldırılarının Afrikalılar üzerinde büyük etkileri olmuştur. Birçok kabile Batıya ve Kuzeye göç etmiştir. E. G. Krlge, *The Social System of the Zulus*, London 1936, gene Bak: W. V. Fintel, *Tscheka der Große Zulukönig*, Hermanburg 1929.

³ Margaret Read: *Native Standards of Living and African Culture Change*, Afrika, Cilt XI, 1938 ek No. 3, s. 15.

Bu karışmış kabileler sonunda Donve dağı dolayında yerleştikleri zaman, kraliyet klanının köyü esas olarak meydana gelmiştir. Bu merkezin etrafında öbür klanların reislerinin köyleri toplanmıştır. Bu köylerin her birinde yüze yakın kulübe vardır⁴. Bu kulübeler *Alumuzana* denen reislerin annelerinin ya da karılarının evi etrafında toplanır. Bu büyük ev esas bir kulübe etrafında reisin diğer karılarının ve esirlerinin konutları, Kraal⁵, ve bostanlardan meydana gelir. Bu merkez kısmen etrafında *-Alumuzana-Amilaga* denen ve askere alınan, reisin karılarının ve annelerinin bahçesinde angarya iş görmeğe çağrılan tab'anın köyleri bulunur.

Ngoniler de, eski Zulu organizasyonunda ya da bugün Swazilerde görülen askeri reisler ya da sığır makamları yoktur, fakat bütün bölge ve orada yaşayan halk büyük reisin ya da bölge şeflerinin tab'alarından meydana gelen bölümlere ayrılmıştır⁶.

Ngoni'de Toplumsal Tabakalaşma ve Varlık

Buraların halkı böylece iki esas statü kategorisinden meydana gelir denebilir. İşgalcilerin ve egemen olanların soyundan gelen aristokratlar ve saldırıya uğramış olanların soyundan gelen aristokratlar ve saldırıya uğramış olanların çocukları olan serflerdir. Burada mevki ve rütbe kesin olarak klanın varlığına dayanmaktadır. Böylece Toplumsal tabakalaşma sistemi hiçbir hareketlilik göstermez ve statü doğuştan gelen bir statüdür. Örneğin,

⁴ Aynı eser, Not 1, s. 15.

⁵ Kraal etrafı 3-4 metre yüksekliğinde sırıklardan yapılmış bir çitle çevrilmiş, boyutu sığır sayısına bağlı, daire şeklinde olan bir yerdir (ağıl gibi). Çok defa bir köyde bir tek kraal vardır. Bak: M. Read *'Tradition and Prestige among the Ngoni'* Africa, Cilt IX. 1936.

⁶ Zuluların askeri organizasyonları yıkılmadan önce her yeni alay kendisine ait bir kraal inşa eder ve burada yılın 6 ayını geçirirdi. Bu kraal iç içe geçmiş iki büyük daire halinde iki çitten meydana gelir ve iki çit arasında kalan kısmında bu alay askerlerinin barındığı yüzlerce kulübe bulunurdu. Savaş olmadığı zamanlar alay, kralın veya asillerin tarlalarında ve bahçelerinde çalışırlardı. Bak: E. P. Krige, aynı eser, s. 233-234-264. Bu durum Swazi krallarının bugünkü sığırlarının kraliyet köyünden üç mil kadar uzaklıkta askerlerin baktığı bir sığır istasyonunda saklamalarına benzetilebilir. Bak: Marwick, *The Swazi*, 1940, s. 23 ve H. Besmer: "The Development of Military Organization in Swaziland", *Africa*, Cilt, I, 1937, s. 55-74-176-205.

Ngucomayo, Ngozoor, Ngivena⁷ gibi klanlara baēlı olan bir kişiye tartışmasız olarak aristokrasiye, bugùn topluma hakim olan gruba ait olma hakkını vermektedir. Avamla aristokrasi arasında ise bir geçiş dūřùnùlemez.

Ngoniler gùneyden gøç ettikleri zaman kendileriyle birlikte doēal kaynakları sòmùrmek için buraların ilk sakinlerinin bildiklerinden daha etkili ve randımanlı yeni teknikler getirmişlerdir. Mısır gibi yeni tarımsal ürünler ve yeni toprak işleme metotlarını bilirler. Aynı zamanda serflik ile yeni bir emek organizasyonu getirerek, önceleri olduēundan daha geniş ölçekte, üretimi, daha büyük besin ve diēer maddeler birikimini olanaklı kılmışlardır. Bunların sığır yetiştirme teknikleri de daha mükemmel olduēu için, saygınlık ekonomilerindeki bu esas øēenin yetiştirilip bakılmasını da kolaylaştırmışlardır.

Ngoni'de Tüketim Normları

Ngoni halkının esas besin ve barınma ihtiyaçları gelişmiş bir düzeyde olan tarım yolu ile sağlanmaktadır. Diēer yandan, yetiştirilen sığırın geçimlerinde yeri yoktur. Etinden, derisinden, gücünden faydalanılmaz. Yalnız sahibinin yerini belirtmek üzere saklanır.

Mısır, Amerikan fıstıēı, tatlı patates ve çeşitli sebzeler yetiştirilir. Bostan ve bahçeleri işlemek için gerekli el emeēini zaptettikleri köylerin halkı sağlar. Halbuki sığır yetiştirmek ve gütmek özel kraal'larda kraal sahiplerinin akrabaları olan genç erkeklerin ellerindedir⁸.

Kendi tarlalarında küçük akraba grupları halinde çalışan alt tabakanın, keçiden daha büyük bir hayvan yetiştirmesine izin verilmez. Bu hayvanın da sahipleri gibi ne prestiji vardır ne de şerefli bir yeri.

Giyim eşyası Arap tüccarlarla deēiř-tokuş yolu ile sağlanır. Daha ileride gösterileceēi gibi, bu ticaret de reisler tarafından kendi kârları için kontrol edilir. Özel ticaret şiddetle cezalandırılır. Burada takip edilen Read'ın Ngoni yaşam düzeyleri araştırmasın-

⁷ M. Read: Native Standards of Living, *Africa*, Cilt XI 1938 ek No. 3, s. 15.

⁸ Köy çocukları içinde sığır güden çocuklar kendilerini elit kabul ederler. Bunlar aralarında örgütlenmiştir ve kendi liderlerini kendileri seçerler.

dan, yazarın esas ilgi odağı, Ngoni toplumunda sınıfları ayırt eden varlık farklılıkları ve özellikle sığır, giyim ve süs eşyası gibi şeylerin birikmesi olduğu için, özellikle tüketim normları konusunda çok az bilgi verilmektedir⁹. Kıymetli her şeye yalnız yüksek rütbeli kimseler sahip olabildiğinden, aristokrasi üyeleri toplumun aynı zamanda en zengin üyeleridir. Böylece esir ve sığır sahipliği, besin ambarlarına sahip olma hakkı, deri, giyim eşyası, silah, alet ve süsler yalnız ve kesin olarak aristokrasinin elindedir.

Ngoni’de Toplumsal Tabakalaşma ile Varlığa ait Özelliklerin Gösterişçi Tüketime Etkisi

Ngoni’de bir ailenin toplumsal yeri ne kadar yüksek olursa, o kadar fazla varlık edinmesine izin verilir ve hükümdar bu sistem içinde toplumun en zengin üyesidir.

Fildişi ve Araplarla ticaret tekeli elinde tutan reis, ancak isterse bunları hediye olarak verir. Diğer yandan savaşlarda alınan esir, sığır gibi bütün ganimetler de ona aittir. Bunları da isterse silahşorlarına ya da akraba ve karılarına dağıtır.

Reis bu yolla saygınlık, rütbe ve varlık verme cömertliğiyle yeni bir kuvvet kazanır. Bu toplumda da hediye verme olayı oransal olarak diğer basit toplumlarda olduğu gibi varlığın yenisinden dağıtımını fonksiyonunu görmektedir¹⁰.

⁹ Ancak Read’ın verdiği açıklama arasında, asillerde erkeklerin reisi ile birlikte, kadınların da “Büyük Kadınla” birlikte birbirlerinden ayrı yerlerde yemek yedikleri, bunların arasında da Reis’in ve Büyük Kadın’ın herkesten önce tabak veya sepetlerde bulunan yemekleri yedikten sonra, onların bıraktıklarını geri kalanların yedikleri kaydedilmektedir. Kadınlar genellikle tahıl, sebze ve bir miktar et yemekle birlikte, erkekler başlıca et (sığırdan başka hayvan) kan ve yoğurda benzeyen ekşitilmiş bir tür sütlü madde tüketirler. Bak: M. Read, *Native Standards of Living, Africa*, Cilt XI Supplement No: 3, 1938. s. 20.

¹⁰ Her ne kadar Ngoni hediye verme adetleri de Okyanusya kavimlerinin sahip olduğu işlevi göstermekte ise de, karşılıklı alıp verme özellikleri açısından ondan farklı gibi görünmektedir. Sert ve kesin tabaka hudutları ve serf emeğinin varlığı, bu karşılıklı alıp verme durumunu değiştirmiştir. Bir anlamda asiller reise verdikleri tarımsal ürünlerle, serf de emeği ile hediyelerin karşılığını vermiş olurlar. Bak: H. I. Hogbin: *Ceremonial Polynesian Gift Exchange, Oceania* Cilt III 1935, s. 13-39.

Alt tabaka aileler arasında bu sosyo-ekonomik sistemi biraz daha dengeli duruma getiren diğér bir teknik daha vardır. Bu tabaka asilleri taklit etmekte suçlanacaklarından korktukları için, besin maddeleri, deri ya da kumaş biriktirmeğè cesaret edemezler. Read Avrupalıların gelişinden önceki kontrollerin oransal olarak zayıflamış olduğu bugünlerde, alt tabakalara bağlı ihtiyaç bir kadının "bu iyi ve kalın siyah kumaşı reisin köyünde giymeğè korkardım, kendimi karılarına benzetmeğè kalktığım için beni döverdi" dediğini kaydediyor¹¹.

Sığır sürülerine sahip olmak aristokrasiye mensubiyeti gösterdiği kadar, saygınlık veren mülkiyete sahip olmak ağıısından aynı zamanda varlığın da işaretidir. Bir İngiliz koloni hükümeti raporunda dendiği gibi, sığır "sahipleri tarafından varlığın bankaya konmuş şekli sayılmaktadır"¹². Diğér toplumlarda ve kùltùrlerde kıymetli maden ve mücevherler gibi, bunlar genellikle kullanılmayıp saklanır ve gerektiğinde sahibinin statüsünü değerlendirmek için özel nedenlerle ortaya çıkarılır. Evlenme, matem töreni ve diğér kritik durumlar, varlığın her şeklinin, özellikle sığırın ortaya konup sergilendiği durumlardır. Ngonili bir kızın evlenmesinde *Lobola*¹³ olarak verilen sığırın sayısı kızın ailesinin yeri ile belirlenir. Ngoni reisinin kızlarının *Lobola*'sı 10-15 sığırken, aristokrasinin diğér kızlarınınki ancak, 6 hayvandır. Hem matem törenlerinde hem de diğér dini törenlerde sığır kesimleri zorunludur. Bütün aristokrat Ngoniler kesilmiş olan bir sığırın derisine sarılarak gömülürler. Avamın bu hayvanlara sahip olmadıkları için, var olmayan bir varlığı hiçbir nedenle gösterişçi bir şekilde tüketemeyeceği ortadadır.

Avamdan bir kızın *lobola*'sının sığır terimleri içinde düşünülmesi, ya da bu statüden bir kimsenin, kendi cenaze törenin-

¹¹ Aynı eser, s. 19.

¹² Annual Report of Provincial Commissioner 1935, M. Read'ın aynı eserinde söz edilmektedir. s. 35.

¹³ Doğu Afrika'da sığır besleyen bütün kavimlerde görülen *Lobola*, damat tarafından düğünden önce gelinin ailesine, ailenin toplumsal statüsü ile uygun bir miktar varlık ve çok defa sığır verilmesini gerektirir. Çok defa "gelinin fiyatı" denmiş olan bu transaksyonun satın alma ile bir ilgisi olmadığını belirtmek yerinde olur. *Lobola*'nin iyi çözümlenmesi için I. Shapera'nın: *Married Life in an African Tribe* isimli eserine bakınız.

de kesilmiş bir sığırın derisine sarılarak gömülmesi düşüncesi yersizdir.

Son yıllarda bu ülkelerde İngilizler tarafından savaşın ve esaretin kaldırılması ve birçok kimsenin Güney Afrika Birliğinde maddelere ve çiftliklere işçi olarak göç etmesi ile politik güç ve toplumsal saygınlık çok sarsılmıştır. İleride göreceğimiz, Ponape'de olduğu gibi Avrupalıların kontrolünden gelen etkilerle Avrupa kökenli eşyalara yapılan giderlere ve para ile ödenen gündeliklere dayanan yeni standartlar, yeni zevkler doğmağa başlamıştır.

Ngoni Toplumsal organizasyonunda en belirli değişme en üst tabakanın, artık malının dağıtımını sağlayan mekanizmaları kontrol etme noktasından uzaklaşmakta olmasıdır. Bugün parası olan herkes, sığır sahibi olabilmektedir. Bu, gene ilerde Ponape'de de göreceğimiz gibi, para ekonomisine dayanan yeni bir tabakalaşmanın gelişmeye başladığını göstermektedir. Eldeki malzemeyle, böyle para ile elde edilmiş eşyaların saygınlık değerinin ne kadar büyük ya da küçük olduğunu söylemek olanaksızdır. Ancak Read'ın araştırmasından alınmış olan aşağıdaki parça bu konunun bugünkü durumunu bir hayli aydınlatmaktadır.

"Yüksek bir mevkideki reisin köyünde yaşayan bir kâtip büyük bir sığır sürüsüne sahip olabilir, karısına ve çocuklarına birçok pahalı elbiseler alabilir, evini sandalyeler, masalar, yataklar ve lâmbalarla döşeyebilir. Bir reisin ise, hükümetin verdiği sene-lik £24 ödenek ve babasından kalmış olan sığır sürüsünden arta kalanlar ile karılarını giydirip çocuklarını okula gönderebilmek için uzun uzun düşünmesi gerekmektedir"¹⁴. Gene de Reisin saygınlığı kâtibinkinden yüksektir.

Ancak gene Ponape'de de olduğu gibi, birçok durumlarda, yeni para ekonomisi terimleri içindeki zenginler, eski düzenin en üst tabakasında bulunanlar değilse bile, gene Avrupalılar gelmeden önce aristokrasiye bağlı olan kimselerdir. Bugün 70 sığıra sahip olan tek adam, Read araştırmasını yaparken aristokrasiye bağlı olan, fakat aynı zamanda uzun yıllar Avrupalı bir dükkânda çalışan kimsedir.

¹⁴ M. Read: Native Standards of Living, *Africa*, Cilt XI, 1938 Supplement No. 3, s. 22.

Bu durum iki toplumsal tabakalaşma sisteminin, yani eski ve yeni tabakalaşma sistemlerinin, birbiri üzerine kapaklandığının iyi bir örneğidir¹⁵.

Topluman değler sistemine yeni giren öğelerin eski sisteme göre yeni baştan açıklanması durumu, yani toplumsal tabakalaşmada dahi sığırın en başta gelen statü göstergesi işlevini korumasında görölmektedir. İyi gündelik alan işçiler "biriktirdikleri paranın yarısını sığıra yatırdıklarını" söylemektedirler¹⁶.

Ancak, hâlâ aileden gelen sığır sürüsünün, satın alınmış olan sığır sürüsünden daha fazla prestiji vardır. Bu nedenle Ngoni toplumsal tabakalaşma sisteminin, hatta para şeklindeki varlık söz konusu olsa dahi, düşey hareket açısından ne kadar açılmış olduğunu, ya da Avrupalı kùltürlerin rekabetçi tüketim normlarının ne kadar benimsenmiş olduğunu söylemek çok güçtür.

Bugünkü durum ne olursa olsun, Ngoni diğer Doğu Afrika kavimleri gibi, doğuştan gelen ve ekonomik olmayan şekilde eşyaların sergilenmesi ile gösterilen ve kabilenin prestij getiren zenginliklerine sahip olmalarına izin verilmediği için, aşağıdaki sınıfların yukarı tabakalarla rekabet etmediği ve onları taklide yeltenmediği bir statü sisteminin iyi bir örneğini vermektedir. Bu durum şimdi göreceğimiz, herkesin yetiştirebildiği kadar büyük patates yetiştirmeğe ve verilmiş haklar için de saygınlık ve statü kazanmaya hakkı olduğu Ponape'den farklıdır.

Diğer yandan sığır durabilen bir zenginlik oluşturduğundan, fakat yetiştirilmesi ve saklanması zor olduğundan, eski Ankara ailelerinde olduğu gibi belirli durumlarda sergilenmekte ve tüketilmektedir.

¹⁵ Aynı eser, s. 25.

¹⁶ Aynı eser, s. 26.

Bölüm VI

PONAPE: Hipotezi Gerçekleyen Kùltürlerden Doğu Karolin Adalarından Biri

Araştırılan üçüncü kùltür, Ponape, toplumsal tabakalaşmanın ilginç bir örneğini vermektedir. Bu tabakalaşma türünde kazanılmış ve doğuştan gelme statülerin birbiriyle kaynaştığı gözleniyor. Ponape’de, doğuştan tabakalar kişinin üstüne çıkamayacağı, fakat altına da düşemeyeceği sınırlar oluşturmaktadır. Buna rağmen bu sınırlar içinde girişime ve enerjiye sahip olan bir erkeğin, elde edebileceği sayısız konumlar, pozisyonlar vardır.

Birinci kısımda ileri sürdüğümüz hipoteze uygun olarak tüketim normları da bu tabakalaşma sistemine uymaktadırlar. Ponape’de geçim ekonomisinden farklı bir saygınlık ekonomisi vardır. Doğuştan gelen statüye bağlı tüketim normları statü göstergesi olan fakat rekabetçi olmayan özellikler gösterir.

Buna karşılık, kazanılan statüye bağlı olan normlar son derecede rekabetçidir. Bu durumda rekabet konusu adanın en esaslı zenginliğini oluşturan tatlı patates ve ekmek ağacı meyvesidir.

Ponape’nin Coğrafi Mevkii ve Toplumsal Tabakalaşması

Ponape Doğu Karolin adalarında yüksek volkanik bir adadır. Alanı bu ada grubunu oluşturan diğer adaların en genişidir. Beş özgür politik bölgeye ayrılmıştır. Her bölge dağları, ormanları, sahili, sahil kenarındaki ovaları ve dış resiflerde küçük adacıklara sahiptir. Adları **Kiti**, **Matalenin**, **U**, **Net** ve **Sokor** olan 5 bölgenin her biri tekrar apayrı ailelerin oturdukları birçok çiftliklerden oluşan bölgelere ayrılmıştır. Her bölge 12 Reisten meydana gelmiş 2 grup tarafından idare edilmektedir. Bunların başında bulunanlara, **Nanmariki** ve **Naniken**, bazen de “1 numaralı” ya da “2 numaralı” Reis ya da kral denilmektedir. Bascom bunlara, A “grubu” ve B “grubu”nun başı olduklarına göre “A₁” ve “B₁”

demektedir¹. Statülerine göre daha yüksek olan "A₁", saygıyla bağlantılı törenlerle çok sıkı bağlandığından edimli olarak idare işlerini göremez. Bu yüzden bölgenin idaresinden sorumlu olan "B₁"dir.

Ponape'de 25 klan ya da **matrilineal sib** vardır. Bunlardan ikisi (ya da bazen daha fazlası) her bölgenin 'asil' ya da "egemen" klanını oluşturur. Asil klanların birinden "A" grubu başkanları seçilir. **Nanmariki** yani A₁ kendisi bu klan içindeki bir alt bölüme üyedir. Diğer asil klandan ya da klanlardan da "B" grubunu oluşturan başkanlar seçilir. Bazı bölgelerde **naniken** yani B₁ de gene asil klana bağlı belli bir önemsiz klandan seçilmiştir. Ancak, bu klanlara üye bütün kişiler öldüğü ya da asil klanlar bütün "A" ve "B" rütbelerini alamayacak kadar azaldıkları koşullarda, diğer klanlara üye kişiler A₁ ya da B₁ olabilir ya da boş mevkilere geçirilebilirler. Diğer klanlara üye kişiler avam (*commoner*) addedilir. Ancak, avamdan olanlar için daha yüksek bir statü veren çeşitli mevkileri sağlamak olanağı vardır. Bunlar bu yolla doğuştan sahip oldukları makamın doruğuna yükselebilirler. Başkanın, kişisel rütbelere sahip vekilharçları, asillerden olduğu gibi avamdan da seçilebilir. Avamdan olanlar özellikle bölge başkanı olabilir ya da "A₁₂" ve "B₁₂"den de aşağı olan ve kendilerine **Wau** sağlayan sayısız küçük rütbeleri ele geçirebilirler².

Gerçekten, Ponapeliler tarafından genellikle "kutsallık" anlamı verilen, işlevsel ve psikolojik sonuçları açısından gerçekte "şeref" ve "saygı" diye çevrilebilen **Wau** kavramı gözönüne alınmaksızın Ponape'nin statüsü ve rütbesi konusunda yapılan tartışmaları kavrama olanağı yoktur. Bu "kutsallık" ya da "şeref" tir³.

¹ W. R. Bascom: *Ponape: A Pacific Economy in Transition*. Congress kütüphanesinde mikrofilm üzerinde, s. 39, sayfalar W. Bascom'un etüd için verdiği daktilo edilmiş kopya atfedilmektedir.

² Ponapelilerce kabul edilen diğer bir grup da *serioso*'dur. Bunun esas tabakalaşma sisteminden ayrı olarak ele alınması gerekir. *Serioso*'ların asaletleri asillerle halk arasında vaki olan evlenmelerden doğan çocuklardır. Asil ebeveynlerinin "A" ya da "B" başkanlarının seçildikleri klanlara üye olmalarına göre, *iso nanmariki* ya da *iso naniken* olarak tanınır ve bunlara asil nazariyle bakılır. Daha eski zamanlarda iki esas grubun asiller ve halkın sınırlarının bugünkünden daha kesin olarak tahdit edilmiş olması ve *serioso* diye adlandırılan grubun hiç bulunmaması olanağı vardır. Aynı eser, s. 59.

³ Bascom, tabiatüstü müeyyideleri olup olmadığı konusundaki anlaşmazlıklar müstesna *Wau*'nun, Polinezyalıların *Mana* mevhumu ile mukayese edilebile-

Klanla ilgili olan ve anne tarafından geçme doğuştan nitelik olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan bir asil "A₁" rütbesini alması kaydıyla, onun **Wau**'su artmaktadır. Aynı biçimde bölge başkanı seçilen avamdan bir kimse de bu niteliğı kazanır.

Ancak, bölgedeki rütbelerden birine sahip olan avamdan bir kimsenin, rütbesi olmayan asillere eşit olup olmadığı konusunda fikir ayrılığı vardır. Buna rağmen toplumsal statü, örneğın, ziya-fetlerde ve diğer dini törenlerde oturulacak yerin belirlenmesi ve diğer saygı ve çekinme biçimleri açısından, doğuştan gelen statüye oranla daha önemli gibi gör÷lmektedir. Diğer bir deyişle, Ponape toplumunun tabakalaşması, kişinin durumunun hem doğuştan, hem de kazanılmış statü ile belirlendiğı bir piramit olarak düşün÷lmelidir. Yeni Ponape'de belli bir sınıfa üye olarak doğmak, kişinin toplumsal ölçek üstüne çıkamayacağı, fakat altına da düşemeyeceğı bazı sınırlar koymaktadır. Fakat bu sınırlar içindeki (bunların birbirine karıştığı aşıkârdır) birey, kendi girişimiyle toplum içindeki konumunu değıştirebilir, yükseltebilir.

Ponape'de Varlık Biçimleri

Ponape'nin tüketim normlarını analiz etmeden önce, ekonomisinin diğer yönlerinden söz etmek gerekir. Ponape'nin bugünkü ekonomik sistemi, çiftçilik, balıkçılık, hayvan besleme, toplayıcılık ve avcılık etkinliklerine dayanmaktadır. Ayrıca para getiren ürünlerin satılması ya da çeşitli ücretli iş biçimleri sonucunda kazanılan para ile çeşitli eşya satın alınmaktadır.

Böylelikle yerli ekonomisinin üç yönünün bulunduğu söylenebilir: Geçim ekonomisi, saygınlık ekonomisi ve ticari ekonomi. Tarım ve balıkçılık ürünleri bu üç ekonomiden ilkinin temelini oluşturur. Bu mallar üretici ailesi tarafından tüketilmekte ve bazen yerel ticarete bir rol oynamaktadır. Yaşamsal maddelerin çoğunluğunun ticari kıymeti çok düşüktür. Ancak bunlar halkın başlıca varlığını oluştururlar.

Genel ekonomik düzenin çok önemli bir kısmını oluşturan saygınlık ekonomisi esas açısından her yerde olduğu gibi gene

ceğine işaret etmiştir. Bazı Ponapelilere göre, halktan birinin A₁ ile temasını men eden adetlere özenle dikkat edilir. Meselâ asillerden birinin altından geçtiğı bir ağacın üstünde bulunan halktan bir birey, yapılmaması icap eden bir şey yaptığı için hastalanacaktır. Fak: W. R. Bascom, aynı eser, s. 53-54.

ekonomik olmayan ve gösterişçi (*conspicuous*) tüketimden oluşmaktadır. Onun sayesinde toplumsal statü ilerlemeleri kaydedilir. Ekonominin bu kısmının toplumsal tabakalaşma ile bütünleşmesi ve gösterdiği çeşitli karakteristik nitelikler daha aşağıda incelenecektir.

Ponape ekonomik düzenin üçüncü yönünü oluşturan varlık kaynağı, para getiren ürünlerin satışına ve ücretlere bağlı kalmaktadır. Para getiren ürün 1870-1940 arasında gelişmiş olan kurutulmuş Hindistan cevizi, **kopra**'dan oluşur. İkinci Dünya Savaşı sırasında satış toplamı açısından torik balığı (*bonito fish*) kopra'yı aşmıştır. İhraç ürünlerinin satışından kazanılan parasal gelirin önemi zamanla artmıştır. Diğer bir gelir kaynağı olan ücretler de aynı biçimde ticari ekonomi ile ilişkilidir. Yerli çiftçilerin ya da yabancıların sahip oldukları plantasyonlarda tarla işçisi, ticari işletmelerinde liman işçisi ya da hizmetçi olarak çalışan yerlilere ücret verilmektedir. Ancak Ponapeliler ücretli işten kesinlikle hoşlanmamakta ve haftada bir günden fazla bu yolla çalışmaktan kaçınmaktadır⁴.

Bunun nedeni ise aşıkârdır. Bir kimsenin devamlı olarak ücretli çalıştığı takdirde kazanacağı para, kendisine yeni yeni inkişaf eden ve parasal varlık kuralına dayanan tabakalaşma sisteminde daha yüksek bir mevki elde etmek için gerekli olan varlığı sağlayamayacak kadar azdır. Diğer taraftan tatlı patates yetiştirmeye vakti olmayacak, dolayısıyla daha büyük tatlı patates ve gömülmüş ekmek ağacı meyvesi elde ederek daha yüksek statüler ve mevkiler için rekabet etmek esasına dayanan eski saygınlık ekonomisine de katılamayacaktır.

Ponape'de Tüketim Normları

Şimdi eski ve yeni tüketim normlarının genel hatlarını özetleyebiliriz: Eskiden Ponape'de yerliler dikdörtgen biçiminde ve sazla örtülü sivri damları bulunan evler yaparlardı. Bu evler bazalttan yapılan taş platformlar üzerine 3.50 metre yüksekliğinde inşa edilirdi. En yüksek olan iki başkanın "A₁" ve "B₁" evleri özel bir biçimde yapılmıştı. İçlerindeki kolonlar, duvarlar, döşe-

⁴ W. R. Basconi: Ponapean Prestige Economy, *Southwestern Journal of Anthropology*, Cilt 4, 1948, s. 212.

me ve ahşaptan işlenmiş diğèr kısımlar tamamen **sennit**'le (hasır) kaplanmıştı. Bu yolla başkanların evlerinin, bunların inşa edildiğı **hibiscus** ağacını delen bir tür arıdan korunmasını sağlamak istenilmiştir. Başlıca bölge başkanlarının ("A₁" "A₄" ve "B₁" "B₄") bölge şeflerinin evlerinin dört bölmeli olmasına izin verilmiştir. Halbuki halkın evleri ancak 2-3 bölümden oluşuyordu. Bugünkü konutlar basit, kulübe tipi ve genellikle verandaları bulunan evlerden oluşmaktadır. Bütün evlerin damları oluklu saçla kaplanmıştır. Yalnız eve ek olarak tamamıyla yerli malzeme ile inşa edilen mutfaklarda sazla kaplı damlar vardır.

Evin döşenme tarzı da tamamıyla değişmiştir. Şilte ve yastık olarak kullanılan hasırların, sofrta takımı olarak kullanılan Hindistan cevizi kabuklarının ve yapraklarının yerlerini, Batıda kullanılan döşeme, porselen tabaklar, madeni çatal, kaşık ve bıçaklar, tencereler, lambalar, gramofonlar ve buzdolapları almıştır.

Ponapelilerin besinlerinin esasını nişastalı bir meyve ya da sebzedir. Bu her yemeğın esas bölümünü oluşturur. Fakat **sali** olmaksızın yemek tam sayılmaz. **Sali** et, tavuk, balık ya da denizden elde edilen diğèr proteinli bir yemek için kullanılan terimdir. Şayet bu proteinli maddelerden hiçbirini bulunmuyorsa, onların yerine kırmızıbiber ve tuzdan yapılan bir salça kullanılmaktadır. Nişastalı ve proteinli yemekler hiçbir zaman birbirine karıştırılmaz. Bunlar ayrı ayrı pişirilerek ayrı yapraklar ya da tabaklarda yenilmektedir. Meyve ve taze sebzeler bu besin tarzını tamamlar, fakat hiçbir zaman başlıca yemeklerle birlikte verilmez.

En önemli nişastalı besin maddeleri tatlı patates ve ekmek ağacı meyvesidir (*bread fruit*). Adanın toprağı verimli olduğundan Kulgas (*taro*), ararot, pandonus ve Mikronezyanın diğèr mercan adalarının ürünleri de yetişmektedir⁵. Hindistan cevizi yemek pişirmek için gerekli bir madde olarak kullanılmaktadır. Cevizin rendelenmiş etli kısımları sıkılarak elde edilen süt, nişastalı ya da proteinli yemeklere konur. Hindistan cevizi yağı ise, kızartmalarda kullanılır. Domuz yetiştirilmekle birlikte, domuz eti esasta, başlıca ziyafetlerde ya da misafire ikram söz konusu olduğù zaman yenilmektedir.

⁵ Ponape'nin geçim ekonomisinin başlıca kısmını oluşturan tarımsal ürünlerin daha derin bir tahlili için bak: W. R. Bascom, Subsistence Farming of Ponape *New Zealand Geographer*, Cilt 5, 1949, s. 116-189.

Ponape'de erkeklerin geleneksel giyecekleri Hindistan cevizi, hibiscus, muz ağacı liflerinden ya da Pandanus liflerinden yapılan 'ot' etekliklerdir. Başkanlar ise Hindistan cevizi yapraklarından yapılan özel bir eteklik giyerler. Savaş dansları gibi özel durumlarda, şefler ve ihtiyarlar bellerine muz ağacı liflerinden çok güzel bir biçimde dokunmuş ve üzeri pembemsi istiridy kabuklarıyla süslenmiş kuşaklar takarlardı. Bu iki şey bir erkeğin bütün giyim ihtiyacını karşılıyordu. 50-60 yıldan bu yana bu eteklikler artık giyilmemektedir, hatta bugün eski kemerlerin dokumasını bilen kadın kalmamıştır.

İspanya devrinin sonunda genç erkekler artık, bu devirden önce misyonerler tarafından adaya sokulmuş pantolon ve gömlekleri giymeğe başlamışlardı⁶. Ponape'nin, Japonya'nın kontrolü altında bulunduğu zamanlarda, bitki liflerinden yapılan ot eteklikler artık tamamen ortadan kalkmıştır. Bunları, yalnız Japonlar için eski şarkılarını söylemeye ve eski danslarını oynamaya çalıştıkları zaman giyerlerdi. Bugün adada Batı dünyasında kullanılan gömlek ve pantolon, pandanus yapraklarından yapılmış bir kemerle giyilir. Erkeklerin şortları ve pantolonları genellikle beyaz dril denen kumaştandır. Bazen uzun pantolonlar için haki renkte kumaş da kullanılır. Gömlekler mavi renkte kaba pamuklu kumaştan (*denim*) yapılmıştır. Bir erkeğin genellikle iki şortu veya pantolonu ve azami 4 ya da 5 gömleği vardır. Paradan tasarruf etmek amacıyla ancak 1 pantolon ve bir tek gömlek satın alanlarla cimri diye alay edilir. Savaş dolayısıyla ithalat kesildiği zaman büyük bir giysi kıtlığı baş göstermiştir. Giysi satın alınmadığı zaman, erkekler önce kadınlar gibi sarınırlardı; fakat daha sonra eski ot etekliği kullanmağa mecbur kalmışlardır.

⁶ Ponape XVI. asırda İspanyollar tarafından keşfedilmiştir. Buna rağmen ada 1827'ye kadar tecrit edilmiş durumda kaldı. Amerikan misyonerleri ve Alman tacirleri adada kendi memleketlerinin müstemleke hâkimiyetini tesis etmek için çok uğraşmışlardır. Fakat İspanya için 1886'da gelen iki Katolik rahip misyoner İspanyollar tarafından keşfedilmiş olmasına dayanarak ada üzerinde hak iddia etmişlerdir.

Ponape tarihini altı devreye ayırmak mümkündür: (1) 1827'den önceki devre, (2) İspanyollardan önceki 1827-1886, (3) İspanya hâkimiyeti devresi 1886-1899, (4) Alman hâkimiyeti devresi 1899-1914, (5) Japon hâkimiyeti devresi 1945'ten sonra. W. R. Bascom, Ponape: The Cycle of Empire, *The Scientific Monthly*, Cilt LXX, 1950, s. 141.

Kadınların başlıca giyim eşyası ekmek ağacının kabuğundan yapılan ve vücuda sarılan (**wraparound**) bir kumaştır. Bugün ithal edilen kumaşlar tamamen bunun yerini almıştır. Ağaç kabuğundan kumaş yapma sanatı da tamamıyla unutulmuştur. Evde ya da tarlada (çiftlikte) kadınlar genellikle dışardan gelen kumaşlardan yapılmış olan **wraparound**'ları kullanırlar. Fakat adada herkesin arasında bulundukları zaman, daima entari ve kombinezon giyerler. Entari ve kombinezonlar, erkeklerin gömlek ve pantolonları ile aynı zamanda, İspanyol devrinden önce misyonerler tarafından adaya sokulmuştur. Savaş sırasında giysilerin sağlanması güçleşmiş yegâne giysi olarak **wraparound**'ları kalmıştır. Savaşın sonuna doğru bütün giysiler eskimiş olduğundan ve yenileri de alınmadığından, kadınlar, tarlalarda (çiftliklerde) kalmışlar, bir erkek giyim eşyası olan eteklikleri giymeyerek çıplak dolaşmışlardır. Bugün, kadınların tüketim maddeleri arasında pudra ve özellikle dudak boyası önemli bir yer tutmaktadır. İthal edilen esanslara da büyük bir kıymet verilmektedir.

Ayakkabı hemen hemen herkes tarafından, ancak önemli olaylar meydana geldiği zaman giyilmektedir. Ayakkabılar alçak topuklu, kauçuk tabanlıdır ve siyah yelken bezinden yapılmaktadır. Beyaz ya da deriden yapılmış bağlı ayakkabılar daha az giyilmektedir. Kullanılan şapkalar adada yapılır. Erkekler balığa çıktıkları zaman, güneşten korunmak için kasket giyerler. Eskiden yakın adalardan mükemmel hasır şapkalar ithal edilir ve bunlara lüks eşya gözüyle bakılmıştır.

Ponape'de Toplumsal Tabakalaşma ve Varlığa ait Özelliklerin Gösterişçi Tüketime Etkisi

Genel olarak tüketim normlarını analiz edecek olursak, toplumun tabakalaşmasına uygun bir farklılaşma ile karşılaşırız. Bu apaçık farklılaşma şeflerin tekelinde evlerin, giyim eşyalarının ve besin maddelerinin türünde göze çarpmaktadır. Bunlar şeflerin toplumsal mevkiini, toplumsal statüsünü gösteren işaretlerdir ve dolayısıyla Ponape'nin toplumsal yapısında asaletin yukarıda belirttiğimiz durumunu açıklamaya hizmet ederler. Daha önce de söylediğimiz gibi, en yüksek iki şef "A₁" ve "B₁" hibiscus kısımları *sennitle* kaplamış özel evlerde oturmaya hak kazanmışlardır ve yalnız bu evler dört kısımdan oluşur. Bu, gösterişçi tüketimi

(*conspicuous consumption*) gösteren bir özelliktir. Bu en yüksek rütbeli kişilerden başka, başlıca eyalet ve bölge şeflerinin dört kısımdan oluşan evleri bulunabiliyordu.

Yukarıda da belirtildiği gibi eyalet şefleri Hindistan cevizi liflerinden yapılan ve esasen halktan olanlara yasak olan özel eteklikler giiyorlardı. Bunlarda her lif dikkatle bir deniz hayvanı kabuğu, *köpil* ile süslenmişti. Deniz kaplumbağaları, büyük bazı balık türleri (**tan, marar, mauth**) ve birçok tatlı patates türü (**kapin, nazon, pwetapnet**) bugün hâlâ "A₁" ve "B₁"e verilir ve onlar tarafından tüketilirler. Buraya kadar belirttiğimiz tüketim biçimleri, toplumsal statünün **göstergesi** görevini görür bu nedenle rekabete ya da taklide konu olamazlar. Çünkü "A₁" ve "B₁"in toplumsal statüleri kazanılmış değil, doğuştan olanlara verilmiş birer durumdur.

Ponape'de tüketim normlarının toplumsal tabakalaşma ile olan bağlantılarının şimdiye kadar çalışmamızda değinmediğimiz en ilginç ve belli kısmı, tatlı patates ve gömülmüş ekmek ağacı meyvesinin ve güney okyanus adalarının uyuşturucu içkisi **Kava**'nın ve domuzların daha yüksek toplumsal mevkilere erişmek için merasimle tüketilmeleridir. Bu konu, adanın biricik artı ürününü oluşturan ve hemen hemen özgür olan saygınlık ekonomisinin üstüne dayandığı, tarımsal ürünlerin savurganca ve rekabetçi bir biçimde teşhirini gerektirir. Bu malların tüketiminin sağladığı saygınlık ve toplumsal statünün elde edilmesi için yapılan rekabet, **Kavatiow** adı verilen ziyafetin etrafında toplanır. Bu ziyafet bazı bakımdan Kuzey Amerika'nın, Kuzey-Batı sahillerindeki yerlilerin **potlach** diye adlandırılan ziyafetlerine benzer. Ponape'de tatlı patates ve gömülmüş ekmek ağacı meyvesi, Kuzey-Batı sahillerindeki "bakır" levhaların gördüğü işin aynısını görür.

Kavatiow denilen ziyafet genellikle hasat mevsiminde ve bir bölgede bütün üye aileler tarafından verilir. Her ailenin ya da çiftliğin reisi ziyafete tatlı patates ve diğer besin maddeleriyle katılır. Ziyafeti kabul edenlerin her biri verilen tatlı patates miktarını ve kalitesini inceleyerek birbiriyle karşılaştırdıktan sonra, yansızca en iyi ve en büyük tatlı patatesi getiren adama giderek onun "1 numara" olduğunu söylerler. O kişinin çiftçi olarak becerisi ve kabiliyeti övülür. Şef kendisine sadakati ve cömertliği

dolayısıyla özellikle çiftçiye över. Bölge şefi hangi adamların devamlı olarak en büyük tatlı patates getirdiğine dikkat eder ve onları bölgenin boş bulunan önemsiz makamlarına tayin eder. Bunların zaten rütbeleri varsa, daha yüksek dereceye terfi ettirir. Bölge şefi ziyafette bulunamıyorsa, halkı kendisine en büyük tatlı patates getiren adamı bildirir.

Rekabette başarılı olmak, toplumsal mevkide ilerlemek kadar, prestij kazanmak için de bir basamaktır. Ponapelilere göre bu tür rekabette başarı kazanmak, bir adamın yalnız kabiliyetine ve cömertliğine değil, fakat onun aynı zamanda kendisinden yüksek olanlara saygılı ve sadık olduğunu da gösterir. Sadakat ise, bölge şeflerinin, "A₁" ve "B₁"'in katında bir rütbe kazanmak için fevkalâde önemli olduğundan, bu ziyafetlerin niçin bu kadar üstünde durulduğu ve bunlardaki rekabetin niçin şiddetli olduğu kolayca anlaşılır.

Büyük bir ziyafet hiç değilse bir domuzun kesilmesini ve fazla miktarda kava'nın hazırlanmasını gerektirir. Böylece ev sahibinin, cömertliği ve misafirperverliği yüzünden saygınlık artar. Bir bölge bir eyalet başkanına ziyafet verildiği zaman, bu ağırlamadan bölgeye üye olan herkes, bölge başkanı dahil, yararlanır. Bölge başkanı ilk domuzu ve **kava**'nın yapıldığı bitkiyi sağlamak zorundadır. Ziyafet büyük olacaksa, bölge mensupları problemi önceden tartışır, herkes verebileceği miktarı teklif eder. Eğer birden fazla domuz ve çok miktarda **kava** bitkisine ihtiyaç varsa, bölgenin en güçlü üyeleri bunları hediye ederler. Bu konu da aynı biçimde dikkatten kaçmaz. Domuz ya da domuzların büyüklüğü, özellikle hayvanın dişlerinin (**tusk**) uzunluğu ve tüketilen **kava** bitkilerinin sayısı ev sahibine ve bağışta bulunan diğer kişilere saygınlık sağlayan faktörlerdir. Ancak, bu tür yardımlar prestij ekonomisi açısından etkisiz bir önem arzeder. Çünkü saygınlık için yapılan formel rekabette en önemli tüketim maddesi tatlı patateslerdir. Onun hemen yanında gömülmüş ekmek ağacı meyvesi gelir.

Gömülmüş ekmek ağacı meyvesi **mör**, olmuş meyvenin yıllarca büyük bir çukura gömülüp onun içinde bırakılması ile hazırlanır. Genellikle kuyular 3.000–10.000 kadar meyve alır. Bu kuyular 1.20 m derinlikte ve 1.80 m çapındadır. Ziyafetlerde, devamlı rekabetin temelini oluşturan tatlı patates gibi her zaman

ikram edilmezler. Fakat verildikleri takdirde bir hayli değerleri olur. Gömülmüş ekmek meyvesi ağacı Temmuz ortasından Ağustos sonuna kadar yapılır. Lezzeti ekşidir. Genellikle kimse bunu 3-4 yıldan önce yemez. Bu ek bir iş demektir. Çünkü her yıl bütün **mör** kuyudan çıkarılarak taze yapraklarla sarılır ve yıl içinde tüketilenlerin yerine taze meyveler eklenerek yeniden gömülür. Ancak bu konu **Mör**'ün yaşına etki etmez. Çünkü ziyafete rekabet amacıyla getirilen **mör**'ün kaç yıllık olduğu en eski kısmına göre tayin edilir. Gömülmüş ekmek ağacı meyvesinin dayanacağı sürenin sınırı yoktur. Aynen peynir gibi, bu da zamanla lezzetlenmektedir. **Mör** kuyuları, doğal olarak, miras yolu ile elde edilen değerli mallardan biridir.

Mör'ün eskiliği, miktarından daha önemli olduğundan, hiç olmazsa 10 yıllık olmadıkça ziyafetlerde ikram edilmez.

Sofraya gömülmüş ekmek ağacı meyvesi geldiği zaman, onu hediye edene herkes kaç yıllık olduğunu sorar ve yemeden önce bu kadar uzun süre saklayabildiğinden dolayı sahibini över. **mör**'ün saygınlık getirmesi ve rekabette bir yeri olabilmesi için, içinden çıkarıldığı kuyunun tamamen boşaltılması gerekmektedir.

Diğer taraftan, rekabet açısından önemli olan bir kimsenin getirdiği tatlı patates miktarı değil, tatlı patatesin büyüklüğüdür. Bu nedenle çok sayıda küçük tatlı patates bağışta bulunan kimsenin toplumsal statüsünü yükseltmez. Tatlı patateslerin büyüklüğü, taşımak için gerekli olan insan sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Bir adam tarafından taşınan tatlı patatese **köptawan** denir ve yiyecek ihtiyacını karşılanmaktan başka bir şeye yaramaz. En büyük tatlı patatesler 4 ilâ 12 adam tarafından taşınır. Bunlar iki sıruk arasındaki askı **pös** sayısına göre adlandırılırlar. Ponapelilerin yetiştirdikleri tatlı patateslerden bazıları çok büyüktür. 100 kilo çeken bir tanesi rekabete katılabilecek kadar büyük sayılmadığından bir Japon'a satılmıştır. Bundan başka rekabete katılabilmek için her tatlı patatesin bir tek sapı (**vine**) bulunmalıdır. Bir tatlı patatesin iki sapı (**vine**) varsa, o kök iki tatlı patates kabul edilir. Rekabeti düzenleyen kurallar kesin olarak saptanmıştır. Tatlı patates bir tek sapa bağlı olarak hevenkler halinde büyümüşse, bunların hepsi bir tek bitki sayılır. Buna karşılık yine bir tek sapta birbirinden ayrı ufak yuvarlak kök grupları bulunuyorsa, her kök ayrı bir tatlı patates addolunur.

Taze ekmek ağacı meyvesi, taro, muz, ananas, Hindistan cevizi ve diğer besin maddeleri, ziyafete çağrılanları beslemek için getirilir. Bunlar rekabete katılamazlar.

Gösterişçi tüketim (*conspicuous consumption*) normunda rekabet kuralları önemli bir faktör oluşturur. Ponape’de bir insan bütün diğerlerinin ne kadar dikkatini çekerse, ne kadar büyük bir tatlı patates yetiştirmiş ya da çok eski bir **mör** getirmiş olursa olsun, dolayısıyla ne kadar övgü almış olursa olsun, ya da yeni bir tatlı patates türü yetiştirmiş olmasından dolayı saygınlığı ne kadar artarsa artsın⁷, bu durumun gerektirdiği alçakgönüllülük kurallarına sonuna kadar uymalıdır. Övülmesi karşısında duyduğu memnuniyeti göstermemeli, gururlanmamalı ya da başarısından dolayı övünmemelidir. Duyduğu gururu açıkça gösteren adam kibirli addedilir, herkes onun konusunda dedikodu yapar, onunla alay eder ve kazandığı saygınlık, ayıba dönüşür. Bu kimse, tatlı patatesinin büyüklüğü ya da **mör**’ün eskiliği konusunda ileri sürülen görüşleri iştirmiyormuş gibi davranacak ve kendisine tatlı patatesinin, var olanların en büyük olduğu bildirildiği zaman, kurala göre itiraz edip çok büyük olmadığını iddia edecek ve büyüklükte kendisinininkinden çok daha büyük olanların olduğunu iddia edecek ve bu tatlı patatesin sahibine, onun ‘I numara’ olduğunu söyleyecektir. Bu takdirde o kişinin bu açıklamaya aynı biçimde itiraz etmesi gerekir.

Bu alçakgönüllülük, sadece alay edilmek korkusuyla değil, fakat kazandığı mevkii korumaya devam edemeyeceği korkusu ile kuvvetlenmektedir. 'İ numara' ilan edilen kişi, rakiplerinin birinin gelecek ziyafette daha büyük bir tatlı patatesle kendisini geçmesi korkusuyla küçük tatlı patates yetiştirmiş olanlarla dahi alay etmeğe cesaret edemez. Çünkü bu rekabette kimsenin en büyük tatlı patatesini ya da en eski **mör**'ünü ziyafete getirmeyeceği, tersine onları güvence olarak saklayacağı, herhangi bir kimsenin daha sonra kendisini geçmesi halinde, misilleme aracı olarak kullanabileceği prensibi kabul edilmiştir.

Toplumsal statü sağlama aracı olan tatlı patates ve gömül-müş ekmek ağacı meyvesinin (**mör**) gösterişçi tüketim konu-sunda yapılan rekabet, Ponapelileri iten psikolojik faktörleri ve

⁷ W. R. Bascom, *Ponape: A Pacific Economy in Transition*, 1947, s. 201.

çalışmağa karşı takındıkları tavrı anlamak için gereklidir. Ponapelinin ekonomik davranışı yalnız bazı önemli lüks eşyayı satın almak, hatta kendisinin ve ailesinin geçimine yeterli olacak miktarda lüzumlu şeyleri sağlamak arzusu şeklinde açıklanamaz. Çok kere Ponapelilerin evlerinde büyük tatlı patatesleri bulunduğu halde aç kaldıklarına işaret edilmektedir. Büyük tatlı patatesler hiçbir zaman geçim için kullanılmaz. Bunlar bir ziyafet zamanına kadar saklanarak sergilenmek ve onların büyüklüklerinden doğan toplumsal saygı ve mevki sağlamak için kullanılmaktadır⁸.

Bu durumu daha da derinleştirebiliriz. Tatlı patatesler gizli olarak yetiştirilmektedir. Bir Ponapeli sahip olduğu Hindistan cevizi ağaçlarının sayısından ve para miktarından açıkça söz edebilir ve hatta bunlarla övünebilir. Fakat diktiği tatlı patates miktarı ve türü konusundaki sorulardan daima kaçınır.

Bazen de kasten yanlış cevap verir. Bu bilginin gizlenmesinin nedeni açıktır. Rakipleri gelecek ziyafette kendisinin ne kadar büyük bir tatlı patates sergileyebileceğini tahmin edememelidir. Bu yolla Ponapeli sürpriz yapma avantajına sahip olacaktır. Kendisine tatlı patatesleri konusunda sorular sorulunca genellikle ancak bir kaç tane ektiği ya da bu yıl hiç ekmediği anlamında cevaplar verilir. Başka birinin tatlı patateslerine bakmak dahi ayıptır. Böyle yapanlarla herkes açıkça alay eder ve hakkında dedikodu yapılır. Diğer bir kimsenin çiftliğini ziyaret ederken Ponapeli, eve en yakın yerde yetişen tatlı patatesleri bile görmezlikten gelir. Hâlbuki böyle yerlerde ekilen tatlı patatesler çiftliğin, evden ve herhangi bir yoldan olabildiğince uzak ve genellikle sık çalılıklarla çevrilmiş olan bir yerinde yetiştirilir. Bir yabancıнын bir çiftliği gezmek arzusu bile cüretkârlık ve ayıp bir şey addedilir.

Mör kuyularının sayısı ve kaç yıllık olduğu da olabildiğince gizlenmektedir. Belirli bir kuyunun doldurulmasında bin ya da daha fazla meyve kullanıldığı halde, ancak bir kaç yüz tane kullanıldığı söylenir. **Mör** kuyuları, aynen tatlı patates bahçeleri gibi, çiftliğin en uzak ve erişilemez kısımlarındadır. Bir ailenin erkek ya da kadın bireyleri gömülmüş ekmek ağacı hazırlama-

⁸ Burada da toplumsal ihtiyacın tatmini uğruna biyolojik ihtiyaçların ihmal edildiği aşikârdır.

sında birlikte çalıştıkları halde, tatlı patateslerin yetiştirilmesi tamamen kişisel bir iştir ve bunu erkekler tek başlarına yaparlar.

Tatlı patateslerin toplumsal açıdan ortaya koydukları önem, yalnız bunların yetiştirilmesi için gösterilen dikkat ve beceriye ait değildir. Halkın tatlı patates türlerine karşı beslediği ve her türün karakteristik nitelikleri ve hatta tarihçesi konusunda gösterdikleri ilgi de bunun öneminin işaretidir. Hemen hemen bütün **Mikro-nezya**'da taro tarımında gübre kullanılmaktadır, hâlbuki Ponape'de gübreden ancak tatlı patates tarımında yararlanılır. Tatlı patatesler konusundaki bilgiye gelince: Bascom⁹ kendisine bir Ponapeli tarafından 99 çeşit tatlı patates türünün birbiri arkasına sayıldığını, büyüklükleri, biçimleri, renkleri ve ilk defa Ponape'ye getirildikleri devre konusunda ayrıntılı açıklamayla birlikte 156 yerli tatlı patates türü hakkında bilgi verildiğini yazmaktadır. Çeşitlerin birçoğunu ilk defa eken adamın ismi ve ilk defa yetiştirdiği bölge de bu bilgiler arasındadır.

Bu bakımdan yeni bir tatlı patates türünün ortaya çıkmasının önemli bir olay oluşuna şaşmamak gerekir. Böyle yeni bir çeşit ilk defa olarak bir ziyafete getirilirse, müthiş bir heyecan hüküm sürer. Herkes onun etrafında toplanarak biçimini, rengini, kabuğunun dokusunu ve kendilerinin de belki daha büyük bir tane yetiştirmesi ümidiyle, büyüklüğünü inceler. Ayrıca onu yetiştiren adama ismi, sapının şekli, tadı, ne zaman ektiği, ne kadar sürede büyüdüğü konusunda sorular sorulur. Bu kişi de tatlı patatesine karşı gösterilen ilgiden, başkalarının da onu yetiştirmek istemesinden dolayı övünç duyar. Saygınlığı başkalarının ziyafete kendisinininkinden daha büyük tatlı patates getirmelerine rağmen, daha fazla olur.

Haber ortalığa yayıldıkça adanın diğer kısımlarındaki halk da gelerek kendisinden aşı kalemleri rica ederler ve kendi bölgelerine ilk defa bu tür tatlı patatesi sokmayı ümit ederler.

Yeni bir tatlı patates türü bulan kişi ismini de koyar. Eğer yetiştirilen kendisinin övünç duyduğu yeni bir çeşitse, genellikle bitkiye kendi ismini kor. Verdiği isim ne olursa olsun, artık yeni bir çeşit yetiştiren adam diye tanınır. Bir ziyafette bu çeşit bir tatlı patates birinci gelir ve kendisi de orada misafir olarak bulu-

⁹ W. R. Bascom: Ponape, *A Pacific Economy in Transition* 1947, s. 63.

nursa, daha fazla övgü alır. Bundan da ziyafet için yetiştiren adamdan daha fazla kişisel memnuniyet duyar.

Ancak yeni bir tatlı patates türü derhal sunulmaz. Gerçi çiftliğin en ücra köşesine dikilir ve kimsenin görmesine imkân yoktur. Fakat kendisi keşfinden kısaca söz ederek herkes tarafından duyulmasını ve üzerinde fikir yürütülmesini ister. Bu tür haberler bütün adaya kolaylıkla yayılır, öyle ki yeni tatlı patates türünün sergilenmesinden yıllarca önce tartışması yapılır. Bascom'un söylediğine göre 'Alman egemenliği devrinin başlarında Amerikalı bir misyoner olan Mr. Grey tarafından **Kiti**'nin "A₇" şefine tanıtılan bir tatlı patates türü ancak Japonya egemenliği devrinde, yani hiç olmazsa 7 yıl sonra açıkça sergilenmiştir'¹⁰. Bu konu, Ponapelilerin yeni bir çeşit yetiştiren kimsenin sergileme için ondan yüzlerce bitki yetiştirene kadar birçok yıl beklemesi gerektiği, çünkü kendisinden aşî kalemelerinin talebini karşılayamadığı takdirde çok utanç duyacağı yolunda ileri sürdükleri fikirlere kanıt oluşturur.

Esas ziyafetlerin yanında klan arkadaşlarına, misafire verilen ziyafetler de vardır. Böyle bir ziyafet esas açısından bir dostluk belirtisi olarak verilmekle birlikte, her ev sahibi gelen misafirine böyle bir ziyafet vermek zorundadır. Komşular ve akrabalar yardım etmek amacıyla tatlı patates, ekmek ağacı meyvesi ve diğer besin maddeleri getirirler, fakat ev sahibi hiç olmazsa bir domuz ve kava sağlamalıdır. Ancak kendisine gösterilen bu ilgi sonucunda misafir karşılık olarak bir yükümlülük altına girmektedir. Ev sahibi misafiri ziyarete gittiği zaman o da aynı saygıyı göstermektedir. Bu takdirde ikincisi birincisinden daha az yükümlü olamaz, tersine genellikle iki katı ya da daha fazla tatlı patates ve domuz tüketilir. Karşılık amacıyla yapılan ziyafetlerde daha az ikramda bulunmak ayıptır. Ancak ikinci ziyafetin sonunda bütün yükümlülükler ortadan kalkar¹¹.

¹⁰ W. R. Bascom: Ponape, *A Pasific Economy in Transition* 1947, s. 64

¹¹ Bugün eski adetler ehemmiyetini kaybettikçe ziyafetler en çok münakaşa edilen meselelerden biri olmuştur. Bilhassa bazı kimseler bunları domuz ve tatlı patates elde etmek için bir vasita haline getirmektedirler. Zira misafirin ziyafete tahsis edilen domuzu canlı olarak eve götürmeyi talep etme hakkı vardır. Bu inkişafın teferruatı için bak:

W. R. Bascom: Ponape, *A Pacific Economy in Transition*, s. 145.

Ziyafetler aileler tarafından evlenme, hamilelik, doğum, ölünün gömülmesi, yeni bir rütbenin elde edilmesi, yeni bir evin inşası, seyahate çıkış ya da seyahatten dönüş olayları dolayısıyla de verilir. Fakat bunlardan hiçbirisi karşılık olarak bir ziyafeti gerektirmez.

Ponape'de şimdiye kadar verildiği hatırlanan en büyük ziyafet, yerliler tarafından açılan ilk genel mağazaya sahip olarak zengin olan ve **Kiti** eyaletinin ihtiyar **Nanipeiliğini** 'A₆' yerine getirmiş olan Henry Nanipei'nin hatırasına saygıyla heykel dikilmesi nedeniyle verilmiştir. Vasiyet tipik olmamakla birlikte, bütün ada halkı, hükümet ve tüccarlar bu ziyafete yardımda bulunmuşlardır. 10 sığır ve birçok domuz kesilmiş, 1000 tane tatlı patates dağıtılmıştır¹².

Ponape'de görülen hediye verme konuları, ziyafetleri karakterize edenler gibi Ponapelilerin düşünce sisteminde ailenin ününün saygı, şeref ve toplumsal durumunun sahip olduğu önemi belirtmektir. Ponape'de yedi biçim 'hediye değişimi vardır ve adları şöyledir: '**Pwain, Kisakis, İsais, Sawa, Kating, Pwei, Sais, ve Nat**'. Gerçekte varlığın yeniden ekonomik dağıtım mekanizmalarını oluşturan bu yedi biçimle ilgili olarak, kendisinden beklenildiğinden daha az vermiş olma korkusundan devamlı bir endişe duyulmaktadır. Hediye takası biçimlerinin hepsi prestij ekonomisiyle doğrudan doğruya ilgili değildir. Örneğin: **Pwain** ya da **Nat** denilenler satın alma, trampa (aynı takas) ve hizmet bedellerini kapsar. Bu tür trans aksiyonlar malları ya da hizmetleri elde eden kişinin mal ya da hizmet iade etmesi, ya da yakın zamanlarda, takas edilen malların, maddelerin ve hizmetlerin bedelini para ile ödemesi demektir.

Diğer taraftan **kisakis** anlam açısından 'hediye' kelimesine çok yakındır, şöyle ki her ikisi de derhal bir geri verme yükümlülüğü getirmez ve karşılık olarak verilen malların kıymetiyle arasında bir ilişki yoktur¹³.

Bu anlamdaki hediyeler, evlenme, hamilelik, doğum, seyahate çıkış ya da seyahatten dönüş, kocanın ya da karının ölümü hallerinde dostlar tarafından verilir. Bunlar da bir kumaş parçası,

¹² Aynı eser, s. 66.

¹³ Ponape'de bir dağıtım mekanizması olarak hediye değişimi hakkında ayrıntılı analizler için bak: W. R. Bascom, aynı eser, s. 140.

bir şişe esans, gömlek, pantolon, giysi, sünger, şapka ve paradan oluşabilir. Ayrıca, klan üye kişiler muz, tatlı patates, anaç, domuz, piliç ya da başka hediyeler getirebilirler. Teorik olarak bu hediyeler önce alınmış olanların karşılığı olmamak ya da gelecekte bir karşılığı gerektirmemekle birlikte, uygulamada, aksi toplumsal durum ortaya çıktığı zaman hiç olmazsa aynı kalitede hediyeler gönderilmesi gerekir. Bu nokta **Mauss** tarafından ileri sürülen ve ilkel toplumlarda hediyelerin, bir tür takas şekli olduğunu ve bu takasın verilen hediyein kabul ile uygun zamanda bir karşılığa bulunulması yükümlülüğünü doğrulduğunu iddia eden fikrinin doğruluğunu kabul etmektedir¹⁴. Ponape'deki hediye takası ne **Tikopia**'da¹⁵ düğünlerde ve cenazelerde yapılan hediye takasları gibi karmaşık ne de **Trobiand kula** sahasındaki¹⁶ saygınlık takasları gibi ayinleşmiş olmamakla birlikte, Ponapelilerin hayatında ailelerin görevlerini tayin etmeğe yardım eden bir gösterişçi tüketim olarak önemli bir yer almaktadır. Ponape'de paranın geçerli olduğu kültürlerle olan ilişkiler sonucunda para ya da para getiren ürün şeklinde yeni bir varlık tarzı ve ana tür özelliklerinden sıyrılıp bu varlık mülkiyetine dayanan yeni bir tabakalaşma tarzı gelişmiştir¹⁷.

Para şeklindeki varlık gayet doğal olarak Avrupa tarzı evler, Avrupa tarzı giysiler, mobilya, tabak, kitap ve diğer gösteriş araçlarının sağlanmasında kullanılmaktadır. Bu mallar tatlı patateslerin, gömülmüş ekmek ağacı meyvelerinin hatta klan aidiyetlerinin ve doğuştan gelen toplumsal statünün yerine geçecek yeni tabakalaşma sisteminin belirtileri haline gelmiştir. Bu yolla daha iyi giysiler, daha büyük porselen takımlar ya da daha güzel mobilya alabilmek için esaslı bir istek, eski basit tarım biçimlerinden çok daha büyük girişimlerden kazanılan para şeklinde beliren varlığa dayanan yeni bir toplumsal mevki kazanmak için, bir araç haline gelmiştir.

¹⁴ Marcel Mauss: *Essai sur Le Bon' L'année Sociologique* n. s. I, 1925.

¹⁵ Raymond Firth: *A Polynesian Economy*, 1940, s. 320 ayrıca bak: H. I. Rogbin: *Polynesian Ceremonial Exchange*, *Oceania*, Cilt III, 1932-1933, s. 13-40

¹⁶ B. Mallnovski, *Argonauts of Western Pacific*, New York 1923.

¹⁷ W. R. Bascom: *Ponape, A Pacific Economy in Transition* 1947, s. 56-57.

Tüketim normlarında meydana gelen bu gelişmenin sonuçlarını bugün elde var olan materyal ile ayrıca araştırmaya imkân yoktur. Görüşlerimizde, Ponape konusundaki açıklamalarından tek kaynak olarak yararlandığımız Bascom, 1946'la Japonya'nın teslim olmasından altı ay sonra, yani Ponape halkının toplumsal mevki konusunda rekabet için ya da hatta bunun dışında, genellikle kabul edilen en ilkel giyim ihtiyaçlarını karşılamak için ne paraya ne de mala sahip bulunmadıkları bir zamanda, Ponape'de bulunmuştur. Ancak, yeni tabakalaşma konusunda bilgimiz olmamakla birlikte, kùltür değişmesi sonucunda yeni gelen usuller ve eşyalar eski âdetlerle karışıp onların değişik biçimler ve yeni yorumlarla bambaşka bir çeşni kazanmalarına neden olduklarını görmek olanağı vardır. Güzel bir ev, iyi bir porselen takım, dayanıklı mobilyalar, iyi bir sandalye ve motor, güzel giysiler, güzel kokulu esanslar saygı ve övgü sağlarlar. Fakat aynen tatlı patates rekabeti sırasında olduğu gibi, sahibi gururunu gizlemeli ve yapılan övgülere itiraz etmelidir.

Bir kimse bir evin güzelliğinden söz ederse, sahibi iyicene alçakgönüllülük ile adi bir şey olduğunu söylemelidir. Bir kadının kullandığı esans beğenildiği takdirde, esansın fevkâlade bir şey olmadığı konusunda ısrar edilmeli ve en iyi mobilyaların misafirlerin gözünden kaçmaması için en ön odaya yerleştirilmesine rağmen, ev sahibi maruz kalacağı övgüler karşısında bunlara lâayık olmadığını iddia etmelidir¹⁸.

Eski toplumsal tabakalaşma nizamının ne dereceye kadar yenisine tekabül ettiğini ya da onunla kapaklandığını söylemek güçtür. Bascom, 'bunun ziyafetler ya da reislik terimleri içinde doğrudan doğruya toplumsal statü ile alakadar olmayabileceğine, fakat en zengin bireylerin genellikle ünvan sahibi olduklarına' işaret etmektedir¹⁹. Bu konuda en iyi örnek, yukarıda belirtmiş olduğumuz ve Ada'daki Hindistan cevizi ağaçlarının dörtte üçünden fazlasına sahip olan **Manipe** ailesidir. Bugün şef olan Oliver, **Kiti** bölgesinin Manipe'sidir. Erkek kardeşlerinden biri de Natala bölgesinde aynı ünvanı taşımaktadır. Bu aile aynı zamanda tüke-

¹⁸ W. R. Bascom: Ponape, *A Pacific Economy in Transition*, s. 28.

¹⁹ Aynı eser, s. 65.

tim açısından en çok Avrupalılaştırmış ailedir ve bu nedenle yeni tüketim tarzlarındaki maddeleri değiştirmek inisiyatifine haizdir²⁰.

Buraya kadar olan tartışmamızı toplayacak olursak, Ponape toplumsal tabakalaşmasının tüketim normlarıyla olan ilişkilerinin tetkikiyle şu sonuca varırız: İki farklı toplumsal tabakalaşma sistemine tekabül etmek üzere birbirinden tamamen ayrı iki norm tipi vardır. Doğuştan elde edilen ünvanlar, belirli tipte evleri, özel giysileri ve belirli bazı tür eşya ve besinleri kullanmak hakkını bahşeder. Diğer taraftan hem asiller ve hem de halktan olanlar ziyafet merasimlerinde gösterişçi tüketim konusunda rekabet yolu ile kendilerine açık bulundurulmuş daha yüksek toplumsal konumları kazanırlar. Bu bakımdan davranışları birbirlerine benzer. Misafirperverlik nedeniyle verilen ziyafetler ve hediye değişimi de, Ponapeli ailelere saygı ve daha yüksek toplumsal mevki sağlayan gösterişçi tüketimin rekabetçi vasfını açıkça göstermektedir. Tatlı patates ve gömülmüş ekmek ağacı meyvesi **mör** etrafındaki esrar perdesi ile şiddetli rekabet, Ponape saygınlık ekonomisi için açık bir toplumsal tabakalaşma sistemi ile rekabetçi gösterişçi tüketim arasındaki sıkı ilişkilere iyi bir misal oluşturur.

Nihayet, yeni varlık biçimlerinin, toplumsal tabakalaşma ve tüketim normları üzerindeki tesirleri açısından güzel giysiler ve özel ev tipleri gibi Avrupalı gösterişçi tüketim tarzları, bir ailenin sahip olduğu nakdi varlığın teşhir aracı olması dolayısıyla, önemleri gittikçe artmaktadır. Yeni para ekonomisi tecrübeleriyle, zenginleşen yerli ailelerin eski nizam içinde de daha yüksek toplumsal mevkilere yükselme temayülü göstermeleri, onların tatlı patates ve mör rekabetine dayanan eski normlara halâ bağlı kalmaları ile birlikte, yeni tüketim tarzının kabulüne hizmet ettikleri de muhakkaktır.

²⁰ Aynı eser, s. 65.

Bölüm VII

ANKARA: Hipotezin Denendiği Kültürlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin Yönetim Merkezi

Araştırmalarımızda son toplum Ankara, öncekilerden daha karmaşık olan yapısı, daha ileri teknolojisi ve para ekonomisi ile ayrılır. Ancak bunun toplumsal tabakalaşma sistemi de, tamamıyla daha önceki gruplara uygulanan, düşey hareket olanağı ve bunun rekabetçi bir gösterişçi tüketime neden olup olmaması gibi terimler içinde analiz edilebilir. Ayrıca Ankara'nın daha ileri teknolojisi ve para ekonomisi, daha önce gördüğümüz kültürler için mümkün olandan çok daha yüksek bir varlık birikmesi sağlamaktadır. Bu varlık birikmesi tüketim normlarının bütün yönlerinde ve her zaman gösterişçi tüketimde bulunmak fırsatını veren diğer bir faktördür.

Yeri ve Toplumsal Tabakalaşması

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ankara Türkiye'nin ortasında küçük bir kasaba idi. İmparatorluğun aristokrasisinin yerleştiği bir şehir ya da önemli bir ticaret merkezi olmak için yeri uygun değildi. Bu kasabanın esas uğraşısı tarımdı. Bütün tarımsal topluluklarda olduğu gibi, burada da varlık nesiller boyunca zor bir çalışma ile birikmişti. Bu kasabanın fakirler, büyük arazi sahipleri, zengin eski aileler, küçük arazi sahipleri ile sanatkârlardan oluşan tabakalaşma sisteminde toplumsal statü doğuştan kazanılıyordu.

Fakat toplumsal yaşamın çok kapalı ve birbirine bağlı olduğu ve herkesin birbirini çok iyi tanıdığı bu sistemde bireylerin ve ailelerinin statülerini değiştirebilmeleri şansı pek azdır. Bugün

Ankara bir yönetim merkezidir¹. Hızla değişerek batılı bir şehir durumuna gelmektedir. Feodal tarımcılar şehrin yaşamındaki eski yerlerini, önemlerini kaybetmiş, yerlerini yeni gelişen ticari fırsatlarla ortaya çıkmış olan yeni zengin, kuvvetli işadamları ve devlet memurları gruplarına bırakmışlardır. Her büyük şehirde olduğu gibi yeni gelen ticari ve idari nüfusla birlikte şehrin yaşamında yeni ilgiler belirmiş, insan ilişkileri yüz yüze olmaktan çıkmış, anonim bir duruma gelmiştir. Tabakalaşma da bir alt tabakadan bir üst tabakaya yükseltebilme olanakları belirmiş ve anonim ilişkilerle birlikte statüsü yüksek olan gruplara mensup gibi görünmek, bireylerde ve ailelerde yeni bir istek durumuna gelmiştir. Şehrin tabakalaşmasının bugün aşağı yukarı, önce ekonomik bir temele, sonra politik ve toplumsal mevkie göre billurlaştığı görülmektedir. Mevcut gruplaşmalar gene alt, üst ve orta tabakalar şeklinde ayırt edilebilirse de bunlar arasında çizilebilecek çizgiler yönetim merkezi olmadan önceki çizgilerden çok daha az belirlidir. Örneğin orta tabakanın, durumu biraz daha kötü olan aileleri, yaşam tarzları açısından en alt tabakaya benzemekte, daha iyi olan aileleri ise üst tabakanın özelliklerini göstermektedir. Bu 'geçiş tabakaları' diyebileceğimiz gruplar esas üç kategorinin arasını doldurmaktadır.

Bu modern tabakalaşmada, bireysel gelirleri olan en yüksek devlet memurları, büyük ithalat-ihracat tüccarları ve müteahhitler en üst tabakayı oluşturmaktadır. Bunun altındaki geçiş tabakası olan üst orta tabakayı serbest meslek sahipleri, şirketlerin yüksek maaşlı teknisyenleri ve yönetimcileri ve daha küçük hükümet memurları meydana getirir. İşçiler, memurlar, sanatkârlar ve esnaf gibi küçük tüccarlar gerçek orta tabakayı oluştururlar. Alt orta tabakanın çoğunluğunu işçiler, sanatkârlar ve küçük memurlar oluşturur. En sonda gelen alt tabaka ise, kalifiye olmayan işçileri, seyyar satıcıları, küçük esnafı ve işsizleri içine alan gruptur.

¹ Fehmi Yavuz: 'Şehirlerin Büyümesi ve Bölge Plancılığı' İkinci İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları* 79/6, 1956, s. 51-57. Orhan Türkay: 'Türkiye'de Zirai Nüfus ve Yerleşme', *Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt XII, 1957, sayı I den ayrı baskı, s. 14-19; Fehmi Yavuz: 'Gece kondu', Ankara'da 158 Gecekondu! İsimli esere Önsöz, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları* 69/51, İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 3, s. 6.

Fakat bu genel çizgilerine rağmen, 'araştırmanın yapıldığı 1947 yılında, Ankara h    ne tamamıyla kasaba aşamasında, ne de tamamıyla modern bir şehir durumuna gelmiş bulunuyordu. Henüz bir geçiş durumunda idi. Onun için tabakalaşma problemi daha karışık bir durum göstermektedir. İki ayrı sistem, normlar ve kıymetler sistemi yan yana bulunmaktadır. Bu yüzden, örneğin, hem eski kasaba eşrafından hem de müteahhit tüccardan üst tabaka diye bahsedilebilmektedir. Bu iki tip cemiyetin normları bazen oldukça bariz bir durumda ayrı ve birbirinden bağımsız yaşıyor, bazen de ikisi yan yana bulunup çekişmelere, karışıklıklara neden oluyor. Ancak esas bakımdan yeni tabakalaşmanın egemen olduğu grlmektedir.

Ankara'da tüketim normlarının tabakalaşmaya göre gösterdiği farklılaşma ve özelliklerinin araştırılması 500 ailenin tüketimleri konusunda anketlerle birlikte, serbest görüşme yöntemi ve gözlemlerle toplanmış olan materyale dayanmaktadır. Görüşmeler sabit bir pl  n ve soru cetveli içinde anket cevapları ile birlikte kullanılabilir, sınıflanabilir şekilde yapılmıřtır². Ankara'nın belirli bir tabakalaşma piramidi ya da takriben bile olsa bir ölçüt olarak kullanılabilir bir gelir istatistiği olmadığı için, örneğimiz oranları tam olarak verememiştir. Meslekler ve gruplar açısından örneğin % 40,6'sı memurdur. Bu Ankara'nın bir memur şehri olmakla birlikte, biraz da memur aileleri ile çok daha kolay bağlantı kurulabilmesindendir. Bundan başka örneğin % 3,6'sı işsiz, %11,4 işçi, %16,6'sı esnaf ve sanatk  r, %9,6'sı sermaye sahipleri yanında memur ve teknisyen, %4,2'si serbest meslek erbabı, %1,0 i ek gelir sahibi, %8,62 sı tüccar, %4,2'si de müteahhit fabrikatör ve diğer sermayedar iş sahiplerinden oluřmaktadır³.

² Verinin toplanılışı ve özellikleri hakkında Bölüm III'te etraflı bilgi verilmiştir.

³ 1955 Nüfus sayımında esas meslek ana grupları aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

- I. Teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve ilgili meslekler.
- II. Müteşebbisler, mdrl  r, idareciler ve memurlar.
- III. Satıcılar, satışla ilgili meslekler.
- IV. Çiftçiler, ormancılar, balığılar, avılar ve ilgili meslekler.
- V. Maden ve taş çıkartma içleri ile meslekler.
- VI. Taşıma ve iletişimle ilgili meslekler.
- VII. Sanatk  rlar, imal  t ve tamirat işçileri.

Bu sınıflama bile tabakalaşma sürecini gerektiği kadar açık olarak aksettirmemektedir. 500 ailenin %40'ını meydana getiren memurlar grubuna, örneğin, hem bakanlar, müsteşarlar, hem de küçük memurlar, örneğin posta müvezzileri girmektedir. Biz de aileleri tabakalara ayırabilmek için, meslekler yerine bu tabakaların kolaylıkla görülebildiği ve aileleri kesin sınıflar durumunda ayrılabilen bazı tüketim konularının sınıflamasından elde ettiğimiz profilleri kullandık. Tüketim normlarının hepsi derece derece bir değiştirme ile ve birbirine bağlı olarak yeni düzeylere gelmektedir. Belirli bir ailenin yaşam düzeyi bu tüketim konularının hepsinin birden oluşturduğu organik bir bütündür.

Bizim örneklemimizde bu sıralamayı en iyi temsil eden, aileleri en belirgin şekilde ayıran tüketim konuları evdeki eşya, sofrada kullanılan tabak, çanak, kahvaltılar, ikram tarzı, kürkler ve hizmetçiler olarak görünüyor. Böylece 500 aileye ait bu tüketim normları etrafındaki gruplaşmaları Ankara'daki tabakalaşmanın endeksleri olarak kullandık.

Tablo I en alt tabakayı ayırmaktadır. Sofralarında perakende bile olsa porselen bir şey bulunmayan ve evlerinde üzerinde şiltesiyle bir sediri bile olmayan bu 99 aile bizim örneklemimizde ve Ankara'da en aşağı yaşam düzeyindedir. Tablo II'deki 90 ailenin evlerinde sedir olmakla birlikte, sabahları en fazla ya zeytin ya peynir ve çay bulabilen alt tabakanın üstünde ve ger-

VIII. Kalifiye olmayan işçiler.

IX. Hizmetler ve ilgili meslekler.

X. Meslekleri tayin edilemeyenler, mesleksizler ve meslekleri belirsiz olanlar.

Bu sınıflamanın tabakalaşma kurumu için kriter olarak kullanılmasının olanak olmadığı açıkça görülmektedir. Örneğin birinci gruba mühendislerle ve doktorlarla birlikte hayvan sağlık memurları, icra memurları da girmektedir veya 'hizmetler ve ilgili meslekler' grubuna hizmetçilerle birlikte jandarma subayları da girmektedir. Bak: Ratip Yüceuluğ, *Rakamların Işığında 100.000 ve Daha fazla Nüfuslu Şehirlerde Aile Konut ve Kira Durumu*. Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 129 1959, s. 10-12.

Ratip Yüceuluğ aynı eserinde Ankara şehrin Altındağ, Çankaya ve Merkez ilçelerinde nüfusun bu sınıflamaya göre mesleklerin dağılım yüzdesini vermektedir. Sınıflanan sınıflar değişik olduğu ve özellikle bu sınıflama 1955 yılına ait bulunduğu için bizim bulgularımızla karşılaştırması mümkün değildir. Ancak orda da memur oranının en yüksek oranı oluşturduğu ve bu mesleklerin şehir içindeki yayılışının bizimki ile uyuyuşunu görmek mümkündür. s. 54.

ek orta tabakanın altında bir geçiş tabakası, düzeyi olarak aldık. Bu 90 aile belirli tüketimleriyle aşağıya dşmemeğe çalışan, fakat özellikle son derece darlık içinde olan ailelerdir.

Gelen misafire yapılan ağırlamanın büyük pastalarla zenginleştiği, şekerlemenin her zaman misafirlere ikram edildiği evlerin altında bulunan ve sabahları sadece zeytin ekmek yemeyenler gerçek orta tabakayı oluşturur. Tablo III. Bunlar rneklemimizde 200 evdirler.

İki üç kürkü ve bir o kadar hizmetçisi olmamakla birlikte, evinin hiç değilse iki esas ve çok defa  odası iyi cins mobilya ile döşenmiş olan, yaptıkları ikramları zengin olan, 70 aile üst orta tabakayı oluşturmaktadır. Bunların üstünde kürkleri, hizmetçileri, seçme ve az bulunur eşyaları, seyahatleri ile bir üst tabaka vardır. En az üç kürkü ve ücretli iki adam kullanmayı bu tabakanın belirgin çizgisi olarak gördük ve öyle kabul ettik. Bu aileler örneklemimizde 33 adettiler.

TABLO I.**Evdeki eşya ve sofrada kullanılan tabak cinsi korelasyonu**

	Top- rak ve çinko	Bakır ve çinko	Pera- kende porse- len	Porselen takımı	Gümüş takımı	Toplam
Üç esas odada çok iyi takım- lar				65	15	80
Yemek ve misafir oda- sında çok iyi takım				11		11
Üç esas odada orta karar takımlar			3	21		24
Misafir ve yatak odasın- da çok iyi takım				12		12
Yalnız misafir odası takımı			47	37		84
Sedirli ayrı misafir odası			16			16
Sedirli dağ- nık eşya			14	4		18
Halılı sedir, yerde halı vb.		2	33			35
Yere kilim, halı ve sedir vesal- re		4	54			58
Şilteli sedir, kilim vb.		40	25			65
Şilteli sedir, yataklar, çul		36				36
Yalnız yataklar ve çul		54				54
Hiçbir şey	7					7
Toplam	7	136	192	150	15	500

TABLO II. Evdeki eşya ve kahvaltı korelasyonu

	Hiç edlimiyor	Ne bulursa	Çorba	Ya peynir Ya zeytin	Peynir, zeytin	Süt v.s	Tereyağ, recel v.s.	Meyve, süt v.s.	Toplam
Üç esas odada çok iyi takımlar					4	30	43	3	80
Yemek ve misafir odasında çok iyi takım					3	5	3		11
Üç esas odada orta karar takımlar					5	4	3		12
Misafir ve yatak odasında çok iyi takım					17	3	4		24
Yalnız misafir odası takımı	7				70	6	1		84
Sedirli ayrı misafir odası olanlar					4	6	6		16
Sedirsiz dağı-nık eşya				14	4				18
Halılı sedir, yerde halı				5	30				35
Yere kilim, halılı sedir vb				16	42				58
Halısız sedir, kilim vb		10	12	43					65
Şiltersiz sedir, yataklar ve çul		20	6	10					36
Yalnız yataklar ve çul	2	38	12	2					54
Hiçbir şey		7							7
Toplam	9	75	30	90	179	54	60	3	500

TABLO III. Evdeki eşya ve misafire yapılan ikram korelasyonu

	Hiçbir şey	Kahve	Kahve meyve	Kahve Şeker		Mürekkep pasta çay	İçki, çay pasta	Toplam
Üç esas odada çok iyi takımlar						62	23	80
Yemek ve misafir odasında çok iyi takım						5	6	11
Misafir ve yatak odasında çok iyi takım						8	4	12
Üç esas odada orta karar takımlar				14	10			24
Yalnız misafir odası takımı		14		36	34			84
Sedirli ayrı misafir odası		4	5	7				16
Sedirsiz dağınık eşya		16		2				18
Halılı sedir, yerde vb		22	10	3				35
Yere kilim, halılı sedir vb		37	18	3				58
Halısız sedir, kilim vesaire		53	12					65
Şiltesiz sedir, yataklar, çul	17	19						36
Yalnız yataklar ve çul	53	1						54
Hiçbir şey	7							7
Toplam	77	166	45	65	44	75	68	500

TABLO IV. Kürk ve ücretli hizmetçisi korelasyonu

	Hiç hizmet- çisi olmayan	1 hizmetçi	2 hizmetçi	3 hizmetçi	4 hizmetçi	Toplam
Hiç kürkü olmayan	282	71				353
1 parça kürk	21	63	3			87
2 parça kürk		14	13			27
3 parça kürk			11			11
4 parça kürk			3	11		14
Daha fazla					8	8
Toplam	305	148	30	11	8	500

Araştırmamızda bu çeşit tabakaları ayırt edici tüketim konularının belirmiş olmasını bir başarı sayıyoruz. Bilindiği gibi her sınıflamada böyle ayırt edici niteliklerin tespiti ve bulunması mümkündür. Hayvanlar, bitkiler ve olaylar, açıkçası her şey sonsuz sayıda niteliklere göre sınıflandırılabilir. Somut niteliklerin sonu yoktur. Sorun önemli ve anlamlı (ayırt edici) nitelikleri bulup tespit edebilmektedir. Bu yapıldıktan sonra sınıflandırma işi kolaylaşır ve artık diğer nitelikler bırakılarak incelenen olay bu ayırt edici niteliklere göre kolayca tasnif edilebilir. Biz böylece kendi örneklemimizi belirten ayırt edici tüketim konularına göre bir sınıflandırma yapmış bulunuyoruz.

Alt Tabakada Tüketim Normları

En alt tabakada tüketim normları en düşük yaşam düzeyine tekabül etmek eğilimini gösteriyor. Bu tabakada bulunan ailelerin çoğu şehrin gecekondu mahallelerinde kaçak yapılan, hiçbir konfor ve sıhhi donanımı olmayan evlerde oturmaktadırlar⁴.

⁴ Gecekonduların ilkel konfor koşulların nedeniyle, alıacele ve imâr yasalarına tamamen aykırı olarak yapılmış konutlardır. Olanakların sınırlı olduğu yerlerde ve zamanlarda konut ihtiyacı böyle karşılanmaktadır. Hızla büyüyen şehirlerde özellikle yayılmaktadır. İbrahim Öğretmen'in Ankara'da Hukuk Fakültesi ile Siyasal Bilgiler Fakültesi arkasındaki alanda yapılmış gecekondu

Şehrin diğer semtlerinde yayılmış durumda bulunuyorlarsa da, hiçbir yerde o mahallelerdeki kadar bir yerde toplanma yoktur. Daha küçük olmakla birlikte ikinci bir yerde toplanma yeri de Hacettepe'nin ve Hisar'ın belirli yerleridir.

Bizim 500 ailelik örneklemimizin 97 sini oluşturan alt tabaka ailelerinde bu dağılıma Tablo V'te gösterilmiştir

Tablo V. En alt tabakada evlerin bulunduğu semtler

Semt	Adet
Altındağ	18
Yiğitler	14
Yenidoğan	19
Hapishane civarı	9
Bentderesi	7
Atıfbey	4
Hisar	4
Aslanhane	6
Hacettepe	14
Samanpazarı	2
Toplam	97

Altındağ, Yiğitler, Hapishane civarı, şehrin kuzey ucunda, kalenin tarafında bir tek semt durumunda görülmektedir. Bunun güney taraftaki karşılığı Cebeci, Yenışehir, Çankaya bütünüdür. Özellikle Yenışehir ile bu taraflar hem yön olarak hem de topluluk olarak kutuplarda bulunmaktadır. Bu mahallelerin sokak düzeni ve kaldırımı yoktur. Evler acele ile uygun görülen bir yere yapıp çıkıvermiştir. Altındağ'ın arkasından Yenidoğan'ın ortasından İç Cebeci'ye inen tek yolun asfalt yapılması kararlaştırılmışken, nedense belediyece vazgeçilmiş ve yol şose olarak bırakılmıştır.

üzerindeki çok değerli araştırması genel olarak gecekonduların hukuki durumu, inşaat tarzı, nüfus kira, mülkiyet sorunları üzerinde çok aydınlatıcı bilgi vermektedir. "İbrahim Öğretmen: *Ankara'da 158 Gecekondu Hakkında bir Monografi*". Prof. Fehmi Yavuz'un Gecekondu'nun, başlıklı önsözü ile. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 69-51.

İşkan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları No: 30.

Çok az aydınlatılmakta ve Altındağ'da oturan bir gencin söylediği gibi "Gece'den sonra oralardan geçmek biraz babayiğit kârı" olmaktadır. Ancak arazi tepe ve evlerin hemen hepsi bir katlı olduğu için sokaklar, Hacettepe'nin Hisar'ın dar sokakları kadar havasız değildir. Yalnız sıra sıra odaların bir avluya bakması ve ortak helânın avluda olması, üstelik odaların diğer taraflara bakan pencereleri bulunmaması koşulları zorlaştıran bir durumdur. Hacettepe'nin ve Hisar'ın dar sokaklarında yegâne fark, sokakların arnavut kaldırımı olmasıdır. Zemin katta olan odalar gene topraktır. Ancak ikinci katta olanlar ahşaptır ve eğer önünde bir arsa tesadüf ediyorsa ya da tepenin münasip bir yerine isabet etmiş ise önü açıklık ve içerisi aydınlıktır.

Bu 97 evin hepsi bir tek odalıdır. Bu odaların dört tanesi sığınak olarak kazılmış çukurların biraz genişletilmesi, yanlarının sıvanıp badanalanması ve üzerinin örtülmesi ile meydana getirilmiştir. Önündeki açıklıktan içeriye inilip çıkılmakta ve oda buradan hava ve ışık almaktadır. Bu sığınak-odaların birinde beş nüfus oturmakta idi. Geri kalan 93 evin 72'sinin zemini toprak, 17'sinin ahşap, 4'ünün betondur. Hiçbirisinde su ve havagazı yoktur. Ancak 22 evde elektrik vardır. 41 evin müstakil mutfağı varsa da bu mutfaklar hiçbir zaman düzenli bir yer değildir. Hatta çok kere mutfak (28 evde) odaya girmeden önceki bir aralıktır. Bu aralığın dip tarafında bir ocak ve bir iki raf vardır. Bu şekilde tamamıyla mutfak fonksiyonunu görür. Diğerleri böyle ocakları olan bir başka odadır. Burada bazen küçük bir dolap da bulunur. 15 ailenin mutfağı müşterektir. Bunu iki, bazen üç, dört aile birden kullanır. Bu durum Hacettepe ve Hisar'daki ailelerde görülür.

Mutfağı olmayan evlerde yemek yazın kapının önünde, kışın da odanın içinde pişirilir ve bu şekilde odayı ısıtan ateş en ekonomik şekilde yemeği de pişirir. Helâlâlar da bir grup ev için müşterektir. Lağım, sifon tesisatı diye bir şey yoktur. Bir çukur kazılıp dört tarafı teneke ile kapatılarak helâ meydan getirilir ve çukur dolduğu zaman muhtevası teneke teneke dışarıya sokağa dökülür. Bu evlerde en az 1, azami 12 kişi oturmaktadır. Eşyalar yalnız iki yorgan ile şiltesi olmayan evlerle bir sedir, iki parça kilim ve bir yatak olanlar arasında değişmektedir. Bazen kadifesi dökülmüş yayları fırlamış bir kanepeye ya da koltuğa rastlanır.

Bunlar ya kadının hizmetçilik ettiği bir evden verilmiştir veya başka herhangi bir şekilde ellerine geçmiştir. Para vererek aldıkları tek eşya yarı büfe, yarı dolap gibi kullandıkları eski biçim komodinlerdir. İlk ihtiyaç anında gene bunu satarlar. Radyosu olan tek bir ev vardır.

TABLO VI. Alt tabakada ev eşyaları

Sadece iki yorgan	7
Birkaç kat yatak ve çul	54
Şiltesiz sedir, çul ve yataklar	36
Toplam	97

Toprak tencere, çinko, bakır, bu evlerde kullanılan başlıca mutfak ve sofraya eşyasıdır. Sadece 59 evde cam su bardağı, çay bardağı, porselen kahve fincanı vardır, diğerlerinde bunlar da yoktur. Sadece iki yorganı olanların, bir çinko tası ile bir toprak tenceresi vardır ki mutfak ve sofraya takımlarının en azı budur.

Bu aileler gelirlerinin hemen hepsini besinlerine harcarlar. Buna rağmen et çok seyrek yenir. Ayda 250 gram ya da yarım kilo kıyma ya alınır ya alınmaz. 12 evde Kurban Bayramından Kurban Bayramına et yediklerini söylediler. Buralarda et yerine sakatat (işkembe, kelle, paça ve en çoğu değilse de en iyisi ciğer) tüketilir. Şeker de çok az yenir. Çok defa yalnız çay için kullanılır. Onun yerine bulamaç, pekmez ve pestil vardır. Bunlar orta tabakanın reçel ve tatlısı gibi değişik günlerin (Bayram, misafir) yiyeceğidir ve her zaman bulunmazlar. 97 ailenin 47'sinin besin durumu çok düzensizdir. Buldukları zaman yerler, bulmadıkları zaman da kuru ekmeğe razı olurlar. Diğerlerine göre daha düzgün yemek yiyen kimseler ise bir öğünde bir türlü yemek yerler. Bizim örneklemimizde 54 ev böyle bir türlü yemek yemektedir. Fakat bu yemeğin kalitesi iyice düşüktür. Önce çok kötü yağ kullanılmaktadırlar. "A!! hanım fındık kadar yağ ile pilav mı pişer, ama biz pişiriyoruz işte, neyse buna da şükür" demiştir. Ekmek tüketimi de çok fazladır. "Günde bir okka ekmeği yalnız yiyorum, yemek olsa o kadar yenmez, ama yavan çorba ile kuru katıkla yeniyor" diyorlar. Sabah kahvaltıları yalnız bu tabakadaki ailelerin değil bütün ailelerin besin koşullarının en iyi

göstergesidir. Kahvaltıda çay, zeytin veya peynir ile kahvaltı eden 12 aileye karşılık ne olursa olsun bulduğu ile yetinen 95 aile vardır⁵. Ailelerin 15 tanesi de sabahları çorba içmektedir. Köyden yeni gelmiş aileler arasında bu yaygın bir durumdur. Meyve olarak da yalnız karpuz, kavun ve en fazla üzüm yenmektedirler. Bilindiği gibi bunlar piyasanın en ucuz meyveleridir.

Elbise açısından bazen kadınların temiz ya da yabanlık olarak sakladıkları bir kat elbiseleri vardır. Fakat bunun kumaşı hiçbir zaman pamuk karışık bir yünlüyü ya da eski ve ucuz bir ipeği geçemez. Çok defa da yeni dikilmiş, bir basmadır. Her güne ise çok perişan ve düşkün şeyler giyerler, soluk, yamalı, ince, biçimsiz, sarkık, çekik olması açıkçası hiçbir şey önemli değildir. Çok defa da uzun ve bol köy pamuklularından yapılmış elbiselere rastlanılır. Çoğunun ise (42'sinin) temiz diye ayrılmış bir şeyleri yoktur. Bu sene diktikleri gelecek sene yenisi dikilinceye kadar o kadar eskir ki iki elbiseleri bir araya gelemmez. Burada ayrıca, eskimeden almak diye bir şey yoktur. Ellerinde para bulunursa ya oğullarına fazla bir gömlek ya da gelinlik kızlarına çeyize girecek bir şey alırlar.

TABLO VII. En alt tabakada kadınların giyimi

Sayısı	Elbise (temiz)	Manto	Ayakkabı
1 Tane	42	47	88
2 Tane	-	-	2
Hiç yok	38	32	7
Köy biçimi ve çarşaf	17	18	-
Toplam	97	97	97

Bizim örneklemimizde 17 kişi köyde kullanılan şalvar, üçetek ve mintan giymektedir. Bunlardan beşinin bayramlarda ve düğünlerde giydikleri 'bindallı' şalvarları vardır. Mantoları bir tane ve âdi kumaştan yapılmış senelerce giyilmiş, eski, soluk ve biçimsiz şeylerdir. Altı kişi kullanılmış aldığını söyledi. Ancak 32 kişide bu bile yoktur. Mahallede yün örgü bir ceket giyerler.

⁵ 1946 yılındaki peynir-zeytinin yerini son yıllarda "sana" margarininin aldığı söylenebilir.

Fakat şehre incekleri zaman ödünç ayakkabı, manto veya başörtüsü istemek ayıp değildir. Bunları alıp dönüşte gene geri verirler. Ayakkabı en az rastlanır ve kıymetli şeyler arasındadır. 88 kişinin bir ayakkabısı olduğu görülüyor. Bu mahallelerde gezerken en çok ve en çabuk göze çarpan şey çocukların ve kadınların ayakkabısızlığıdır. Çocukların ayağında hiçbir şey yoktur. Kadınlar aslında gezerler. Kadınlar mahalle arasında gezerken ne pabuç, ne de manto giymezler. Fakat her zaman başlarına şifon eşarptan, kalın köylü örtülerine kadar değişen bir şeyler örterler. Bunda kaçgöç kadar, saçlarının bakımsızlığının da etkisi vardır.

Bu insanların boş zamanları bazen yok gibidir. Erkekler altıda gidip akşam yediden sonra gelirler. 'Onlar yorgun argın gelir, yemeğini yer, başını vurur yatar' diyorlar. Kadınları da yakın komşular arasında birbirlerine gider gelirler. Fakat bu ziyaretler orta tabakalarda alışıldığı gibi karşılıklı gidilip iade edilen ve tamamıyla ekonomik olmayan bir faaliyet değildir. Kadınlar ya 'suya giderken' ya 'sudan dönerken' ya da 'şöyle geçerken' birbirlerine uğrarlar. Bu ziyaretler hiçbir merasime bağlı değildir. Yer bile gösterilmez. İş yoksa kendisi oturur. Yün eğiriyor veya çorap örüyorsa onu da orada yapar. Kendisine bir şey ikram edilmez ve gene aynı merasimsiz şekilde çıkar gider. Sık sık komşuların ev sahibi olmayan bir evde toplandığı görülür. Ev sahibi bakkala ya da A.....hanıma yün vermeğe gideceği zaman komşusunun ya ateşteki yemeğine ya da uyuyan çocuğuna bakıversin diye çağırıştır. Gelenler de onu görüp oturmuşlardır. Ailelerin yaşamları o kadar basit, birbirinin aynı ve zor bir yaşamdır ki böyle yardımlar ve eve girip çıkan komşulardan sakınmamak kendiliğinden oluşmuştur.

Bu resmi olmayan ziyaretlerin dışında boş zaman faaliyetleri bu tabakada pek dar bir alanda kalmaktadır. Örneklemimizde 40 aile arada sırada parka, 13'ü senede iki üç defa çiftliğe, 35 aile de senede bir iki kere sabahtan yemekleriyle Baraja ya da Kalaba'ya gidip kır âlemleri yapmaktadır. Ancak bu gezintilere kadınlar ayrı, erkekler ayrı giderler. Ayrıca 22 aile de 'binde bir' sinemaya gidiyor. 14 ailenin de yalnız genç erkek çocukları sinemaya giderler. Bu kadar zor koşullar altında yaşadıkları halde bu insanlar son derece kanaatkâr ve alçakgönüllüdür. İçinde bulundukları koşulların, toplumsal ve ekonomik mevkilerini biraz olsun

yükseltmek olanağını taşımadığını görmekteirler. Ayrıca dini inanışları da kuvvetlidir. Bu durum onları kanaatkâr ve alçakgönlü yapmıştır. Onlara bu en az yaşam koşullarını olsun verdiği için ve bunun bile ellerinden alınacağı korkusu ile her şikâyet cümlesinden sonra Allah'a şükür deyip dua ederler. Böylece bu alt tabakanın tüketim normlarının, daha yukarı tabakalarda gözlenen gösterişçi tüketimden uzak, yaşamı devam ettirebilmek için zorunlu olanlara karşılık gelen cinsten olmak eğiliminde olduğunu görüyoruz.

Alt Orta Tabakada Tüketim Normları

Bu en aşağı tabakadan sonra tam orta tabaka diyemediğimiz, ancak en aşağı düzeyde de olmayan, bütün faaliyetleriyle buraya düşmemeye çalışan bir geçiş tabakası vardır. Bu aileler örneklemimizde epey büyük bir yer tutmaktadır (100 aile). Bunlar orta tabaka ile alt tabakanın bulunduğu semtlere yayılmışlardır. Her ikisinin toplandığı yerlerde de görölmektedirler.

Bu evlerin 26 tanesi bir odalı, 56 tanesi iki ve 18 tanesi üç odalıdır. 12 tanesinin yeri toprak, 71 tanesinin ahşap, 17 tanesinin de betondur. Yalnız 63'ünün mutfağı, 58'inin elektriğı, 22'sinin kuyusu, 14'ünün akarsuyu, 5'inin havagazı vardır. Eşyaları en alt tabakadakilerin döküklüğünde değilse bile, pek düzgün şeyler de değildir. Kumaş örtülü sedir, kilimler çok kere bir masa ve birkaç sandalye, herkese yetecek kadar yatak, yorgan en sık rastlanılan eşyadır. Bazen halı kaplı sedir, dağınık somya, hasır koltuklar gibi eşya ile döşenmiş evler görülür. Bunlar daha çok memur evleridir. Burada radyo, dikiş makinesi gibi eşyalar en göze çarpan yerde en kıymetli eşyalar arasında görölmeğe başlar. Radyo 36 evde vardır. Tabii bunların küçük ve eski model radyolar olduğunu söylemeğe lüzum yoktur.

TABLO VIII. Alt orta tabakada evlerin semtleri

Atıfbey	11
Hacettepe	19
Altındağ	5
Hapishane civarı	5
Hacı bayram	8
Hisar	11
Aslanhane	10
Hamamönü	6
Sümer mahallesi	6
Posta civarı	6
Saman Pazarı	8
İsmet Paşa	10
Yenişehir	7
Toplam	100

TABLO IX. Alt orta tabakada ev eşyaları

Kumaş örtülü sedir, yataklar vb.	65
Halı örtülü sedir, yerde kilim vb.	16
Halı örtülü sedir, yerde halı vb.	5
Sedirsiz dağınık eşya	14
Toplam	100

Bu tabakada yaşam genellikle düzene girmeğe başlamıştır. Fakirlik ve yoksulluk bu düzen ile saklanmağa, daha azaltılmağa uğraşılır. Gene bir türlü yemek yense bile düzenli yemek saatleri vardır. (Bir türlü yiyen 69, iki türlü yiyen 31 aile vardır). Fakat meyve, et, şeker hâlâ çok seyrek yenen besin maddelerindendir. Kahvaltı sofrası da en değişken ve fakir sofradır. (10 hane ne bulursa-çok defa kuru ekmek-12 hane çorba, 78 hane de ya zeytin ya peynir ve çayla kahvaltı etmektedir).

Bu tabakada aşağıya düşmemek gayretiyle birlikte tüketimleri tasnifi ve gösterişçi olanlarının gözetilmesi başlar. Evde hem

porcelen ve cam birkaç bardak ve kahve fincanı, çinko bakır kap kaçak vardır. Porcelenler misafir geldiği zaman kullanılır. Kahve pek seyrek yapılan bir ikram olmaktan çıkıp, sık sık hemen her gelene yapılan bir şey olmuştur⁶. Ancak gündüz gelen misafirlere başka bir şey çıkarılmaz. Sadece sekiz evde meyve ve diğer sekiz evde de şeker tutuluyor. Meyveler bahçelerinin ürünü, şekerler de en adi cinsten kâğıtlara sarılı karamelalar.

Yemeğe misafir çağırarak seyrek de olsa bu tabakada başlar. Bizim örneklemimizde iki türlü iyi ve tabakaya göre masraflı yemekle böyle misafir ağırlayan 57 ev vardır. Daha bu tabakadan toplulukta saygınlığı olan bir statü edinmek ve onu korumak çabası ailelerin giyimlerinde de göze çarpar. Kadınların hepsinin gezme ve düğünler gibi yerlere giderken giydiği diğerlerine göre biçimli olan hiç değilse bir elbisesi vardır.

TABLO X. Alt Orta Tabakada Kadınların Giyimi

	İyi elbise	Manto (1)	Ayakkabı
1 tane	33	55	61
2 tane	51	33	30
3 tane	16	-	9
Toplam	100	88	100

(1) Ayrıca manto yerine çarşaf kullanan 12 kadın vardır.

Mantolar da biraz daha yeni ve biçimli şeylerdir. İki mantosu olanların biri eski, diğeri yenidir. Eski olan çarşıya, pazara, yakın komşulara, diğeri hatırlı yerlere gezmelere giderken giyilir. Böylece hatırlı yerlere giderken çanta kullananlara da rastlanır. Bunlar örneklemimizde 19 tanedir. Bunlardan başka ufak tefek ziyaret eşyaları görülmeğe başlar. Gümüş veya altın (ince) bileziklerle, yüzüklere ya da boyuna asılan altın paralara sık sık rastlanır. Bu tabakayı alt tabakadan ayıran temel tüketim maddelerinden biri de bu iyi şeyleri giyip sünnet, düğün, doğum gibi olaylarda

⁶ 1950'lerde piyasadan kahvenin kalkması ile bu durum değişmiştir. Fakat üst tabakalar el altından bularak veya yabancı arkadaşların ve tanıdıkların hediye ettiklerini ikram ederek bu maddeye gösterişçi tüketim bakımından yeni bir konum kazandırmışlardır.

hediye götürmektir. Bu tabakada aileler çok anlamlı olarak "karınca kararınca" hediye alıp vermeğe, sinemaya gitmeseler veya meyve yemeseler bile komşunun evlenen kızına "bir metre basma olsun" götürmeğe dikkat ederler.

Bu ailelerin boş zaman faaliyetleri gene pek sınırlı şeylerdir. En çok ziyaretlere bazen sinemaya, parklara, çiftlik gezintilerine gidilir. Gezintilerde bir gazinoya gidilmez, ya sadece dolaşılır ya da getirdikleri yemek ve halılarla piknik yaparlar. Daima gençler ve erkekler daha fazla gezerler. Bu aileler seyahat ettikleri zaman da hep memleketlerine, köylerine giderler. Böylece tam orta tabaka dediğimiz geniş tabakaya kayan yaşam düzeyinin en önemli özellikleri bu geçiş düzeyinde belirmiş durumdadır.

Orta Tabakada Tüketim Normları

Bizim örneklemimizde de geniş orta tabakanın özelliklerini gösteren 200 aile vardır. Şehrin, en fakir kuzey mahalleleriyle en zengin Çankaya semti hariç, her tarafına yayılmışlardır. Hisar, Samanpazarı, Hamamönü, İsmetpaşa, Cebeci, Yenışehir özellikle toplandıkları semtlerdir.

TABLO: XI. Orta tabakada evlerin semtleri

Hisar	17
Samanpazarı	15
Hamamönü	21
Anafartalar-Inıklar	24
Postane civarı	6
İsmetpaşa	28
Hacıbayram	4
Hacettepe	5
Cebeci	15
Yenişehir	54
Bahçelievler	3
Kavaklıdere	4
Toplam	200

Bu tabakada bütün tüketim konularının aşağı ve yukarı sınırları arasında mesafe konulmakla birlikte bunların genel nitelikleri hiçbir zaman değişmez. Bu tabakaya ait evlerin oda adedi ikiden

yediye kadar değişmektedir. Mod üç odaya düşmektedir. Yedi odalı tek evde dokuz kişi oturur. Bu evlerin çoğunun döşemesi ahşaptır. Ancak Ankara'nın başşehir olmasından sonra yapılmış evlerin özellikle apartmanların hemen hepsinin tabanı betondur. Bu tabakada mutfadı olmayan ev yoktur. Akarsu 93 tanesinde, elektrik 130 tanesinde, havagazi ve su 41 tanesinde ve 5 tanesinde de kalorifer vardır.

TABLO XII. Orta tabakada evlerde oda adedi (1)

2 odalı	26
3 odalı	76
4 odalı	66
5 odalı	25
6 odalı	8
7 odalı	1
Toplam	200

(1) Hol, geniş sofalar oda sayıldı.

TABLO XIII. Orta tabakada yer döşemesi cinsi

Ahşap	106
Beton	83
Muşamba	11
Toplam	200

Bu tabakada eşyalar artık minimum ihtiyaçları tatmin etmekten uzaklaşmağa başlamıştır. Yedek yataklar, özen ile düzeltilmiş misafir odaları, tül veya işli perdeler, fazla koltuk ve sedirler zorunlu sayılmaya ve odaları doldurmağa başlamıştır. Bu tabakada en kötü döşenmiş evin bile halı örtülü, halı yastıklı bir sediri, yerde bir kilimi, sandalye, masa, çok defa konsol-dolap gibi eşyaları ve radyoları vardır. En iyi döşenmiş bir evin ise, hem misafir odasında, hem de yatak odalarında orta değerde düzgün takım mobilyaları, büyüklü küçüklü halıları, radyoları, kitap rafları, yedek dolap etajer vb. bulunur. Bunların arasında bir taraftan sedirlerin ve halıların iyilerinin kullanıldığı kasabalıların evleri, diğer taraftan yalnız misafir odasının koltuk takımı ve kanepeleri ile dağınık görünüşlü, sedirden başka eşyaların bulunduğu evler vardır.

TABLO XIV. Orta tabakada ev eşyaları

Her odada adı takım	24
Yalnız misafir odası takımı	84
Sedirli ayrı misafir odası	16
Dağınık sedirsiz eşya	4
Sedirde ve yerde halı v.s.	30
Halı, sedir yerde kilim v.s.	42
Toplam	200

Orta tabakanın bu kadar geniş yelpazeye yayılmasının en esaslı etkenlerinden biri, diğerlerine göre değişmekte olan modernleşmiş ailelerin en çok bir araya gelmiş olmasındandır. Burada ayrı sedirli misafir odası olan 16 ailenin ayrı bir yeri vardır. Bunlar kasaba toplumunun üste en yakın olan üst orta tabakasını oluşturmaktadır. Belki de yirmi yıl önce veya devrimden önce bu aileler, bugün hâlâ tanındıkları gibi gerçekten Ankara'nın en eski ve zengin aileleriydiler. Fakat diğer benzerlerinin yaptığı gibi, daha geniş ölçekte ticarete atılıp veya bir başka yoldan, yeni toplum düzeninin varlık biriktirme şekline uyum sağlayamadıklarından, gelirleri hâlâ toprağa ve emlâke bağlı kaldığı için, bugün artık toplumun bütününde üst tabakanın nüfuz ve saygınlığına sahip değildirler. Fakat Ankara'da hiçbir zaman gösterişçi tüketimin en somut örneği olan gerçek feodal düzen aristokrasisi bulunamamıştır. Bu aileler yani eşraf, genelde feodal düzende de orta sınıfa bağlıdır. Bunlar gündelik yaşamlarındaki tüketimleriyle de tamamıyla bugünün orta tabakasının düzeyindedirler. Onun için bunu burada ele almayı, yalnız ayrıca açıklamayı doğru bulduk. Buna karşılık özel nedenlerle yapılan tüketimlerinde modern orta, hatta üst tabakayı aşarlar. Kurban Bayramlarında ailenin her bireyine ayrı kurban keserler. Okuyucu, bohçacı kadın hama ustası gibi hizmetkârlara çok bol bahşış verirler. Mevrit gibi törenlerde hediye vermeyi hiç ihmal etmezler. Özellikle çok değerli şeyler hediye ederler. Nesiller boyunca birikmiş gümüş eşyaları ve mücevherleri vardır. Fakat bunlar bir neden olmadıkça takılmaz, kullanılmaz, saklanır; kızlara veya oğullara evlenirken verilir ve günlerce teşhir edilir.

Bu tabakada yabancılar yanında yapılan tüketimin ailenin mevkiini yükseltmesi için gösterişçi olması, evin döşemesinden

başlar. 84 ailenin yalnız misafir odasındaki eşyanın takım olması, bu odanın ayrı yerini çok açık olarak gösterir. Konuştuğumuz kimseler "her evin yüz kızartmayacak kadar döşeli bir misafir odası olmalı" demişlerdir. Onunla birlikte veya iç içe geniş takım mobilyalı yemek odaları da her gün yemek için kullanılmamaktadır. Aile yemeğini holde veya mutfaka yakın başka bir yerde yer ve yemek odası da misafir odasının gördüğü fonksiyonu görür. Sedirle döşenmiş kasaba evlerinde de yeni gelen gelinin düzgün döşenmiş yatak odasına misafir alınması, veya bu eşyanın misafir alınan yerde durması yaygın bir davranıştır. Bundan başka evin en iyi eşyaları gene misafir odasında durur. Radyo, ceviz kaplamalı büfe, güzel bir yazı masası veya kitap rafı, dikiş makinesi gibi eşyalar hep misafir odasına konur. Bu hal bazen tuvalet masalarına kadar varmaktadır. Evde yer yoksa bir kişi misafir odasında yatıyorsa, onun karyolasının üzerinde evin diğer yataklarında örtülü olmayan ipek örtüleri ve perdeleri bu odayı süsler.

Bu tabakadaki ailelerde, özellikle daha 35-40 yaşlarını aşmamış olan nesilde, yatak odasının veya yatağın döşenmesi yemek odasının döşenmesinden çok daha önemlidir. Bu hem yatak bölümünün kız çeyizinin en esaslı bölümü olmasından, hem de gösterişçi tüketimde bulunmanın en büyük fırsatlarından biri olan doğum, sünnet veya hastalıklarda bütün tanıdıkların bu odaya girip çıkmalarından ileri gelmektedir. Bu aileler temiz, süslü bir geceliği, bir takım temiz işli yatak çarşaflarını 'hastalık ve sağlıklı doğum vb.' için saklamaktadır.

Bu tabakada radyo artık iyice yerleşmiş bir eşyadır (149 evde). Buna karşılık henüz telefon iş ilişkileri dolayısıyla bulunur ve çok az evde (37) vardır. Tek tük buzdolabına rastlanır, fakat çok az evde vardır (6 evde). Büfe eşyaları da çeşitlenmeğe ve çoğalmaya doğru gitmektedir. Sofrada her zaman yalnız bakır ve çinko kullanan kimse kalmamıştır. Fakat kasabalı aileler için porselen takımlar ve eşyalar hâlâ pek bir şey ifade etmemektedir. Onun için bunların özellikle takım olarak porselen eşyaları yoktur. Sofralarında da bakırın hâlâ önemli yeri vardır. Fakat porselen de kullanılmaktadır. (Takımı olmayan fakat porselen kullanan aileler 148, takımı olanlar 62 adettir). Takımları olanlar da bunları misafirlere saklamakta, her gün kendileri için perakende öteberi kullanmaktadırlar. Takımı olan ailelerin bu kadar az olmasının nedeni

1947'den önceki sekiz yılda piyasada bu eşyaların çok pahalı olması ve bulunmamasıdır gibi görünmektedir.

Bu ailelerin besinlerine gelince, gözlemlerimize göre en çok kısılan ve saklanan tüketim konusu budur. Fakat hiçbir zaman beğenilmeyen bir şey olduğu için kimse kabul etmemektedir. Ancak kasabalı ailelerin yemek koşulları diğerlerine göre daha düzgündür. Buna rağmen bir öğünde üç türlü yemek yemenin alışkanlık haline gelmiş olduğu yalnız 55 ev vardır. Bunun ne sıklıkta ihlâl edildiğini tespit edemedik. İki türlü yiyen 113 aile, tek bir türlü yiyen 32 aile vardır. Meyve ve salata hele kışın sık sık ihmal edilmektedir. Yağ cinsine özen gösterilmekle birlikte çok pahalılaştığı zamanlar bu da ihmal edilmiştir. Harp yıllarındaki buhran dolayısıyla özellikle sabah kahvaltılarının büsbütün kaldırıldığı veya yalnız çocuklara ayrıcalık verildiği kuvvetle sanılabileceği halde, yalnız yedi aile bunu açıkça söylemek cesaretini göstermiştir. Ancak, gene çay, peynir, zeytin ile kahvaltı eden 164 aile vardır. Kahvaltısında çay yerine süt bulunan 15, tereyağı, reçel olan 11 aile çıkmıştır.

Böyle olmakla birlikte burada da yabancıların göreceği veya onlar için yapılan yiyecek tüketimi gene gösterişçidir. Yapılan az miktarda reçel 'bir misafir geldiği zaman yüzümüz ağarsın' diyerek saklanır. Aile kendi içinde bisküvi veya benzeri şeyler tüketmese bile misafir geldiği zaman bunlardan ikram etmeğe dikkat eder. Bunlardan çok daha açık ve genel olan şey sofrada bir misafir olduğu zaman yemeklerin hem cins hem miktar bakımından her günlere benzemediğidir. Bunlar fazla emek ve masraf isteyen börek, baklava, salçalı etler gibi yemeklerdir. 'Hiç davetli misafire hoşaf çıkarılır mı? Sonra ne derler' demektedirler. Bu yemeklerin salata ve meyveleri de muhakkak tamam olur. Çok kere bunlar ailenin birkaç günlük masrafı bir defada harcanarak yapılır.

Orta tabakanın öğleden sonra gelen misafirlere ikramları da gene modernleşmiş olup olmamalarına göre değişmektedir. Kasabalı ailelerde kahve yalnız ortalama bir ikram değil, çok kere yeterli ikramdır da. Meyve ve şeker de ikram edilebilir. Eğer aile modernleşmişse çay ve bisküvi, kurabiye gibi şeyler de ikram etmek ister. Bizim örneğimizde yalnız kahve ikram eden 58, kahve ve çay meyve ikram eden 33, kahve ve şeker ikram eden 65, çay, bisküvi vb. ikram eden 44 ev vardır.

Bu tabakada herkes içinde yapılan aleni tüketim ile, kimsenin görmeyeceği açık ve özel tüketim sınıflaması en fazla hanımların giyimlerinde görölmektedir. Evde giyilen elbiselerle sokakta herkes ile giyilen elbiselerin farkı en açık özelliştir. Hanımlar evlerinde basit basma gibi yıkanabilir kumaşlardan gene basit biçimlerde elbiseler giyerler. Buna karşılık sokağa giderken veya herkes içine çıkarken saygınlığı olan üst tabakanın istediği gibi, iş yaptığını en az gösterecek şekilde, elleri saçları düzgün, yüzleri özen ile boyanmış, korseli, yüksek topuklu ayakkabı ve olabilecek en iyi elbise giyilmiştir. Aşağıda okunacak olan konuşmalardan saptanmış cümleler bu hali çok iyi göstermektedir.

Bir bey 'bizim hanımı öğleleri görseniz ödünüz kopar. O kadar kıyafetsizdir' diyor. Hitap edilen öbür dört bey de bu fikri çok doğru buluyorlar ve 'özellikle yağ lekeli elbiselerden, dağınık veya bigudi sarılı saçlardan' şikâyet ediyorlar.

'Kocam geldiğinde beni giyinik bulursa nereye gitmiştin veya nereye gidecektin diye soruyor'.

'İlk evlendiğimiz zamanlar kocamın yanında sabahları falan hep güzel giyinmiş bulunmak isterdim, ama elbiselerim çabucak eskidi, yerlerine de yenisi gelmedi, onun için şimdi gelişigüzel şeyler giyiyorum'.

'Ben iyi elbiselerimi çok temiz giyerim hiç eskimez, gelir gelmez çıkarırım, evde hiç giymem de ondan'.

Modanın gerçek fonksiyonu, kendisini doğuran ve en yakından takip eden en üst tabakadan çok, daha arkadan takip eden bu orta tabakada açık olarak görölmektedir. Çok defa modanın güzel olmaktan çok garip şeyler meydana getirdiğinden söz edilir. Çünkü modanın fonksiyonu ailenin ekonomik olmayan gücünü gösterir. Moda, yalnız kadının harcamayabileceği parayı ve zamanı göstererek insan ilişkilerinin yüz yüze olmadığı toplumlarda ailenin statüsünü sağlama fonksiyonuna sahiptir. Orta sınıfın sokakta iş için giydikleri elbiselerle, ziyaret ve gezmelerde giydikleri manto, ayakkabı, kullandıkları çanta birbirinden farklıdır. Gençler için birinciler spor, ikinciler fantezi yaşlılar için birinciler eski, ikinciler yeni eşyalardır. Ziyaretlerde giyilenler hem kumaş, hem de dikiş ve biçim bakımından birincilerden daha özenli ve daha pahalı şeylerdir.

TABLO XV. Orta tabakada çeşitli giyim eşyaları

Adedi	Manto	İyi elbise	Ayakkabı	Şapka	Çanta
1 tane	56			19	57
2 tane	110	27	85	75	63
3 tane	17	60	65	17	39
4 tane	5	73	28	29	7
Daha fazla		40	7	8	
Kullanılmayan	12		7	71	34
Belirsiz			8		
Toplam	200	200	200	200	200

Bu eşyaların sınıflanmasında mod sınıfının iki'de toplanmasının nedeni budur (Tablo XV). Ayrıca çanta, şapka, ayakkabı gibi giyeceklerin bu tabakada her çeşit elbiseye uyacak siyah, beyaz, lacivert renklerde olması istenir. Son zamanların kırmızı-yeşil derili eşyaları da hem yaz, hem kış kullanılabilirdiği için rağbet görmüştür. Bu tabakanın en aşağılarında bulunan ailelerin ikinci nesil genç kızları için bile artık saçların bakımlı olması, kıyafetlerinde çeşitli kısımların birbirine uyması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu da en ekonomik şekilde böyle nötr renkler ve uzun zaman giyilebilen biçimlerle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu tabakada iyi elbisenin kumaşı hemen basmanın üzerindedir. Son zamanların yapay elyafları üst tabakalarda sabah elbisesi olmaktan yukarı çıkmadığı halde burada basmaya en yakın olanlar bile iyi elbise olabilmektedir. Yünlüler ve ipek emprimeler en iyi kumaşlar olarak kabul edilmektedir. Elbiselerde biçimlerin spor veya fantezi olmasının hiçbir önemi yoktur. Hâlbuki üst tabakalarda "Avrupa'dan" gelmiş olmadıkça, hele biçimi "abiye" olmayan bir kumaştan bir elbiseyle öğleden sonra bir ziyarete gitmek en büyük hatadır.

Orta sınıf kadın kıyafetleri spor-fantezi ve yazlık-kışık sınıflamasının dışında hemen hiç farklılaşmamıştır. Üstelik bunların giyilecekleri yerler de birbirinden çok az ayrılmaktadır. Gece bir nişan veya düğüne giderken ipek elbise, topuklu iskarpin giymek artık iyice yerleşmiş bir şey ise de, öğleden sonra ziyaretlerinde

veya bayram gezmelerinde eğer spor kıyafet yeni ise onları giymek hiç de yanlış bir şey değildir.

Bu ailelerin giyimlerindeki, evde ve gezmede kullanılan eşya sınıflaması makyaj malzemelerinde bile gör÷lmektedir. Hanımlar iyi giyindikleri zamanlar kalitesi daha iyi ruj ve tırnak cilası, diğer zamanlarda daha adi ruj ve tırnak cilası kullanmaktadırlar.

Çamaşır gibi en özel tüketim maddesinde de bu sınıflama açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Bizim örneğimizde çamaşırları sırf ipek olan 22 hanım vardır. Bunların da gecelikleri gene basma opal olabilir. Hem pamuklu hem ipekli çamaşırı olanlar 87 tane- dir. Burada ipekli çamaşır bazen bir kata kadar düşmekte ve arkadaşları "terziye, doktora giderken giyer" demektedirler. Son 10 yıl içinde evlenmiş olanların jarse kumaşından muhakkak ipek çamaşırları vardır. Çamaşırları sırf pamuklu olanlar ise 90 tane- dir, bu ailelerin en genç kızları gene hiç olmazsa iyi elbiselerinin altına ipek çamaşır giymektedirler. Bunlar 48 tanedir. Gerçi kızı olan başka aile de yoktur.

Orta tabakada artık mücevherler gümüş veya altın basit birkaç ziynet eşyası olmaktan çıkmıştır. Altın bilezik, altın kordon gibi altın mücevherleri olanlar 76, elmaslı yüzük küpe gibi basit taşlı mücevherleri olan 64, çok elmaslı yüzükleri iğneleri veya kalın 'kütle' incileri olan 62 aile vardır. Özellikle eski Ankara'nın zengin ailelerinde anneden kıza geçen inci ve elmas çoktur.

Örneğimizdeki ailelerin 23'ü temizlik için kadın, 80'i çamaşır- cı, 72'si evlâtlık, 34'ü asker, 48'i hizmetçi kullanmaktadır. En az masrafla evin hanımının iş görmesini önleyen ve en iyi çalıştırılıp sömürülebilen evlâtlık, en çok bu tabakada gör÷lmektedir. Bu şekilde aile statü elde etmeğe çalışırken, hem evde hizmet eden bir adamı var sayılmakta, hem de evin hanımı iş görmekten artan zamanla birlikte ödenmeyen emeğin parasını da giyim gibi, ikram gibi, gezme gibi mevkilerini yükseltecek açıktaki gösterişçi tüketimlere harcamak imkânını bulmaktadır.

Boş zaman faaliyetlerine gelince, örneğimizde sinemaya 190, tiyatroya 120, Çiftlik, Baraj gezmelerine 127, gazinolara 104, parklara 82, gece yerlerine 39, at koşularına 54, baloya 27 aile gitmektedir. Ayrıca memleketlerine yazlığa giden 144 aile vardır. Bir de evde yemekli toplantılar en çok gör÷len ve tutunan boş zaman faaliyetlerindendir (179 aile).

Sinema tam orta tabaka eğlencesi olarak kalıplaşmıştır. Bu ailelerin birçoğu, yılbaşı gecesi, bayramın ilk günü veya kutlamak istedikleri herhangi bir şey için sinemaya gitmeyi çok uygun bulurlar. Gidilen tiyatro tabakanın aşağılarında ve daha çok kasabalı olanlarda Muammer Karaca gibi temsiller, yukarılarda ise Devlet Konservatuvarı temsilleridir. Tahsil ve kültür düzeyi bu seçime doğrudan doğruya etki etmektedir. Gece yerlerinde yemek yiyen bu tabaka içindeki ailelerde çok azdır (bütün kış mevsiminde iki, üç defa). Bu tabakanın pek küçük bir bölümü baloya gider; bu balolar da Orduevindeki balolar gibi fazla resmi olmayan az masraflı balolardır. Örneğimizde gece elbisesi olan 57 kadın vardır. Bununla birlikte elbise baloya gitmeyi gerektirmez. Kardeş nişanı, düğünü gibi bir sebeple yapılmış olan bu tuvaletler, yalnız 'var' demek için bulunmaktadır. Modernleşmenin ancak ileri bir aşamasında aileler böyle dekolte elbiselerle kadınlı, erkekli, içkili toplantılara gitmeyi kabul ederler. Aslında sinema, balo, at yarışları, gece dışarıda yemek yemek hep modern toplum düzeninin boş zaman faaliyetleridir. Bu faaliyetlerden sinemadan başkasını üst tabakalarda bile tam anlamıyla yerleşmemiş zevk ve alışkanlıklardan, büyük ölçekte de modern düzenin kişisel olmayan ilişkileri içinde bireylerin, mevkilerini belirtmek için ekonomik olmayan para ve eşya harcamasını ekonomik olmayan zaman harcamasına tercih etmelerinden ileri gelmektedir. Çünkü para ve eşyanın ekonomik olmayan şekilde harcanması, zamanın harcanmasından çok daha kısa bir yoldan ve doğrudan doğruya statüyü tayin ve belirleme imkânını vermektedir.

Üst Orta Tabakada Tüketim Normları

Orta tabakanın üstünü meydana getiren yaşam düzeyi üst tabakaya pek yakın bir aile grubu daha vardır. Bu yeni tabaka sahip oldukları değerler ve yaşam tarzı bakımından daha çok orta tabakaya benzemekte ise de tüketimlerinin onlardan daha fazla gösterişçi olması ve bazılarında bu gösterişi sağlayabilmek için diğer bazılarını kontrol altına almaları yani orta tabakanın en açık özelliği olan tüketimlerini açık ve özel olarak sınıflamalarıyla onlardan ayrılırlar.

Bizim örneğimizde üst orta tabakada 70 aile vardır. Bunlar Yenışehir, Anafartalar, Hamamönü gibi semtlerde otururlar. Evleri en az üç odalıdır. Altıdan fazla odası olan beş ev vardır. En fazla 4-5 odalılara rastlanılır. Yerleri ahşap, muşamba veya betondur. Parke olanlara da rastlanır. Hepsinde banyo, mutfak, elektrik, havagazı bulunur. Yalnız 11 evde kalorifer vardır.

TABLO XVI. Üst orta tabakada yer döşemesi

Ahşap	10
Beton	27
Muşamba	30
Parke	3
Toplam	70

TABLO XVII. Üst orta tabakada oda adedi *

Üç odalı	5
Dört odalı	27
Beş odalı	23
Altı odalı	10
Daha fazla	5
Toplam	70

* Geniş hol ve sofalar oda kabul edilmiştir.

Bu ailelerin evlerinin hiç değilse iki asıl odası temizdir ve iyi cins eşya ile döşenmiştir. Çoğunun hem misafir, hem yemek, hem yatak odasında takım mobilya vardır. Bu eşyaları biblolar, gümüş, kristal tabaklar, vazolar süsler. Bunlar üst tabakadakiler gibi değerli ve eski şeyler olmaktan çok, modern ve her zaman rastlanabilir şeylerdir. Sekiz evin ayrıca sedirle döşenmiş bir başka odası vardır. Burası çok kere kayınvalidenin veya annenin odasıdır.

70 ailenin hepsinin radyosu vardır; 58'inde telefon, 39'unda buz dolabı, 15'inde de piyano bulunmaktadır. Buzdolabı olmayanların ilk alacakları eşya buzdolabıdır gibi görünüyor. Bizim gördüğümüze göre buzdolabı, statü değiştirmekte olan ailelerde ve statüsünü kurmuş olanlarda değişik fonksiyonu olan bir eşyadır. Statü değiştirenler için bir gösterişçi tüketim vasıtasıdır. Genellikle yemek odasına veya başka göz önünde bir yere ko-

nur. Çok kere mutfakta yarıca bir teldolabı vardır ve dolap kışın çalıştırılmaz. Statüsünü kurmuş olanlarda ise, yalnız bir konfor sağlayan özel bir tüketimdir. Üst orta tabakada buzdolabının henüz konfor eşyası haline gelmediği görülür.

TABLO XVIII. Üst orta tabakada ev eşyaları

Üç esas odada iyi cins takımlar	47
Yemek ve misafir odası takım gerisi dağınık	11
Yatak ve misafir odası takım gerisi dağınık	12
Toplam	70

Bu ailelerin büfelerinde de kendi zevklerine göre temiz ve orta değerde porselen yemek, çatal, bıçak, içki ve çay takımları bulunur. Bizim örneğimizde gümüş çatal, kaşık takımları olan sekiz ev vardır. Hepsinde perakende gümüş eşya göze çarpacak kadar yoktur. Bu tabakada artık besin koşulları düzelmiş ve ailenin çoğalan gelirinde daha küçük bir kısım tutmaya başlamıştır. Örneğimizde her gün meyvesi ile iki üç türlü yemek yiyen 60 aile vardır. Bu yemekler bulgur pilavı, fasulye gibi şeyler değildir. Et her gün yenir, yağın iyisini kullanırlar, kahvaltılarda tereyağı, reçel bulunur. Sık sık gelen misafirlerine çok pahalı ve emekli yemekler ikram edilir. Hele modern tarzda yemek pişirenler-böyle modern yemekler çok kere yalnız misafir geldiği zaman pişer-garnitür ve ordövr olarak çok çeşitli şeyler yaparlar. Bunların tabağa yerleştirilmesi bile büyük sorundur.

TABLO XIX. Üst orta tabakada kadınların giyimi

Cins	3 tane	4 tane	5 tane	6 tane	7 tane	daha fazla	Toplam
Manto	45	15	10				70
İyi elbise			10	30	17	13	70
Ayakkabı		10	40	15		5	70
Şapka *	22	31	5				58
Çanta	7	27	18	12		6	70

**12 tane eşarp kullanan vardır.*

Giyimleri de ortanın üstündedir. Çok kere bütün iyi elbiseleri değilse bile, bir veya iki tanesi "model"dir. Mantolarından biri birinci sınıf terzide diktirilmiştir. Her zaman iyi cins bir kürk mantoları vardır. Ayakkabı, çanta, şapka gibi giyim eşyalarının elbiselere göre olması bu tabakada önem kazanmaya başlar. Yalnız yazlık-kışkık ve spor fantezi ayrılığından başka belli bir tayyör veya elbise için uygun çanta, şapka vb. istenir.

Bu ailelerin çamaşırları da emek ve para harcanmış ipek çamaşırlardır. Bunların yanında pamuklu gecelik ve sabahlıklar da vardır. "İpek sabahlıkları çocuk kusmuklarından soba küllerinden giymeğe imkân yok ki, saklıyorum, bir gün kocamla yalnız otelde veya bir akrabada kalmak icap ederse o zaman lazım olur" diyorlar. Buna benzer sözlere o kadar sık rastladık ki, bazen bir öncekini de aynı kimse mi söylemişti diye düşündüğümüz oldu. - 'F... hanım gelmişti, işlettiği çamaşırlardan bahsetti, bunları ben de çok severim amma çocuklardan, işlerden vakit mi kalıyor?'. Bu pijamalar ve sabahlıklar hiç pratik değildir, bari âdet olsa da öğleden sonra onlarla misafir kabul etsek' diyorlar. Bunları söyleyenler, birinci sınıf terzilerden giyinen, evinde çaylar, davetler düzenleyen, ayda iki kere olsun gece dışarıya yemek yemeğe çıkan kimselerdir. Fakat henüz hem hizmetçi, hem de dadı ve aşçı tutamıyorlar. Bu ailelerin mücevherleri pırlanta tek taş yüzükten broş ve bileziklere kadar çıkar. Örneğimizde dört parça büyük mücevheri olan 44 aile vardır. 12'sinin bundan az, 14'ünün de bundan fazladır.

Boş zaman faaliyetlerinin sinema, tiyatro, evde yemek davetleri kısmı bu grupta da çok yerleşmiştir. Örneğimizde çay, kokteyl gibi toplantılar yapan veya bunlara giden 31 aile vardır. Bu tabakanın misafir ağırlaması, kendisini bir tabaka olarak ayırt eden tüketimin başında gelir. Davetlerinin ismi çay veya kokteyl olmasa bile, toplantılarında her zaman 3-4 türlü pastası, çayı, meyvesi ile ayrıntılı ikramları vardır. Çikolata, şeker her zaman bulunur ve her gelene verilir. Bu ailelerin 55 tanesi gece yerlerine giderler. Balolara düzenli giden 42 aile vardır. Seyahatler ve yazları sayfiyeye gitmek (özellikle İstanbul'a) çok yaygındır.

Böylece orta tabakanın üstünde bulunan fakat tam üst tabaka olmayan, iki tabakanın niteliklerini yan yana yaşayan bu aileler bir üst-orta geçiş düzeyi halinde görölmektedir.

Üst Tabakada Tüketim Normları

Bütün bu tabakaların üzerinde bulunan üst tabakaya gelince; buraya bağlı ailelerin tüketimleri yaşamsal ihtiyaçlarını tatmin faaliyetleri olmaktan çok, toplumdaki statülerini sağlayacak, sahip oldukları kontrol gücünü ve varlığını gösterecek şekilde gösterişçidirler. Bizim örneğimizde bu tabakaya mensup 33 ailede bu durum çok açık olarak gözlemlenmektedir. Bu ailelerin reislerinin mesleği tüccar, müteahhit ve büyük memur arasında değişmektedir. Ankara'nın en beğenilen semti Çankaya ve Kavaklıdere'de otururlar. Ancak birçoğu da Yenışehir'dedir (22 tane). Kocatepe, Demirtepe ve Atatürk Bulvarı'nın Bakanlıklar, Orduevi arasında toplu bir halde bulunurlar. Anafartalar'da ve Hamamönü'nde oturan dört aile vardır. Bunlar Ankara'nın eski ailelerinden olup, üst tabaka boş zaman faaliyetlerine yalnız erkekleri ve genç kızları ile katılırlar. Bu ailelerin evleri dört odadan 14 odaya kadar değişiyor. 16'sı müstakil ev, diğerleri geniş apartman katlarıdır. Bunların odaları da yalnız bir odadan fazla özellikleri olan bir şeydir. Büyük, birinden diğerine geniş kapılarla geçilen ve bu kapılar açık olduğu zaman olağanüstü salonlar meydana gelen yerlerdir. Bu tabaka lisanında da misafir alınan ve yemek yenilen odalara 'oda' denmiyor, 'salon' deniyor. Evlerin salonlarının bazıları lambri kaplıdır. 11 evde ise duvarlar yağlı boya ile boyanmıştır. Daha geleneksel kalmış ailenin özellikle misafir odalarının duvarları değerli halılarla kaplıdır. Evlerin 26 tanesinde kalorifer vardır.

TABLO XX. En üst tabakada oda adedi

4 tane	3
5 tane	10
6 tane	8
7 tane	4
Daha fazla	8
Toplam	33

TABLO XXI. En üst tabakada yer döşemesi

Ahşap	5
Muşamba	15
Parke	12
Linoleum	1
Toplam	33

Banyo bütün evlerde vardır ve burası evin en çok özen gösterilmiş yerlerinden biridir. Gömme banyo, şofben, dinlenme sediri, el yüz bakımına ait krem, su, sabun, losyon gibi şeylerin raf-ları sıralandığı 'güzel' yerlerinden biridir. Evlerin ayırimsız bütün odaları-oğulların veya kızların yatak odası ve kütüphane dâhil çok iyi cins modern takımlar, stil mobilya veya birbirine uygun çeşitli değerli eşyalarla döşelidir. Bunların altı tanesinde gene iyi cins halılarla eski Ankara üslubunda sedirle döşenmiş ayrı bir oda vardır. Bu odaya eski kasabalı tanıdıkları kabul edilir. Radyo, telefon, buzdolabı her evde bulunur ve tabaka değiştirmekte olanların aksine gösterişçi tüketim olmaktan çok konfor sağlayan özel bir tüketimdir. Hele radyo birçoklarında birkaç tanedir. Salonda 24 lâmbalı, pikaplı bir tane, kütüphanede daha küçük bir başkası, kızın veya oğlun odasında bir tane daha vardır. Mobilyaların kaplı olduğu kumaşlar, yatak örtüleri, perdeler ve diğer benzeri örtüler ağır ipek kumaştandır. Sofra ve yatak takımları için gösterilen özen de çok fazladır. Örneğin birisi 'ben beyaz işli örtülerin üzerinde gümüş, ince dantellerin üstüne kristal biblo veya eşya koymak isterim' diyor veya başka birisi 'bu yıl A... 'ya (Beyoğlu'nun tanınmış el işi yapan mağazalarından biri) bir sofratakim yaptırmak istedim. Keten bulamıyorum. Nihayet N.... bey (hariciyecisi) gelirken Paris'ten getirdi. Pek güzel oldu. İçleri file ile doldurulmuş orkidelerle süslü, ama bana yalnız nakışı 400 liraya mal oldu'. Başka birisi, aynı mağaza için 'bana da 24 metre empire ve 24 metre tafta ile yatak örtüsü işlemişlerdi' diyor.

Bu evlere ait yemek, çay, içki takımları, gümüş, altın yaldızlı eski ve meşhur porselenler, el kesmesi kristal gibi değerli şeylerdir. 15 ailenin gümüş komple sofratakim vardır. İki bunları her gün kullanıyor ve porselenlerden daha dayanıklı olduğunu söylüyorlar. 22'sinin çatal bıçak takımları gümüştür. Diğerlerinin de, dağınık olmakla birlikte, gene gümüş eşyaları çoktur. Porse-

len sofra takımlarında o kadar ender ve süslü olanları vardır ki, çok defa gümüşler kadar değerlidirler. Bunlardan başka orta tabakada ortalama bir evin bütün duvarlarında tablolar, acem halıları, eski, yeni bin türlü vitrinler dolusu biblolar, bu evlerin gündelik yaşamlarına girmiştir. Bu tabakadaki evlerde rastlanılan eşyaların ayrı ayrı biçimleri ve şekilleri üzerinde durmak lüzumsuz bir şeydir. Çünkü her biri kendine özgü eşyadır. Onun için yalnız niteliklerini söylemek, yani bunlar için fazla zaman ve para harcanmış olduğunu, ihtiyaç tatmini ve rahatlık sağlamaktan çok statü sağlamak için kullanıldığını söylemek yeterlidir. Piramidin bu en üst noktasında eşyaların biçim ve türlerinin değişikliği dahi güç ve saygınlık rekabetinde baskın çıkmayı sağlayacak bir şey olabilir.

Bu tabakada gösterişçi tüketimin en fazla belirttiği yer giyim ve özellikle hanımların giyimidir. Üstelik bu tüketim konusu bu tabakada en az standardize olmuş, en az sayıyla ifade edilebilen konudur. Elbiselerinin ve ayakkabılarının sayılarını kendileri bile bilmiyorlar. Çok giymiş olduklarına karar verdikleri elbiselerin hizmetçiler veya evde hanımın işlerine bakan kimseler ortadan kaldırıyor. Çünkü bir öğleden sonra elbisesini veya sokak kıyafetini eskidikten sonra evde giymek diye bir şey söz konusu değildir. Ev elbiseleri ayrıca dikilir. Bunların kumaşı da ağır, yıkanamayan kumaştır. Giyim eşyalarının bu tabakadaki en açık özelliklerinden biri son derece farklılaşmış olmalarıdır. Sabah, öğleden sonra, ev, sokak, ziyafet ve spor kıyafetleri ayrı ayrıdır. Gece, öğleden sonra elbiseleri, tayyör, pardösü ve mantolar ya İstanbul'un birinci sınıf terzilerinden model alınmış veya dışarıdan gelmiş olmalıdır.... Savaş içinde Londra'dan, Peşte'den ve Amerika'dan gelen modeller yeterli saygınlık temin edebiliyordu. Paris yeniden parlamıştır. Elbiseler, çantalar, şapkalar oradan gelmiş olmadıkça fazla bir şey ifade etmez olmuştur. Buradaki birinci sınıf terziler için en üstte olan bu küçük grup dahi bölünmüş, kendi içinde farklılaşmıştır. Bu tabakadaki müşterilerin daha az ve daha çok değerli olanları vardır. Bunların 'çekiştirilmeleri' genellikle bu tabaka içindir. Fakat önce özel olanları yapılır. Örneğin C... geldiği zaman kodaman müşterilerinden 12 kadarını çay saatinde davet etmiş, muhteşem (İstanbul terzilerinden biri) bir ağırlamayla birlikte son modellerini ilk defa onlara

göstermiştir ve onların beğendiklerini büyük defilesine koymamıştır. Şapka, kürk gibi eşyalar için aynı halde geçerlidir. Birbirine uygun 'aksesuar' hepsinde ortak olan endişedir.

Kürkler bu tabakada önemli bir yer tutar. En az üç kişinin iki kürkü var. İki büyük manto, bir kısa bir uzun pelerini olan 16 kişi vardır. Diğerlerinin astragan, vizon, mantolardan, anjante, plâti-ne veya mavi tilki kap, ceket vb, özel spor ceketlere kadar altı ile 12 arasında değişen kürkleri vardır. Kışın geceleri özellikle dâvet, suare ve gece lokallerine kürksüz gidilmez. Evde genç kız olduğu zaman, onun da kendisine göre çeşitli yerler için, çeşitli kürkleri bulunur. Bu tabakada bir evin yatak odasında bir duvar baştan aşağı kürklere ayrılmış gömme bir dolaptır. Anne, teyze ve kızın kürklerinin durduğu bu dolapta belki otuz parça kürk bulunur.

Mücevherler de standart ve basit şeyler değildir. Pırlanta ve zümrüt en değerli taşlardır. Fındık büyüklüğünde tek taş yüzükler üç parçası ayrı ayrı veya bir arada takılıp, bir omuzdan bir omuza uzanan klipsler veya broşlar takılır. Damla zümrüt küpeler, altın fakat enli ve süslü bilezikler de değerli mücevherlerdir. Bunların da sabah akşam takılanları, elbiselere uyanları veya uymayanları vardır.

Bizim 33 ailemiz içinde üç hanım yazın pardösüsüz çıkmıyor ve ikisi her zaman şapka giyiyor, biri de eşarp bağlıyordu. Fakat bunların elbiseleri ve diğer giyim eşyalarının kumaşı en iyi cinstir, biçimleri ise yalnız modern değil, "model"dir. Hanımlar güzellikleri ile çok meşguldürler. Teninin güzelleşmesi için süt banyosu yapan ve büyük balolardan önce tazeliği yerine gelsin diye portakal suyu kürü yapan, sabahları şişmanlamamak için yalnız süt ve meyve ile kahvaltı eden, düzenli masaj yaptıran kimseler hep bu tabakadadır. Masaj materyalleri Avrupa'dan gelir ve en pahalı losyonlar banyolarında su gibi kullanılırlar. Kendilerini aşağıdaki ailelerden ayıran bu durumları ile hanımlar, ailelerinin ekonomik olmayan bir şekilde harcamaya gücü olduğunu, fazla zaman ve parayı yalnız güzel giyimlerine ve güzelliklerine özenleri ile gösterirler.

Bu ailelerin hepsinde hem aşçı, hem de hizmetçi çalışmaktadır. Otomobili olanların şoförü, üçünün dadısı, ikisinin mürebbiyesi, beşinin bahçıvanı ve dördünün biri erkek olmak üzere üçünün de kadın kâhyaları bulunmaktadır. Gündelikçiler hariç beş

yardımcı kullanan yedi ev vardır. Bu tabakanın boş zaman faaliyetleri de çok karakteristiktir. Burada durum tersine dönüp bu faaliyetler en önemli iş, en ciddi uğraşı haline gelmiştir. Yani eğlenmek için yapılan hoş şeyler olmaktan çıkmış, yapılması mecburi olan görevler haline gelmiştir.

Ziyafetler hepsinin özen ile yaptığı bir şeydir. Briç, bezik, poker partilerine 22 aile katılıyor. Çay ve kokteyl gibilerine 23, balolara da 30 aile gitmektedir. Balolar için 10 aile yalnız 'büyüklerine' diyorlar. Bunlarda bulunmak gerçekten zorunludur, çünkü bunlara davet edilmiş olmak bir ayrıcalık olmakla birlikte, gitmemekte devam edilirse, tabakayı meydana getiren küçük grubun ve rekabetin dışında kalınır. Bunlardan başka ailelerin evlerinde verdikleri 100-150 kişilik gece davetleri vardır.

Dışarıda gece yerlerinde yemek yemek veya yemekten sonra dans etmeğe gitmek haftada üç kereden, ayda iki kereye kadar değişerek 33 ailenin alışkanlıkları olmuştur. Üç ailenin yalnız erkekleri gider. Bu yerler Ankara'da zaten parmakla sayılacak kadar az olduğu için, bir seçme yoktur. Bu tabakadaki bütün aileler seyahat eder. İstanbul'a ve İstanbul'un Ada, Suadiye gibi moda olan yerlerine gidilir. Avrupa seyahatleri de elbet çok değerli şeylerdir.

Tüketim Normlarının Modernleşmesi ve Gösterişçi Tüketim

Buraya kadar anlattıklarımız içinde sık sık sözü geçen tüketim normlarının modernleşmesi sürecinin tüketim normları ile tabakalaşma arasındaki ilişkilerini belirten çok açık özellikleri vardır.

Modern tüketim konuları kasabalı aileler tarafından benimsenirken, açıkta ve gösterişçi olan tüketim konuları ön planda gelmektedir. Ancak, bunlar kasabalı aileler tarafından mekanik olarak kabul edilmez, önce bu ailelerin iç koşullarına uyacak şekilde değiştirilir. Ayrıca, kasabalı olan ailelerin hepsi birden ve aynı şekilde modernleşmezler. Gelirleri toprağa bağlı olan ailelerin, yani hâlâ eski düzene göre kazanan ailelerin modern normlara göre para harcayabilmelerine olanak yoktur. Bu hal onların toplumsal algılama alanlarının çok dar kalmasına ve dolayısıyla kasaba değerlerini başkalarından daha fazla yaşatmaya devam etmelerine neden olmuştur. Kasaba toplumundan

kopmuş, örneğın gelirlerini yeni düzene göre kazanmaya başlamış, ticaret yaşamında tutunmuş ve gelişmiş olan aileler, iki ayrı toplumsal sistemin normlarını daima çatışma ve tenakuzlar halinde yan yana görmek her an mümkündür. Ayrıca en modernleşmiş olanlarında da gene eskiden kalma bir şeyler vardır. Bu ailelerden dışarıya açıldıkları, ilişkilerini artırdıkları oranda daha fazla modern veya daha fazla kasaba toplumuna mensup, diye söz edilmektedir.

Tüketim normlarının modernleşmesinde, ailelerin gelirlerinin dayandığı temel ile açık veya kapalı oluşlarından başka bir de gelirlerinin miktarının, yaşam düzeylerinin, rolü vardır. Varlığa dayanan bir tabakalaşmanın görüldüğü her toplumda çok şey gelire ve varlığa bağımlı olmakla birlikte, tüketim bunların içinde en fazla bağımlı olanıdır. Sonunda eşya almak veya masada her yemekte tabak değiştirmek suretiyle yemek yemek ve ayda şu kadar kilo sabun harcamak bir para problemidir. Onun için aşağı tabakalara inildikçe kasabalı olan tüketim tarzları kuvvetlenmiş görünmektedir. Sedir ile döşeme veya kadınların başörtüsü örtmesi önce satın alma gücünü anlatmaktadır. Hattâ bu aşağı tabakadaki ailelerin kadın terbiyesi, güzelliğı vs. hakkındaki anlayışları zengin kasabalılardan daha fazla değişmiştir. Fakat tüketim normları ve yaşam düzeyi gelir değişmedikçe olduğu yerde kalmaktadır. Onun için elimizdeki verilerde kaç evde sedir vardır, diye ayırırken, gelirleri az olduğu için sediri bırakmamış olanları veya kadınlarının şapka giymelerini bu değişmemiş hükmünün dışında tutmak gereklidir. Hele en alt tabakada, ne bulursa öyle yiyenlerin, nasıl bulursa öyle giyenlerin dünyasında açık bir modernleşme konusu bile yoktur. Ancak, köyden yeni gelmiş olan ve köy biçiminde giyinenlerin kasabalılaşması görölmektedir, kasabalılar gibi entari giymek, köy usulünde şalvar ve üç etek giymekten daha ekonomik olduğu için, burada çabuk bir değişme görölmektedir. Bu tabakadan yukarılara doğru gelindikçe aile saygınlığını arttırabilmek ve mevcudiyetini kabul ettirebilmek için yeğlemeler, seçmeler yapabiliyor. O zaman bazı tüketim konularının diğerlerinden daha önce yerleştiğı, modernleştiğı göze çarpmaya başlıyor. Bu tüketim konuları belirli bir şekilde apaçık ve gösterişçi olanlardır.

Ev eşyalarında değişimin en fazla olduğu yer, sedir ve halı yastıktır. Aileler sedirden koltuk-kanepeye geçtikleri zaman modernleşme konusunda bayağı yol almış bulunmaktadırlar. Bizim örneğimizde 284 evde sedir vardır. Bu evlerin %49,9'unun eşya yenileyecek toplu paralarının olacağı düşünülemez; %25'inde ise, karakteristik olarak misafir odalarının modern şekilde döşenmiş olmasına rağmen, her günkü yaşamlarının geçtiği yerde sedir ve halı yastık vardır. Geri kalan %26,8'inde ise sedir hâlâ en esaslı ev döşeme ögesidir.

Modernleşmenin göze çarptığı bir başka tüketim normu da yemek yeme tarzıdır. Yerde, bir kaptan yemekle, masada ayrı tabaklardan yemek iki ayrı seviyenin ve değişme aşamasının ifadesidir. Ancak yemek yeme tarzı sedir kullanmaktan daha fazla değişmiş gibi görünüyor. Bizim örneğimizde 263 aile yerde yemek yemektedir. Bunun %60'ı başka türlü yemesi mümkün olmadığı için böyle yemektedir. En üst tabakalarda ise yerde yemek yiyen yoktur. Eski bir adet olarak yerde yemek yiyenlerin %17.45'i ise misafir gelince masada yemek yemektedir. Hatta bu sığrama bazılarında yerde aynı kaptan yemek ile masada her yemekte tabak değiştirmeye kadar varmaktadır.

Kadınların giyimleri en çabuk modernleşen tüketim konularından biridir. Açıkça gösterişçi tüketimlerin başında gelen bu tüketim konusu, modernleşme sırasında da başta gelmektedir. Üstelik kadın giyimi çok sık yenilenen bir tüketimdir. Yenileri yapılırken modern normlara uygun olanlarını yapmak mümkün olmaktadır. Yalnız kadın giyiminin çeşitli öğelerinin bu konuda ayrı yeri ve değeri vardır. Elbise, manto ve başa konulan şeylerin önemi çeşitli bakımlardan değişmektedir. Elbise, yani entari en modern biçimi aldığı, hatta birinci sınıf terzilerde diktirildiği halde, manto veya başörtüler bakımından aile gerilerde kalabilmektedir. Kadınların kısa kollu elbise ile veya baş açık olarak sokakta gezmesi, özellikle muhafazakâr olan ve dini değerleri kuvvetle yaşatan kasabalı çevrelerde kadının namusu sorununa kadar gittiğinden, bu normların kırılması çok zordur. Onun için elbiselerin modernleşmesi ile baş tuvaletinin modernleşmesini aynı yere koymamak gereklidir. Elbiselerin biçimleri en aşağı tabakalarda ve en değişmemiş ailelerde bile küçük uzunluk farkı ile modernleşmesini aynı yerde koymamak lâzımdır. Elbiselerin biçimleri en

aşağı tabakalarda ve en değışmemiş ailelerde bile küçük uzunluk farkı ile modernidir. Yalnız yaşlı nesil, büyükanneler ve kayınavli-
deler, uzun ve biçimleri son zaman biçimlerine benzemeyen
şeyler giymektedirler.

TABLO XXIII. sedir ve baş tuvaleti korelasyonu

	Çarşaf	Kalın örtü	Baş örtü- sü	Şapka	Toplam
Ayrı sedirli oda			12	3	15
Oturma odala- rı sedirli	2		15	40	57
Sedirli ayrı misafir odası	5		11		16
Halılı sedir, yerde halı	7		22	6	35
Halılı sedir, yerde kilim	8		42	8	58
Halisiz sedir, yerde kilim	9	10	48		67
Şiltisiz sedir, çul-yataklar	5	14	17		36
Sade yataklar ve çul	10	13	34		57
Hiçbiri yok	2	5			7
Toplam	48	42	201	57	348

Yaşam düzeylerinin ve normlarının bir bütün olduğunun en iyi örneklerinden biri bu başörtüsü, sedir dağılımı korelasyonunda görülür. (Tablo XXIII.)

Sokak kıyafetlerine gelince, burada çarşaf, başörtü-eşarptan şapkaya doğru bir sıralanış vardır. Bunlardan yalnız sonuncusu, şapka gerçekten modernidir. Başörtüsü ve eşarp kullananlar yazın hâlâ manto ile gezerler. Yani kısa kollu elbise ile sokağa çıkmazlar. Hatta şapka giyenlerden bile mantosuz çıkmayan, yani normun dini ve ahlâki tarafını kırmamış olanlar vardır. Bunlar şapkasız da sokağa çıkmazlar. Gerçekten modernleşmiş olanlar şapka giymekle birlikte, kısa kollu elbise ve baş açık sokağa çıkanlardır. Son zamanlarda kışın başa eşarp bağlamanın, yazın da başı açık gezmenin modern üst tabaka tarafından kabul edilmesi alt tabakalarda bu modernleşme sürecini çok hızlandırmış-

tır. En alt tabakalarda olan 135 aile bir tarafa bırakılırsa (ki bunların 94'ü başörtüsü kullanmakta 41'i ise kalın bez örtüler örtünmektedir) 48 kişi de çarşaf kullanmaktadır. Şapka giyebileceği halde başörtüsü kullanan 103 kişi vardır. Şapka kullananların %25'inin yaşlıları başörtüsü kullanmaktadır. Başörtüsü kullananların büyüklerinin %36,6'sı çarşaf giymektedir. Çarşaf giyen yaşlı nesil ayakkabı olarak da mest-lastik (yumuşak bot ve su geçirmez lastik) giyer. Başörtülerin büyük kısmı ise az topuklu, kapalı ayakkabılar giyerler, ince çorap giymezler.

Bu tablonun dışında kalan ailelerde şapka giyilmekte ve evlerinde koltuklar, divanlar bulunmaktadır. Ayrıca sedirin artık misafirlerin gözünün önünden kaldırıldığı evlerin 27'sinin kadınları hâlâ başörtü kullanmaktadır. Yani sedirin başörtüsünden daha çabuk kayb olduğu görülmektedir. Buna karşılık evinde sediri olan 14 ailenin şapka kullanması ev eşyalarını değiştirememekle açıklanabilir.

Elbise kadar olmasa bile, ona yakın ve eşyadan daha çabuk modernleşen bir tüketim konusu da öğleden sonra ziyarete gelenleri ağırlama tarzı ve türüdür. Tam kasaba âdetlerine göre kahveden sonra meyve sunulur. Şeker tutmak daha yeni bir alışkanlıktır. Zengin ailelerin yaşlı hanımlarından biri (A kızım, elvan türlü meyve, ağzına lâyük baklava varken şekeri ne yapmaya misafire versin? Hem de tek bir tane), diyor. Şimdi şeker sunulan evlerden eskiye bağlılıkları fazla olanlar, gene yakın tanıdıklarına ya da kasabalı arkadaşlarını ağırlamada kusur etmek istemedikleri zaman, meyve ve kahvaltı sunmaktadırlar. Şekerden başka çay, pasta sunumu daha ileri bir aşamayı göstermektedir. En son aşamasında içki sunumu vardır. Fakat bunu en üst tabakanın en modernleşmiş küçük bir kısmı sunmaktadır (Tablo VII).

Evin semtini değiştirmek de son zamanlara gelinceye kadar modernleşmede çok radikal bir aşamaymış. Önemle işaret edilmelidir ki, Yenişehir'den örneğimizin % 22'si toplandığı halde, eski Ankara tarzında döşenmiş bir misafir odasına rastlanmamıştır. Yalnız son zamanların ev sıkıntısıyla artık semt değiştirmek olanaksız bir duruma gelmiştir. Ancak eski Ankara ailelerinin modernleşmesinde en önemli aşama bu olduğu anlaşılıyor. Zengin olan grup yeni kurallara uymak gereğini hissettikçe ya da buna uydukça, ev eşyalarının yenilenmesiyle birlikte ve karısının

mantosuz sokağa çıkmasından önce (Hisar'dan aşağıya) iner ya da Yenişehir'e taşınırlarmış.

Tüketimin değişmesi konusunda çamaşırlar gibi, yatak takımları gibi özel tüketimler orta tabakanın çok yukarılarına kadar kasabalı biçimlerini korurlar. Misafir odasında koltuk olan 84 evden 57'sinin oturma odasında sedir olması, uzak gezmelere giderken şapka giyen 50 kadının mahalle ve yakın komşuları arasında gene başörtüsü kullanması, evde kalın çorap giyerken resmi ziyaretlerde ince çorap giyilmesi daima, öncelikle aleni olan, herkesin görebileceği gösterişçi tüketimlerin modernleştiğini, yani modernleşmenin uyum ve konum korunması sorunlarıyla, doğrudan doğruya ilgili olduğunu göstermektedir.

Boş zaman faaliyetlerine gelince; bunun en az modernleşmiş konulardan biri olduğu söylenebilir. Sinema hariç tutulursa, diğer modern boş zaman faaliyetlerinin hiçbirinin en üst tabaka dahil hiçbir yerde tam anlamıyla yerleşmiş bir şekilde görmek olanağı yoktur. Ancak kadınlı erkekli gezmeler adamakıllı yaygın duruma gelmiştir. Fakat çok defa geceleri arkadaş ziyaretleriyle ve binde bir çiftlik, baraj gezmeleriyle sınırlı kalmaktadır. Sinemaya ve ev gezmesine, özellikle orta ve alt tabakalarda, kadınlar ayrı, erkekler ayrı giderler. Dışarıda lokantada ve gazinolarda yemek yemek, balo, at koşuları pek az benimsenmiş olan ve genellikle yalnız erkeklerin ve genç neslin yaptığı faaliyetlerdir. Kente yeni gelen yabancıların dikkatlerini daima gece yerlerinde kadınların azlığı çekmektedir.

Ailelerin erkekleri ve ikinci nesil gençler, çevrelerinden, dışarı ile bağlantıları çok olduğu için, kadınlarından çok daha çabuk kopmaktadırlar. Yalnız boş zaman faaliyetlerinde değil, elbiselelerinde ve görüşlerinde de kadınlardan çok daha çabuk modernleşmektedirler. Son senelerde para kazanmış olan Ankara'nın yerlilerinden bir demirci 'bir koltuk takımı' alıp evini yeniden döşediğini söyledikten sonra, karısına artık başörtüsü bağlamaması için zorluyorsa da karısının arkadaşlarından çekindiği için başörtüsünü çıkarmak istemediğinden şikâyet ediyordu. Sonra gene Ankara'nın eski ve büyük tüccarlarından Avrupa'ya bile birkaç defa seyahat etmiş olan birisinin karısı, henüz daha ilk defa geçenlerde kadınlı erkekli bir düğüne gittiğini, çok yadırgadığını, ama beğendiğini, kocası içki içmesini teklif ettiği halde,

'artık o kadarını' yapamadığını anlatıyordu. İkinci nesil ise artık istense bile (ki hiç istenildiğine rastlanmamıştır) kasaba arkadaşlık alanında tutulamamaktadır. Dış etken zoru ve uyum zorunluluğu genç neslin toplumun genel gelişmesine, modernleşmesine uymasını gerektirmektedir. İkinci nesil, özellikle oğullar, elbise ve boş zaman faaliyetleri bakımından büsbütün modernleşmişlerdir. Hatta misafirlerine anneleri kahve ile meyve sunarken onlar kendi misafirlerine çay ve bisküvi sunarlar. Genç neslin çamaşır gibi özel tüketimleri de hemen değişmektedir. Özellikle kızların ipek çamaşır kullanmaları annelerinin başörtüsünü çıkarmasından çok önce gelmektedir. İnce çorap ve topuğu, burnu açık ayakkabıların giyilip giyilmemesinin ise sözü bile edilmiyor. Genç kızların kışın eşarp bağlayıp yazın şapkasız baş açık gezmelerinin tasvip edilmesi ve yaygın duruma gelmesi bu konunun değişmesini de kolaylaştırmıştır. Artık en kapalı aileler bile oğullarının yüksek öğrenim görmesini 'yaşamını kendi kazanan güçlü bir kimse olmasını' yani modern toplumda üst tabakaya katılabilecek şekilde yetişmesini istemektedirler.

Bölüm VIII

SONUÇLAR

Buraya kadar olan bölümlerde Çin Çun Çan, Ponape, Ngoni ve Ankara'da tüketim normları ve gösterişçi tüketim ile toplumsal tabakalaşma sistemleri arasındaki ilişkiyi gözden geçirdik.

Ponape ve Ngoni, birbirinden farklı iki ekonomik yaşama sahip olan, saygınlık ve geçim ekonomileri yan yana biraradadır, fakat bunları ayrı ayrı yaşatan iki toplumdur. Diğer taraftan Çin Çun Çan ve Ankara'da saygınlık ve geçim ekonomileri var; her ikisine ait olan kıymetler para ile ifade edilir. Buna rağmen bu dört toplumda da toplumsal tabakalaşma sistemleri ile gösterişçi tüketim tarzları da birbirine benzemekte, tabakalaşma ve tüketim bir bütünü tamamlamaktadır.

Çin Çun Çan'da nüfus bir tabakalaşma piramidi durumunda *farklılaşmamıştır*. Bu duruma paralel olarak tüketimleri de gösterişçi ve rekabetçi değildir. Filhakika, örneğin Harmandalıoğlu'nun anlattığı Pursak'lar köyü¹ yahut Halpern'in araştırmasını yaptığı küçük Sırp köyü Oraşak², ya da ilk bölümde adı geçen Meksika'daki Populca köyü hep Çin Çun Çan gibi tabakalaşma bakımından çok az farklılaşmış bir topluma sahiptir ve gene Çin Çun Çan'da olduğu gibi tüketim gösterişçi ve rekabetçi değildir. Yani tabakalaşmamış topluluklarda tüketim normları gösterişçi ve rekabetçi olmaz.

Eski Ankara ve Ngoni toplumlarında ise tabakalaşmada düşey hareket yeteneği olmadığından ya statü doğuştan belirlendiği için (Ngoni) veya statü değiştirme şansları çok az olduğu için (Eski Ankara), tüketim gösterişçi olmakla birlikte rekabetçi de-

¹ Harmandalıoğlu, "Bir Köylü Allesinin Gelir-Gideri" *Forum*, Sayı 64, s. 11.

² Joel Martin Halpern: *A Serbian Village*, Columbia University Press, New York 1958.

ğildir. Eski Ankara'da toplumsal statü doğuştan belirlenmiş değildir. Eğer bir kimse doğuştan statülerin belirlendiği toplumlar olduğu gibi statüsünü değiştirir ya da değiştirme girişiminde bulunursa, yasal bir uygulamaya ya da sansüre uğratılmaz. Fakat edimli olarak yaşamda statü değiştirme şansları, özellikle bugünkü değişmiş Ankara ile karşılaştırılırsa, son derece sınırlıdır. Bugünkü bazı kimselerin yaşamlarının ortalarına doğru eriştikleri statüye eski zamanlarda bir aile üç, dört neslin sıkı çalışma ve gayretleriyle bile erişmeği başaramazdı. Gerçekten Ankara'nın eski düzene göre yaşayan aileleri arasında alt ve üst tabakaya bağlı olanların birbiri ile rekabet ettikleri görülmez. Tüketim normları konusunda alt tabakaların üst tabakalar gibi bol bol harcamağa ne olanakları ne de dilekleri vardır. Statünün çok belli terimlerle doğuştan belirlendiği Ngoni'ler arasında da aristokrasinin yeri, kesin kurallarla ve birikmiş varlık şekilleri ile belirmiştir. Avamdan biri için sığır sahibi olmak değil, sığır gütmek olanağı bile yoktur. Nerde kaldı ki aristokratların davranış ve hareketleriyle rekabet etmek. Aynı şekilde Ortaçağ feodalizminde, örneğin İngiltere'de ya da Osmanlı İmparatorluğu'nda tabakalar birbirlerinden çok kesin çizgilerle ayrılmışlardı. Bu tabakaların tüketimleri de tıpkı Ngoni'de olduğu gibi yasalar ve yasaklarla belirlenmişti. İngiltere'de 16. yüzyılda toplumsal durumuna göre herkesin sahip olabileceği arazi miktarı, inşa edileceği evin büyüklüğü, giyeceği elbiseler, yiyeceği gıda maddeleri, hatta bir defada sunabileceği yemek miktarı bile çok sıkı yönetmeliklerle belirlenmişti³. Hicri on üçüncü yüzyılda İstanbul halkının elbiselerine dair bir belgede "*Darülsaltanatüsseniye ahalisi nüfusu adidiye münkasem ve her sınıfın mahsusası olup ol kıyafetle gesup merasimi adaba riayet ve herkes haddini bilip.... bir taife aharin ziyine girmemek.... heyet ve libası mahsusları ne ise anı iken ve tebellus eylemek lâzım.....*" olduğu kaydedilmektedir⁴. İlk bölümde değinilmiş olan Dahomey, Ashanti ya da Nupe gibi Batı Afrika krallıklarındaki aristokrasiye özgü, deseni belirli ipekli elbiseler, bir bireyin mensup olduğu tabakaya

³ Frances Elizabeth Baldwin: *Sanctuary Legislation and Personal Regulation in England*, s. 21, Cilt 44. John Hopkins University Studies, Baltimore 1926.

⁴ Ahmet Refik: *Hicri 13Üncü Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul Matbaacılık Neşriyat TAŞ, 1932, s. 11.

göre ortaya konan ev cinsi, sahip olabileceği esir sayısı ile gene birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış ve düşey harekete müsaade etmeyen bir tabakalaşmayı ve rekabetçi olmayan bir gösterişçi tüketimi gösterir. Ponape'nin toplumsal tabakalaşma sistemi de en büyük Reise (A_1) doğuştan Reis olma statüsünü bahşeder ve Hindistan cevizi liflerinden yapılmış eteklikleri, pandanus kaplı evlerde yaşamayı, muayyen tatlı patates ve balık cinslerini yemek hakkını da kesin olarak ona ayırır. Böylece düşey hareket olanağı olmayan durumlarda gösterişçi tüketim *statü göstergesi* olmak fonksiyonunu taşır ve *rekabetçi* değildir.

Buna karşılık gene en yüksek reislik payesi hariç, Ponape toplumu ve modernleşmiş olan Ankara açık bir toplumsal tabakalaşma sistemine sahiptir. Bu sistemde düşey hareket ve bireylerin statü değiştirmeleri mümkündür. Onun için erişilmesi mümkün olan daha yüksek mevkileri elde etmek yolunda keskin bir rekabet mevcuttur. Burada tüketim yalnız bir tırmanma aracı, tabakalaşmanın daha yukarılarına çıkma ve alınma aracı durumuna gelmez, aynı zamanda son derece rekabetçi ve taklitçidir. Ankara'da alt orta tabakadan başlayarak, aileler komşu ve arkadaşlarından daha iyi şeylere sahip olmağa çalışmakla birlikte, özellikle tüketimlerini yabancılar yanında yapılan tüketim ve yalnızken yapılan tüketim şeklinde sınıflayıp, saygı duydukları ve taklit ettikleri üst tabakalara benzemeğe çalışmaktadırlar. Üst tabakada da aileler, birbirleriyle en üst pozisyonu elde etmek için, gösterişçi tüketimlerinde "Unique" bambaşka sayılmak için, "model" elbiseler giyerek, ya da antika eşya, sanat eseri toplayarak rekabet etmektedirler. Ponape'de de belli formel ziyaretlerde aileler en büyük tatlı patatesi yetiştirip teşhir etmek için ve böylece *kendi klanlarına verilmiş olan geniş statü hudutları içinde* daha yükseklerine erişmek, onları elde etmek için birbirleriyle rekabet ederler. Burada da, tıpkı Ankara ailelerinde olduğu gibi bazen ziyafetlerinde herkesin görmesi için yetiştirdikleri patatesi yemektense, bu rekabet uğruna aç kalmağa razı olmaktadır. Tabakalaşma sistemleri düşey harekete imkân veren bütün Batı toplumlarında ve aynı niteliğe sahip sayısız Okyanusya kültürlerinde gösterişçi tüketim, Ankara'da olduğu gibi rekabetçidir.

ABD'de Lynd'lerin, Barner'ın, Zorbaugh'ın ve diğerlerinin araştırmalarında bu durum açıkça görülür⁵.

Araştırmamızda çok özel bir durum gibi görünen Ponape toplumu tabakalaşma sistemi bölünmüş, değişik bölümleri değişik özellikte olan tek kültür değildir. Kompleks yapısı ve toplumsal örgütlenmesindeki çeşitli müdahale edici faktörler yüzünden ilk bakışta fark edilememesine rağmen Amerika, Güney Afrika gibi ülkelerde de toplumsal tabakalaşma ve dolayısı ile gösterişçi tüketimde Ponape'deki özelliklere sahiptir. Diyelim ki, Amerika Birleşik Devletlerinde, etnik ya da ırksal gruplar tabakalaşmasının (zencilerin, Çinlilerin, İrlandalıların, Yahudilerin tabakalaşmalarının) esas tabakalaşma ile oluşturduğu bütün, temelde, Ponape tabakalaşması ile aynı özelliktedir. Yani, beyaz Protestanlarla diğerleri, üyelerinin altına düşemeyeceği, fakat üstüne de çıkamayacağı geniş sınırlı tabakalara bağlıdırlar. Bireyler arasındaki, bu topluma özgü, anonim ilişkiler dolayısı ile bu tabakalar birbiri üzerine kapaklanmış gibi görünür. Bu tabakalar içerisinde ise bireyler daha yüksek mevkilere erişmek için birbirleri ile keskin bir rekabet durumundadırlar. Bu rekabet de kendisini en açık olarak gösterişçi tüketimde gösterir.

Bu toplumların hepsinde, varlığın teşhiri, rekabetçi olsun ya da olmasın, varlığın birikme olanağı ve ekonomik fazlalığın derecesi ile belirir. Eski Ankara aileleri ve Ngoni aristokratları sahip oldukları gümüş ve sığırları, bu varlık uzun bir zaman içinde ve çok zor bir çalışma ile birikmiş olduğu için, yalnız ender fırsatlarda sergilerler. Gene Ponape ziyafetleri her sene harman zamanı verilir. Halbuki hiç değilse kuramsal olarak, varlık birikmesinin sınırı olmayan modernleşmiş Ankara aileleri arasında, herhangi bir zaman ve herhangi bir yer ve özellikle en üst tabaka aileler arasında, herhangi bir tüketim konusu, gösterişçi tüketim için bir olanak oluşturabilir.

Değişme durumunda olan toplumlarda modern Batı toplumlarının tüketim normları ve gösterişçi tüketim şekillerini taklit etme ve çok harcama eğimi ülkelerde beliren yeni tabakalaşma sistemleri ile ilgilidir. Yeni tabakalaşmanın üst kademelerine mensup olanları ya da girmeye çalışanları yeni statülerini bu yeni

⁵ Bölüm I, s. 21'e bakınız.

tüketim şekilleri ile kanıtlarlar⁶. Öyle görünüyor ki, Ngoni, Ponape, Ankara gibi değişen toplumlarda eski tabakalaşma yeni tabakalaşma ile üst üste kapaklanmaya eğilimlidir. Böylece bu kültürlerin Batılılaşmış aileleri genellikle eski en üst tabakadan değilse de gene üst tabakadan gelmektedir. En üst tabakada yer alanlardan olmamasının nedeni, bu tabakadakilerin yerlerinden emin olmaları ve onu güçlendirmek için ayrıca çaba harcamaya uğraşmaları gerekmez. Şu da açıkça görülmektedir ki, tecrit edilmiş durumlarını koruyan, geçimlerini halâ eski biçimlerde sağlayan, kısaca, toplumsal uyarma (tembih) alanlarını eskisi kadar dar tutmuş olan aileler, hâlâ eski toplumsal tabakalaşma sistemine bağlıdırlar. Ancak, dışarı ile ilgilerini artırmış, toplumsal uyarma (tembih) alanlarını genişletmiş, yeni varlık biriktirme şekillerini benimsemiş olan aileler arasında ise bazı tüketim konuları diğerlerinden çok daha acil bir değişime uğramışlardır. Bazıları hiç değişmemiş, bazıları ise fonksiyon ve anlam değiştirmiştir. Ankara'da, örneğin, orta tabaka aileler arasında yabancılar yanında yapılan tüketim maddeleri, yalnızken yapılan tüketim maddelerinden çok daha önce değişmektedir. Ancak, yabancılar yanında yapılan tüketimlerden dini ve ahlaki değerlerle çatışanlarla örneğin, kadınların başörtüleri ve kısa kollu elbiseleeri, yeni bir yoruma uğramakta, yani tüketim konuları, örneğin Batılı kadın şapkaları, yeni ahlaki bir anlam kazanmağa doğru gitmektedir. Ponape'de mobilya, elbise gibi Batılı tüketim konuları, değişme süresinde buradaki eski saygınlık ekonomisi normlarının öğrenmemek özelliğine uyarak büyük miktarda değişikliğe

⁶ Nurske bu harcama eğilimini açıklamak için uluslararası gösterişçi tüketim rekabeti ve Dussenberry'nin "gösteriş etkisi" (*Demonstration effect*) terimlerini kullanmaktadır. Hagner Nurske: *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Oxford, Basil Blackwell 1953).

Fakat bu terimlerin işaret ettiği olayların bir memleketin içyapısındaki yeri üzerinde durmamaktadır. Onun için bu harcama tarzı bireylere alt züppelik gibi yorumlamaya uygun bir faaliyet gibi gösterilmektedir. Hâlbuki Nurske'nin gözlemlediği durum açık bir toplumsal tabakalaşmaya doğru giden az gelişmiş toplumlar için geçerlidir. Nitekim Bronfer-Brenner Nurske'nin hipotezinin Arjantin ve Çin'e uygulanma olanağı olmadığını ileri sürüyor (M. Brofer Brenner: *Review of Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, *The Journal of Political Economy*, No: 2, Cilt: IXII, 1954, Book Review Section.)

uğramıştır. Ngoni'lerde ise son zamanlarda zengin olanlar hâlâ paralarını eski varlık şekli olan sığıra dönüştürmektedirler.

Bu sayfalarda yeniden gözden geçirilen verilerden açıkça görülmektedir ki, bir toplumda tüketim normları yalnız doğal kaynakların ve toplumun teknolojisinin değil, aynı zamanda bu toplumun çeşitli alışkanlıklarının, geleneklerinin ve müesseselerinin de bir fonksiyonudur. Tüketim normlarının toplumlararası farklılaşmasından başka, bir toplumun içinde o toplum üyelerinin statü farklılaşmasına uyacak bir farklılaşması da vardır. Tüketim normlarının toplumsal tabakalaşmaya ve diğer statü yönelmelerine göre farklılaşması bu soncun en anlamlı yönlerinden biridir.

Açıkça görülmektedir ki tüketimin, biyolojik ihtiyaçları sağlamaktan sonra gelen en köklü fonksiyonlarından biri tüketicinin toplumsal statüsünü göstermektedir. Bugün hemen bütün toplumlarda saygınlık ve statü kazanmak için ekonomik olmayan bir şekilde zaman ve varlık harcanması yani gösterişçi tüketim, en köklü ekonomik mekanizmalardan biri durumundadır. Ancak bu gösterişçi tüketimin çeşitli mekânlarda ve tarihin çeşitli devrelerinde aldığı tarz ve şekiller son derece çeşitlidir.

Çeşitli toplumsal tabakalaşma özelliklerinin bu çeşitlenmelere neden olduğu buradaki araştırmanızda görülmektedir. Statü ve saygınlık derecelenmesi şeklinde görünen tabakalaşma sistemlerinin en önemli karakteristiği sistem içinde düşey hareket yani statü değiştirmek olanağı olup olmamasıdır. Çok kere bu düşey hareket olanağı statünün doğuştan verilmiş ya da çalışarak kazanılmış bir statü olup olmamasına göre değişmektedir. Genellikle tüketim normları ve özellikle gösterişçi tüketim tarzları toplumsal tabakalaşmanın bu özelliğine göre değişiklikler göstermektedir. Statü doğuştan geldiği ve düşey hareket olanakları olmadığı zaman, gösterişçi tüketim sadece bir gösterge görevini görür, rekabetçi değildir. Diğer taraftan statü kazanılan bir şeyse yani tabakalaşma sisteminde düşey hareket olanağı varsa, bu durumda gösterişçi tüketim hem daha yüksek tabakalara tırmanmak için bir araçtır hem de rekabetçi ve taklitçi özellikler gösterir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ankara Belediyesi, Ankara Şehrinin Sınırları, Bölgeleri ve Mahalle Bölge Teşkilleri, Ankara: Alaettin Kiral Basımevi, 1945.
- Baldwin, Frances Elizabeth, *Sanctuary Legislation and Personal Regulation in England*, Cilt 44, John Hopkins University Studies, Baltimore: 1926, s. 21.
- Barber, Bernard, *A Comparative Analysis of Structure and Process*, New York: 1957.
- Barnett, M. G., "The Nature of Potlatch", *American Anthropologist*, Cilt 40, 1938, s. 349-358.
- Bascom, W. R., *Ponape: A Pacific Economy, in Transition*, Microfilm, Library of Congress, Washington D. C.: 1947.
- Bascom, W. R., "Ponapean Prestige Economy", *Southeastern Journal of Anthropology*, Cilt IV, 1948, s. 211-221.
- Bascom, W. R., "Subsistence Farming on Ponape", *New Zealand Geographer*, Cilt V, 1949, s. 116-129.
- Bascom, W. R., "Ponape: The Cycle of Empire", *The Scientific Monthly*, Cilt IXX, 1950, s. 141-150.
- Beals, H. S., "Cheran: A Sierra Tarascan Village", *Smithsonian Institution, Institute of Social Anthropology*, Publication No: 21.
- Bennet, J. R., Tumin, N. M., "Social Life", New York, A. Knopf, 1948.
- Benoit, Smullyan R., "Status, Status Types and Status Interrelations". *American Sociological Review*. Cilt 9, 1944, s. 151-161.
- Besmer, Hilda, "Military Organization in Swaziland", *Africa*, Cilt X, 1937.
- Boas, Franz, "Social Organization and Secret Societies of the Kwakiutl Indians", *Report of the United States National Museum for 1895*, Washington D.C.: 1897.
- Boas, Franz, "Ethnology of the Kwakiutl", *35th Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, Part 2, Washington, D.C.: 1921.
- Boas, Franz, "Contribution to the Ethnology of the Kwakiutl", *Columbia University Contribution to Anthropology*, Cilt 3, New York: 1925.

- Brenner, M. Brofer, "Review of Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries", *The Journal of Political Economy*, No: 2, Cilt XII, 1954.
- Brucker, P., "Rank, Wealth and Kingship in Northwest Coast Society", *American Anthropologist*, Cilt 41, 1939
- Cattell, R. B., "The Concept of Social Status", *Journal of Social Psychology*, Cilt XV, May 1942, s. 293-307.
- Center, R., *The Psychology of Social Classes*, Princeton University Press, 1949.
- Cochrane, Willard W., ve Bell, C. Shaw., *Economics of Consumption*, New York, McGraw-Hill Book Co., 1959.
- Drucker, P., "Rank, Wealth and Kinship in Northwest Coast Society", *American Anthropologist*, Cilt 41, 1939, s. 55-65.
- Duesenberry, J. S., *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952.
- Durkheim, E., *İçtimaiyat Usulünün Kaideleri*, (çeviren: Selmin Evrim), 1943-1927.
- Freyer, Hans, *Endüstri Çağı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları 3, İstanbul: 1958.
- Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri, *Sümerbank Müesseselerinden Defterdar Fabrikası*, Türkiye Harsı ve İçtima Araştırmalar Derneği Yayını, Seri A, Sayı 23, İstanbul: 1953.
- Fintel, W. V., *Tscheka der Grosse Zulukönig*, Hermanburg, 1929.
- Firth, R., *Primitive Economics o the New Zealand Kaori*, London: Kegan Paul, 1929.
- Firth, R., *Primitive Polynesian Economy*, London: 1940.
- Forde, C. D., *Habitat, Society and Economy*, London: Wattsend Co., 1934.
- Foster, G. K., "A Primitive Mexican Economy", *Monographs of the American Ethnological Society*, No: 5, 1942.
- Foster, G. E., "The Children of Empire, Tzintzuntzan", *Smithsonian Institution, Institute of Social Anthropology*, Publication No: 6, Washington D.C.: 1949.
- Freedman, M., "Choice, Change, and the Personnel Distribution of Income", *The Journal of Political Economy*, Cilt XI, 227, 1953.
- Freedman, M., *A Theory of the Consumption Function*, A study by the National Bureau of Economic Research, New York: Princeton University Press, 1957.
- Galanti, Avram, *Ankara Tarihi*, İstanbul, Tan Basımevi, 1950.

- Gilboy, E., *Wages in Eighteenth Century England*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936.
- Good, J. W. ve Hatt, F. K., *Methods in Social Research*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1952.
- Gordon, L. J., *Economic for Consumer*, New York: American Book Co., 1953.
- Halpern, J. M., *A Serbian Village*, New York: Columbia University Press, 1958.
- Harmandalıoğlu, "Bir Köylü Ailesinin Gelir-Gideri", *Forum*, Cilt 6, Sayı 64, 1956.
- Harmandalıoğlu, "Köylünün Yıllık Gelir Gider Tablosu", *Forum*, Cilt 6, Sayı 65, s. 12, 1956.
- Harmandalıoğlu, "Bir Kestaneci Köyün Gelir Gider Tablosu" *Forum*, Cilt 8, Sayı 85, s. 16, 1957.
- Herskovits, M. J., "Cattle Complex in East Africa", *American Anthropologist*, Cilt XXVIII, 1936. s. 230-272-361-380-494-528-633-664.
- Herskovits, M. J., *Dahomey*, 2 Cilt, New York: A. Knopf, 1938.
- Herskovits, M. J., "The Process of Cultural Change", *The Science of Man in World Crisis*, Yayıncı R. Linton, New York: Columbia University Press, 1945, s. 143-170.
- Herskovits, M. J., *Man and His Works*, New York: A. Knopf, 1949.
- Herskovits, M. J., *Economic Anthropology*, New York: A. Knopf, 1953.
- Hogbin, H. I., "Polynesian Ceremonial Gift Exchanges", *Oceania*, Cilt V, 1935. s. 575-407
- Hogbin, H. I., "Social Advancement in Guadalcanal, Solomon Islands", *Oceania*, Cilt V, 1937-1938, s. 289-305.
- Hogbin, H. I., "Tillage and Collection, A New Guinea Economy", *Oceania*, Cilt IX, 1938-1939, s. 185-209.
- Homes, H. M., "Family Incomes and Expenditures in 1947", *Monthly Labor Review*, Cilt 68, 1949.
- Hurdock, G. P., *Rank and Potlach among Haida*, Yale University Publications, New Haven, Conn, 1936.
- Hyman, H. H., *Interviewing in Social Research*, Chicago: University of Chicago Press, 1954.
- Hyman, H. H., *Survey Design and Analysis*, Glencoe, Ill: The Free Press, 1955.
- International Cooperation Administration, *Ankara, Turkey*, Ankara: Doğu Matbaası, 1957.

- İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, "Cilt I", Ankara: 1945.
- Kahl, Joseph, *The American Class Structure*, New York: 1957.
- Krige, E. P., *Social System of the Zulus*, London: 1936.
- Ketona, George, *Psychological Analysis of Economic Behavior*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1951.
- Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1936.
- Klein, I. H., "Estimating Patterns of Saving Behavior from Sample Survey Data", *Econometrics*, Cilt: XX, No: 4, 1951.
- Kömürcüoğlu, Eyüp, *Ankara Evleri*, İstanbul: TAO. Basımevi, 1950.
- Kuper, Hilda, *An African Aristocracy, Rank among the Swazi*, London: 1947.
- Kuzneta, S., "Proportion of Capital Formation to National Product", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Cilt: XXII, Mayıs, 1952.
- Lewis, O., "Controls and Experiments in Field Work", *Anthropology Today*, içerisinde, Yayıncısı: A. L. Kroeber, Chicago: Chicago University Press, 1953.
- Linton, R., *Study of Men*, D. New York: D. Appleton-Century, 1936.
- Lowie, Robert, *Social Organization*, New York: Rinehart and Co., 1948.
- Lynd, Robert ve Helen, *Middletown*, New York: Harcourt, Brace and Co., 1929.
- Lynd, Robert ve Helen, *Middletown in Transition*, New York: Harcourt Brace and Co., 1938.
- McKain, N. C. ve Flagg, C. L., *Differences between Rural and Urban Level of Living, National Comparisons*, Washington D. C.: Bureau of Agricultural Economics, 1940.
- Malinovski, S., *The Argonauts of Western Pacific*, London: Routledge and Sons, Ltd. 1922.
- Malinovski, S., *Coral Gardens and Their Magic*, London: Routledge and Sons, Ltd. Cilt 2, 1935.
- Marwick, *The Swazi*, 1940, s. 23
- McKenna, J. P., "Consumption Patterns", *Economic Development* içerisinde, Yayıncısı: H. F. Williamson ve J. A. Buttnic, New York: 1954.

- Modigliani, F., "Fluctuations in the Saving-Income Ratio, A Problem in Economic Forecasting, *Studies in Income and Health*, XI, New York: National Bureau of Economic Research, 1949.
- Maus, Marcel, "Essai sur le Don ferme archaïque de l'échange", *L'année Sociologique* (n.s.), Cilt I., 1921-1924. s. 30-186
- Murdock, O. P., "Rank and Potlatch among Neida", *Yale University Publications in Anthropology*, 13, 1936.
- Nadel, S. F., *A Black Byzantium*, London: Oxford University Press, 1942.
- Nadel, S. F., *The Foundation of Social Anthropology*, London: Cohen and West, 1951.
- North, C. C., *Social Differentiation*, University of North Carolina Press, 1926.
- Nurske, R., *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Oxford: Basil Blackwell, Üçüncü Baskı, 1953.
- Okyar, Osman, Gösteriş İçin İstihlâk, *Forum*, Cilt I, Sayı 3, 1954. s. 8
- Öğretmen, İbrahim, *Ankara'da 158 Gecekondu Hakkında Monografi*, Prof. Fehmi Yavuz'un "Gecekondu" başlıklı Önsözü ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 69-51, 1957.
- Parsons, B. C., *Nitla, Town of the Soulo*, Chicago: University of Chicago Press, 1936.
- Parsons, Talcott, "An Analytical Approach to the Theory of Social Stratification", *American Journal of Sociology*, Cilt XIV, 1939, s. 841-862.
- Parsons, Talcott, *The Structure of Social Action*, New York: McGraw-Hill Book Co., 1947.
- Rae John, *Principles of Economy*, New York: 1873.
- Rattray, R. S., *Ashanti*, Clarendon Press, London, 1923.
- Read, Margaret, "Native Standards of Living and African Culture Change", *Africa*, Cilt XI, Supplement No: 3, 1938.
- Read, Margaret, "Tradition and Prestige among the Ngoni", *Africa*, Cilt IX, 1938.
- Refield, R., *Tepotslau: A Mexican Village*, University of Chicago Press, Chicago, 1936.
- Refik, Ahmet, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul Devlet Matbaası, 1930.
- Refik, Ahmet, *Hicri Onüçüncü Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat TAŞ, 1932.

- Refik, Ahmet, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul Devlet Matbaası, 1935.
- Richards, A. I., *Land Labor and Diet in Northern Rhodesia*, London: Oxford University Press, 1939.
- Riessman, D., *The Lonely Crowd, A Study of the Changing American Character*, Conn. New Haven: Yale University, P., 1950.
- Robin, James, "Relative Income, Absolute Income and Savings", *Money, Trade and Economic Growth*, New York: Macmillan Co., 1951.
- Rocher, W., *Die Grundlagen der National Economie*, Stuttgart: 1854.
- Röpke, W., "Lüks'le Mücadele", *Türkiye İktisat Mecmuası*, Cilt 2, Sayı 13, 1949, s. 16.
- Schapera, I., *Married Life in an African Tribe*, London: Bouilledge and Sons, 1941.
- Senior, W. N., *Political Economy*, London: 1872.
- Sombart, Werner, *Luxus and Kapitalismus*, München und Leipzig: 1922.
- Stigler, G. J., "The Early History of Empirical Studies of Consumer Behavior", *The Journal of Political Economy*, Cilt. LXII, 1954, s. 95.
- Türkay, Orhan, "Türkiye'de Zirai Nüfus ve Yerleşme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XII, Sayı I., 1957.
- Thurnward, R., *Economics in Primitive Communities*, London: 1932.
- Veblen, Thorstein, *Theory of the Leisure Class*, New York: Modern Library, 1899-1934.
- Vaile, R. S. I., Canoyer, H. S., *Income and Consumption*, New York: 1938.
- U. S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, *Consumption Habits of the American People*, Serial No: R. 722, 1938.
- Ülgener, S. F., *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Me-seleleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, No: 55, 1951.
- Ülgener, S. F., "Gösteriş Maksadı ile İstihlâk", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt 23, Sayı 268, Yıl 1953.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Rehberi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 628, 1955.

- Ülgener, S. F., "İktisadi Gelişmenin Şartları ve Sınırları. Az Gelişmiş Memleketlerin İstihlâk ve Yatırım Meselelerine Toplu Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XVI, Sayı 1-4.
- Warner, W. Lloyd ve Lunt, Paul S., *The Social Life of a Modern Community*, Yankee City Series Cilt. I., New Haven, Yale University Press, 1941.
- White, C. ve Cassady, *The Consumer and the Economic Order*, New York: 1949.
- Warner, L. L. ve Lunt, B. O., *Social Life in an Urban Community*, Yankee City Series, New Haven: Yale University Press, 1941.
- Weber, Max, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: 1947.
- Whyte, W. N. Jr., "The Wives of Management", *Fortune*, October, 1951, s. 86.
- Wilson, Godfrey, "An Essay on the Economics of Detribelization in Northern Rhodesia", Part II, *Livingston Rodes Papers*, No: 6, 1942.
- Wirth, I., *The Ghetto*, Chicago: The University of Chicago Press, III, 1928-1956.
- Yavuz, Fehmi, *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 21-23, 1952.
- Yavuz, Fehmi, "Şehirciliğimizin Bugünkü Durumu ve Genel Meseleleri", *İşkân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşkân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 3, 1955.
- Yavuz, Fehmi, "İstanbul'un İmarı ve Arsa Politikası", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. XIII, 1958.
- Yavuz, Fehmi, "Şehircilerimizin Büyümesi ve Bölge Plancılığı", *İkinci İşkân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 79-61, İşkân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1956.
- Young, Kimbal, "Sociology", *A Study of Society and Cultures*, New York: 1949.
- Yüceuluğ, Ratip, *Rakamların Işığı Altında 100.000 ve daha fazla Nüfuslu Şehirlerde Aile, Mesken ve Bina Durumu*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 129, 1959.
- Zimmermann, C. C., *Consumption and Standards of Living*, New York: D. Van Co., 1956, Zorbrugh, H., *Gold Coast and the Slum*, Illinois, Chicago Ill.: University of Chicago Press, 1929.

BİR SOSYAL BİLİMCİ için

Türk toplumunu gözlemlemek çok heyecan vericidir. Ondan da öte herşeyin her an değişme halinde olduğunun bilincinde ise, bu değişimin yavaş ya da hızlı olduğunu, çeşitli yönlerin karşılıklı etkileşiminin nasıl gerçekleştiğini belirlemek, yorumlamak ve yeni bilgiler üretmek son derece doyurucu bir uğraştır. Bu "Toplu Eserler" dizisinde yayınlanan yazıları 1960'lardan beri, toplumun hem dış hem de iç dinamiklerle değişe değişe nasıl yeni bir temel toplum yapısına ulaştığını göstermektedir. Zaman gibi soyut bir kavramın değişmesinden, metropolleşme süreçlerinin izlenmesinden, küçük ya da büyük toprak sahipliği yörelerinde köylülüğün bitişinin izlenmesinden, nüfus yapısının değişmesinden, kente ya da batı ülkelerine göçenlerin yeni düzene uyum için oluşturdukları yaşam stratejilerine kadar değişimin çok çeşitli yönlerinin bu yazılarda ciddi metod ve tekniklerle ele alındığı görülecektir.

ISBN 978-9803-30-1

